

Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(листопад – грудень 2023 року)

Стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на життя)	5
DURDAJ AND OTHERS v. Albania: неефективність розслідування та подальшого кримінального провадження за фактом вибуху на об'єкті з утилізації зброї та боєприпасів в населеному пункті Gërdec, що спричинив загибель людей та тяжкі тілесні ушкодження – порушення	5
Стаття 3 Конвенції (заборона катування)	13
VUČKOVIĆ v. Croatia: непропорційно м'яке покарання для колеги заявниці, який вчиняв щодо неї сексуальне насильство, з огляду на тяжкість скоєних злочинів – порушення	13
Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)	20
NARBUTAS v. Lithuania: застосування до заявника запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту, накладення арешту на майно в межах порушеного проти нього резонансного кримінального розслідування без дотримання вимог пропорційності такого втручання – порушення	20
Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)	28
LEGROS AND OTHERS v. France: ретроактивне застосування до проваджень у справах, розгляд яких уже розпочався, правового висновку щодо тлумачення положень законодавства в частині строків подання позову, що спричинило визнання позовів у цих справах неприйнятними – порушення	28
TOIVANEN v. Finland: стверджувано незаконна передача справи заявника суддею на розгляд розширеного складу суду та стверджувана упередженість судді у зв'язку із цим – відсутність порушення	34
CANGI AND OTHERS v. Türkiye: ненаправлення заявникам – сторонам у справі матеріалів, використаних експертами у своїх висновках, які суд взяв до уваги при постановленні рішення – порушення	40
FIGURKA v. Ukraine: апеляційний перегляд постанови суду першої інстанції у справі про адміністративне правопорушення, а саме керування транспортним засобом у стані сп'яніння, без участі сторони обвинувачення – відсутність порушення	46
OĞUZ v. Türkiye: неможливість заявника допитати анонімного свідка та використання показань цього свідка судом першої інстанції для	52

його засудження – порушення	
TADIĆ v. Croatia: засудження заявника за спробу вплинути на рішення Верховного суду щодо відомого політика за участю Голови Верховного суду, якого було допитано як свідка обвинувачення у його справі – відсутність порушення	57
DELİKTAŞ v. Türkiye: відсутність усних слухань при перегляді справи заявника в апеляційному суді – порушення	69
SYNDICAT NATIONAL DES JOURNALISTES ANA OTHERS v. France: участь трьох суддів Верховного суду в розгляді справи між холдингом компаній з постачання професійної інформації, інструментів тощо, у тому числі в юридичній сфері, та профспілками-заявниками в контексті професійної співпраці цих суддів і холдингу компаній – порушення	76
Стаття 7 Конвенції (ніякого покарання без закону)	81
JASUITIS AND ŠIMAITIS v. Lithuania: стверджувано розширене тлумачення визначеного кримінальним законодавством діяння, що призвело до засудження заявників за вчинення такого злочину, як торгівля людьми – відсутність порушення	81
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	95
ȚÎMPĂU v. Romania: відмова національних судів розглянути скаргу заявниці на рішення місцевого архієпископа відкликати наданий їй дозвіл на роботу вчителем релігії, що призвело до припинення її трудових відносин – відсутність порушення	95
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	103
LAURIJSEN AND OTHERS v. The Netherlands: арешт і засудження заявників за участь у протесті проти анонсованого виселення незаконно займаного (сквотованого) будинку (a squatted building) – порушення	103
COMMUNAUTÉ GENEVOISE D'ACTION SYNDICALE (CGAS) v. Switzerland [GC]: позбавлення асоціації-заявниці права організувати публічні події та бути їх учасником після вжиття урядових заходів згідно з Постановою 0.2 COVID-19 – заяву визнано неприйнятною	106
HUMPERT AND OTHERS v. Germany [GC]: застосування до вчителів – державних службовців санкцій за участь у робочий час у страйку, організованому їхньою профспілкою, в порушення конституційної заборони страйку для державних службовців – відсутність порушення	113

Консультативні висновки згідно з Протоколом № 16 до Конвенції

Консультативний висновок на запит *Conseil d'État* (Державної Ради) Бельгії щодо можливості відмови особі в допуску до роботи охоронцем або офіцером служби безпеки у зв'язку з її близькістю або приналежністю до [радикальної] релігійної течії (запит № P16-2023-001) 118

Рішення ЄСПЛ проти України 125

СТАТТЯ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА ЖИТТЯ)

DURDAJ AND OTHERS v. Albania (№ 63543/09 та 3 інших – див. Додаток)

Обставини справи

15 березня 2008 року на об'єкті Gërdec з демонтажу списаного та застарілого озброєння, техніки та обладнання збройних сил в однойменному населеному пункті стався потужний вибух. 26 людей загинули і близько 300 отримали важкі або легкі тілесні ушкодження. Семирічний син заявників за заявами № 3543/09 та № 12720/14 помер, а решта заявників отримали небезпечні для життя поранення. Були розпочаті кримінальне, адміністративне та цивільне провадження. Заявники скаржилися на те, що держава не змогла захистити їхнє право на життя чи їхніх найближчих родичів, і що кримінальне розслідування цього інциденту не було ефективним.

Оцінка Суду

Стаття 2 Конвенції

Процесуальний аспект

(а) *Чи було розслідування належним*

Офіційне кримінальне розслідування було розпочато органами прокуратури того ж дня, коли стався інцидент. Органи влади також звернулися за допомогою до головного федерального підрозділу США з розслідування інцидентів із вибуховими речовинами та щодо забезпечення дотримання законів і положень у зв'язку з цим (Міжнародна група реагування (IRT) Бюро алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї та вибухових речовин (ATF)), яка мала національні та міжнародні слідчі повноваження, таким чином забезпечуючи необхідну експертизу. Прокурор та ATF-IRT провели обшук на місці максимально швидко, допитали свідків, у тому числі заявників, а також вивчили відеозаписи та фотографії установи (об'єкта), зроблені до інциденту.

Під час розслідування було проведено три експертизи: одну прокурором, одну ATF-IRT і одну військовими експертами. За їх результатами було складено три звіти, у яких встановлено найбільш ймовірну причину вибуху, та вказано на декілька помилок у створенні та експлуатації об'єкта Gërdec, а також на відсутність належних заходів безпеки. Загалом вони дійшли висновку, що вибір населеного пункту Gërdec, як місця розташування об'єкта для списання зброї, було зроблено з порушенням закону та державних постанов; процедури, які проводилися на об'єкті, були небезпечними, та не відповідали звичайним

робочим стандартам на робочих місцях, де використовувалися вибухові речовини та компоненти палива; знешкодження боєприпасу проводилося непідготовленими працівниками з використанням транспортних засобів, які не відповідали нормам безпеки; було дозволено носити невідповідний одяг (не зі 100% бавовни), що створював статичну електрику, і не було проведено підготовку зі зменшення небезпеки статичної електрики. Крім цього, було розглянуто медичний висновок щодо тілесних ушкоджень, які отримали жертви інциденту.

Результатом розслідування в цілому стало пред'явлення обвинувачень 30 особам, у тому числі колишньому міністру оборони (F. M.), керівнику Військово-експортно-імпоротної компанії (MEIKO) – державної компанії, підпорядкованої міністру/Міністерству оборони, якому було доручено проведення процедури продажу боєприпасів для цілей їхньої утилізації та укладення відповідних договорів; субпідрядній компанії, яка здійснювала знешкодження та утилізацію боєприпасів, а також її керівнику та керівнику ділянки, начальнику Генерального штабу збройних сил і ряду працівників та військовослужбовців Міноборони. Вищезазначені експертизи слугували основою для обвинувачень та були використані як докази в судовому процесі проти обвинувачених.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що розслідування було належним у тому, що загалом вдалося встановити обставини інциденту та винних у ньому осіб.

(b) Участь заявників на етапі розслідування

Хоча заявникам не було надано доступу до матеріалів справи на етапі, коли розслідування тривало, зрештою вони отримали повний доступ до матеріалів справи наприкінці розслідування, яке тривало близько року. Розслідування було швидким, і заявникам не довелося чекати багато років, аби дізнатися його результати. Крім того, органи влади встановили всі відповідні обставини, і заявники не вказали на будь-які упущення чи недоліки з боку слідчих органів, або на конкретну обставину, яку не було встановлено, або конкретну лінію розслідування, якої не слідували. За таких обставин ЄСПЛ вважав, що заявникам було надано доступ до розслідування в обсязі, необхідному для захисту їхніх законних інтересів.

(c) Кримінальний процес проти 29 обвинувачених

(i) Пред'явлені обвинувачення і призначені покарання

Верховний Суд виокремив кримінальне провадження проти F. M. від обвинувачень проти інших осіб, беручи до уваги різний характер обвинувачень щодо останніх і характер змови між ними. Суд вирішив, що згідно з Конституцією він може слухати лише обвинувачення проти F. M.

Справи щодо 29 обвинувачених розглянув окружний суд, в результаті чого 24 з них було визнано винними у вчиненні таких кримінальних правопорушень, як порушення правил безпеки, виробництво та зберігання зброї та боєприпасів на виробництві, зловживання службовим становищем та знищення майна через необережність. Незважаючи на те, що жодного з головних обвинувачених не було остаточно засуджено за вбивство, усі злочини, за вчинення яких їх було засуджено, були пов'язані з інцидентом у населеному пункті Gërdec, і їхні засудження конкретно стосувалися заподіяння смерті та тілесних ушкоджень низці осіб. Таким чином, їх засудження стосувалися дій, що становили небезпеку для життя, та захисту права на життя у значенні статті 2 Конвенції. Крім того, покарання у вигляді позбавлення волі, призначені основним обвинуваченим та час, який вони фактично провели у в'язниці (від 6 років та 7 місяців до 10 років та 27 днів) не можна вважати явно непропорційними серйозності вчинених ними дій, ураховуючи, що в цій справі йшлося не про умисне вбивство, а про недбалість, хоча й серйозну. За таких обставин ЄСПЛ не міг дійти висновку, що кримінально-правова система, застосована в цій справі, не мала достатньо стримувального ефекту, здатного забезпечити ефективне запобігання протиправним діям, подібним до тих, на які скаржилися заявники.

(ii) Участь заявників у кримінальному провадженні

ЄСПЛ встановив, що заявникам не було надано належної можливості взяти участь у судовому розгляді щодо обвинувачених. Зокрема, цивільний позов проти деяких обвинувачених, поданий заявниками за заявами № 63543/09 і 12720/14, у кримінальному провадженні було виділено з цього провадження Верховним судом ще до початку судового розгляду. З того часу вони більше не інформувалися про жодні кроки, вжиті у кримінальному провадженні та про будь-які слухання в подальшому судовому розгляді, і не були запрошені взяти участь у судовому розгляді в будь-якій якості. Згідно з чинним на той час національним законодавством, потерпіла сторона, яка не пред'являла цивільного позову під час кримінального провадження, не мала права брати активну участь у судовому розгляді проти обвинуваченого шляхом надання доказів, перехресного допиту свідків чи обвинувачених або надавати коментарі щодо зібраних доказів. Крім того, рішення та вироки, ухвалені у кримінальному провадженні, не були вручені заявникам, і вони не мали права їх оскаржувати. Отже, ЄСПЛ зробив висновок, що під час кримінального провадження заявники не мали процесуальних прав.

Можливість пред'явлення заявниками цивільного позову про відшкодування шкоди, на що вказав Уряд, не може компенсувати відсутності можливості ефективно брати участь у кримінальному провадженні, в тому числі на стадії судового розгляду, в обсязі, необхідному для захисту законних

інтересів заявників. В ході такого провадження розглядатиметься лише їхній цивільний позов, а не кримінальна відповідальність обвинувачених. Вимога про забезпечення участі потерпілих навряд чи може бути дотримана, якщо жертви порушень за статтею 2 Конвенції або їхні найближчі родичі не мають можливості брати участь у кримінальному провадженні проти осіб, які вчинили такі порушення.

(d) Провадження проти колишнього міністра оборони

Після того, як на запит прокуратури парламент зняв парламентський імунітет (недоторканість) з Ф. М., який на той час був міністром оборони, щодо нього було розпочато кримінальне розслідування за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з зловживанням службовим становищем, виробництвом та незаконним зберіганням вогнепальної зброї та боєприпасів, та у вчиненні військового кримінального правопорушення через зловживання службовим становищем у змові з військовослужбовцем, й обвинувачення розглядалося Верховним судом.

Однак, наступне переобрання Ф. М. як депутата, знову забезпечило йому парламентський імунітет, що унеможливило його кримінальне переслідування та мало наслідком припинення Верховним судом відповідного кримінального провадження у 2009 році. Після цього сторона обвинувачення не зверталась до парламенту з новим запитом. Відтак, будь-які подальші спроби встановити відповідальність Ф. М. за інцидент у населеному пункті Gërdec, припинилися. Хоча з 26 жовтня 2012 року, після внесення змін до Конституції, парламентський імунітет більше не був перешкодою для порушення або продовження кримінального провадження щодо члена парламенту, прокурор не вимагав відновлення кримінального провадження проти Ф. М. до травня 2021 року. У результаті цього мала місце перерва в 9 років в кримінальному переслідуванні Ф. М. Протягом цього періоду заявники декілька разів намагалися порушити проти нього кримінальне провадження. Проте покладання на заявників, як потерпілих, тягаря надання доказів вчинення стверджуваних правопорушень, які підлягали судовому переслідуванню за допомогою держави, є неприйнятним. Ці невдачі викликали серйозні питання в готовності (бажанні) та старанності прокуратури розслідувати справу відповідно до вимог статті 2 Конвенції, створюючи, таким чином, можливість безкарності. Крім того, в адміністративному провадженні, ініційованому деякими із заявників, адміністративний суд першої інстанції (Адміністративний суд) включив до свого рішення об'ємні висновки щодо особистої (цивільної) відповідальності Ф. М. за шкоду, завдану жертвам Gërdec, які могли бути використані в підтримку обвинувачення проти нього.

Судове переслідування F. M. було ускладнене значними затримками, бездіяльністю органів прокуратури та багатьма марними спробами заявників притягнути його до відповідальності. Кримінальне провадження проти нього за зловживання службовим становищем (розслідування проти нього за іншими звинуваченнями було закрито) все ще тривало, через що заявники так і не отримали остаточного висновку про його відповідальність після спливу більше 14 років з часу інциденту в населеному пункті Gèrdec. Не висловлюючи позицію щодо кримінальної відповідальності F. M., ЄСПЛ зауважив, що враховуючи особливе суспільне значення трагедії та зібрані проти F. M. докази, заявники, а також широка громадськість, мали право знати не лише обставини, за яких певні особи загинули, а інші – отримали тілесні ушкодження, а також яку конкретно роль відігравав колишній міністр оборони в тих подіях.

Висновок: порушення (одноголосно) у зв'язку з незалученням заявників до кримінального процесу щодо 29 обвинувачених, та у зв'язку з тим, в який спосіб органи влади підійшли до вирішення питання про кримінальне переслідування F. M.

Матеріальний аспект

ЄСПЛ вважав, що за цих обставин питання статусу жертви заявників і вичерпання національних засобів правового захисту були нерозривно пов'язаними, і тому ЄСПЛ розглянув їх разом.

Двоє заявників за заявами № 63543/09 та 12720/14 та один із заявників у заяві № 46707/13 подали адміністративний позов, вимагаючи відшкодування за смерть їхнього близького родича або за тілесні ушкодження, яких вони самі зазнали.

З урахуванням того, що розслідування було належним, оскільки було встановлено обставини справи та винних осіб, ЄСПЛ розглянув характер відшкодування, наданого заявникам в адміністративному провадженні. У цьому відношенні він повинен був з'ясувати, чи передбачало провадження оцінку прямої відповідальності держави щодо невжиття належних оперативних заходів і заходів безпеки, або забезпечення вжиття таких заходів приватними сторонами, і в принципі чи присудження відшкодування шкоди в цьому відношенні, можна вважати таким, що відповідає зобов'язанню держави в контексті матеріального аспекту статті 2 Конвенції за обставин цієї справи.

Основним питанням щодо матеріального аспекту статті 2 Конвенції була інституційна відповідальність, яка могла б стати основою для відшкодування шкоди потерпілим, тоді як індивідуальна кримінальна відповідальність посадових осіб держави є аспектом процесуальних зобов'язань держави. Матеріальний аспект статті 2 Конвенції у цій справі стосувався більш загального питання неспроможності державних органів належним чином виконувати свої

обов'язки, спрямовані на захист життя осіб, які перебували під їх юрисдикцією. У зв'язку із цими твердженнями єдиним компенсаційним засобом для заявників після трагічної події, про яку йшла мова, була можливість отримати відшкодування шкоди.

ЄСПЛ переконався в наявності адекватної національної правової та нормативної бази, що відповідає конкретним обставинам цієї справи. Існувало декілька правових підстав для отримання відшкодування від держави, зокрема, відповідно до Конституції (право на відшкодування шкоди, завданої неправомірним рішенням, дією чи бездіяльністю державного органу згідно зі статтею 44), Цивільного кодексу (загальне зобов'язання кожного відшкодовувати шкоду, завдану внаслідок злочинної або протиправної дії або бездіяльності щодо іншої особи – статті 608 і 609) і Закону № 8510 від 15 липня 1999 року про позадоговірну відповідальність органів державного управління, який передбачав відповідальність органів державного управління за шкоду, завдану такими органами.

Крім того, у висновках експертів, які були складені під час розслідування, було встановлено обставини смерті близьких родичів заявників або серйозної небезпеки їхнім власним життям.

Кримінальне провадження розслідуванням не завершилося, а мало результатом пред'явлення обвинувачень 30-ом особам. Обставини, що мали значення для цивільного позову проти держави, були встановлені у кримінальному провадженні. Тому, що стосується можливості заявників довести свої вимоги в цивільному судочинстві, то ця справа відрізнялася від інших справ, у яких взагалі розслідування не розпочиналося або за його результатом не було встановлено відповідні обставини, які, у свою чергу, негативно вплинули на успішні перспективи заявників за цивільними позовами в таких справах.

Хоча ЄСПЛ констатував порушення статті 2 Конвенції в її процесуальному аспекті щодо розслідування обвинувачення Ф. М., втім цей аспект не міг поставити під сумнів загальну адекватність розслідування. Той факт, що кримінальне провадження щодо Ф. М. цілком не відповідало процесуальним вимогам статті 2 Конвенції, не вплинув на те, що в ході провадження було встановлено обставини інциденту та ухвалено обвинувальні вироки декільком особам. Цивільний позов заявників проти держави не залежав від результату кримінального провадження щодо Ф. М. Дійсно, адміністративний суд у адміністративному провадженні, ініційованому деякими із заявників, вирішив, зокрема, що Міністерство оборони та MEICO були відповідальними за наслідки трагедії. Об'єктивна відповідальність Ф. М. обумовлювалася його нездатністю вжити розумних дій, аби усунути або зменшити загрозу життю і безпеці шляхом нагляду за небезпечною діяльністю, а його суб'єктивна відповідальність –

бездіяльністю в залученні збройних сил для нагляду за небезпечною діяльністю. Відтак, незважаючи на недоліки кримінального провадження проти нього, адміністративний суд встановив його цивільну / адміністративну відповідальність за події, про які йдеться.

Крім того, що найважливіше, адміністративний суд вирішив, що тягар доведення покладається на державу, а не на заявників як позивачів щодо відшкодування шкоди, завданої вибухом. Це звільнило заявників від складного завдання зі збору доказів для обґрунтування своїх вимог і доведення відповідальності держави, яка презюмувалася, і саме держава мала довести протилежне. Враховуючи висновки експертів, які слугували основним доказом в адміністративному провадженні, у якому заявники вимагали відшкодування шкоди, позиція заявників у цьому провадженні була досить міцною, і держава не мала багато шансів спростувати свою відповідальність.

Крім того, висновки кримінальних судів щодо того, чи було вчинено кримінальне правопорушення та ким саме, були обов'язковими для адміністративного суду, і на час ухвалення судом свого рішення у справі заявників, обвинувачений у кримінальному провадженні остаточним рішенням вже був визнаний винним. Це, безумовно, зміцнило вимоги заявників в адміністративному провадженні.

Не було жодних підстав вважати, що заявники не могли вимагати відшкодування від держави в цивільному чи адміністративному провадженні з огляду на її позитивні зобов'язання за статтею 2 Конвенції, посилаючись на вищезазначені офіційні звіти та правові підстави, визначені в національному законодавстві, щодо відшкодування державою шкоди. У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що право на життя гарантується Конституцією Албанії, і що Конвенція в Албанії безпосередньо застосовується.

Хоча адміністративний суд прямо не зазначив про порушення права заявників на життя за статтею 2 Конвенції або її конституційним еквівалентом, вимоги заявників були задоволені, а відшкодування матеріальної та моральної шкоди присуджено у розмірі не нижче, ніж присуджує ЄСПЛ в порядку статті 41 Конвенції в подібних справах.

Крім того, адміністративний суд встановив, що органи влади не вжили належних превентивних заходів для забезпечення дотримання мінімальних стандартів безпеки на об'єкті Gërdec, робочі процеси на об'єкті були хаотичними, а роботи з виведення з експлуатації проводилися без необхідних ліцензій; працівники не пройшли відповідної підготовки для виконання такої роботи; діяльність здійснювалася з порушенням військово-технічних правил; ділянка не відповідала критеріям, визначеним відповідним рішенням Ради міністрів; і створення об'єкта та його експлуатація не контролювалися відповідальними державними органами. Адміністративний суд дійшов висновку, що небезпечна

діяльність на об'єкті в Gèrdec призвела до смерті сина заявників і травм інших заявників. На думку ЄСПЛ, ці висновки означали визнання по суті відповідальності держави за статтею 2 Конвенції в матеріальному аспекті.

Два заявники у заявах № 63543/09 та 12720/14 не оскаржували рішення адміністративного суду, хоча мали таку можливість. Не зробивши цього, вони мовчазно погодилися з тим, що присуджені суми виплат їх задовольняли. З цього слідувало, що вони відмовилися від подальшого використання національних засобів правового захисту. Отже, ці заявники або більше не могли стверджувати, що вони є жертвами порушення відповідно до статті 2 Конвенції в матеріальному аспекті, оскільки їх вимоги були задоволені присудженим відшкодуванням та, у будь-якому випадку, присуджене їм відшкодування було задовільним, або ж що вони не вичерпали національних засобів захисту.

Щодо заявників за рештою заяв, то вони не надали жодних доказів того, що вони подавали цивільні чи адміністративні позови про відшкодування шкоди до держави по суті їхньої скарги відповідно до статті 2 Конвенції. Отже, вони не вичерпали належним чином національні засоби правового захисту.

Висновок: неприйнятна (явно необґрунтована та невичерпання національних засобів правового захисту).

Висновок

Порушення статті 2 Конвенції (право на життя) у процесуальному аспекті.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 7 листопада 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

VUČKOVIĆ v. Croatia (№ 15798/20)

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявниці за статтями 3 і 8 Конвенції на те, що заміна тюремного ув'язнення громадськими роботами для її колеги, визнаного винним у сексуальному насильстві щодо неї, враховуючи тяжкість скоєних ним злочинів призвела до непропорційно м'якого покарання.

18 червня 2015 року заявниця, медсестра швидкої допомоги, подала заяву про вчинення щодо неї злочину колегою по роботі М. Р., водієм швидкої допомоги, звинувативши його у сексуальному насильстві під час чергувань.

30 червня 2015 року поліція направила спеціальний рапорт до державної прокуратури, в якому зазначалося про наявність обґрунтованої підозри в тому, що протягом квітня, травня та червня 2015 року М. Р. неодноразово вчиняв сексуальні домагання щодо заявниці, що мало ознаки кримінального правопорушення, а саме вчинення розпусних дій. Було розпочато кримінальне провадження.

Після скарги заявниці, поданої до місцевого офісу з питань гендерної рівності, 7 липня 2015 року Омбудсмен з питань гендерної рівності направила роботодавцю заявниці листа з проханням надати додаткову інформацію про дії, вжиті у зв'язку з тим, що вона вважала замахом на зґвалтування заявниці з боку М. Р. Копія листа також була надіслана до Державної прокуратури округу Rijeka для проведення розслідування. Зрештою, зазначена прокуратура встановила, що факти справи свідчили не про вчинення замаху на зґвалтування, а про інше кримінальне правопорушення проти статевої свободи та моральності.

8 травня 2018 року Rijeka Municipal Court (Муніципальний суд округу Рієки) визнав М. Р. винним у вчиненні розпусних дій за двома пунктами статті 155 Кримінального кодексу і засудив його до десяти місяців позбавлення волі.

За результатами розгляду апеляції М. Р. 2 липня 2019 року Varaždin County Court (Вараждінський окружний суд) залишив вирок у силі, але змінив позбавлення волі на громадські роботи. Це рішення було остаточним і не підлягало оскарженню до суду вищої інстанції.

Тим часом, 18 червня 2018 року заявниця подала цивільний позов до М. Р. та роботодавця про відшкодування шкоди. Згодом вона подала ще один цивільний позов до свого роботодавця про дискримінацію. Обидва цивільні позови все ще перебували на розгляді в суді першої інстанції на час розгляду цієї справи ЄСПЛ.

(a) Загальні принципи

Суд нагадав, що зґвалтування та серйозні сексуальні домагання становлять поведження, яке підпадає під дію статті 3 Конвенції, а також зачіпає фундаментальні цінності та суттєві аспекти «приватного життя» у значенні статті 8 (див. рішення у справі *Y v. Bulgaria*, № 41990/18, §§ 63, 64, від 20 лютого 2020 року, та згадані в ньому справи).

Також Суд вчергове підкреслив, що держави мають позитивне зобов'язання, що випливає зі статей 3 і 8 Конвенції, прийняти кримінальне законодавство, яке ефективно карає за зґвалтування, і застосовувати його на практиці шляхом ефективного розслідування та судового переслідування (див. рішення у справах *M.C. v. Bulgaria*, № 39272/98, § 153, ECHR 2003-XII, та *B.V. v. Belgium*, № 61030/08, § 55, від 2 травня 2017 року). Це позитивне зобов'язання також вимагає криміналізації та ефективного переслідування всіх сексуальних дій без згоди (див. *M.G.C. v. Romania*, № 61495/11, § 59, від 15 березня 2016 року; *Z v. Bulgaria*, № 39257/17, § 67, від 28 травня 2020 року; та *E.G. v. the Republic of Moldova*, № 37882/13, § 39, від 13 квітня 2021 року).

Суд також нещодавно узагальнив свою прецедентну практику щодо процесуальних зобов'язань відповідно до суміжних статей 2, 3 і 4 Конвенції (див. *S.M. v. Croatia [GC]*, № 60561/14, §§ 311-20, від 25 червня 2020 року). Суд зазначив, зокрема, що хоча загальний обсяг позитивних зобов'язань держави може відрізнятися у випадках, коли поведження, що суперечить Конвенції, було заподіяно за участю представників держави, та у випадках, коли насильство було вчинено приватними особами, процесуальні вимоги є схожими: вони стосуються насамперед обов'язку органів влади розпочати та провести розслідування, здатне привести до встановлення фактів, а також до виявлення та, за необхідності, покарання винних осіб.

Більше того, коли офіційне розслідування призвело до відкриття провадження в національних судах, провадження в цілому, включаючи стадію судового розгляду, має відповідати вимогам статті 3 Конвенції (див. рішення у справі *Sabalić v. Croatia*, № 50231/13, § 97, від 14 січня 2021 року). Хоча не існує абсолютного зобов'язання щодо того, що всі кримінальні переслідування повинні закінчуватися обвинувальним вироком або конкретним покаранням, національні суди за жодних обставин не повинні залишати безкарними серйозні посягання на фізичну та психічну недоторканність або допустити, щоб серйозні правопорушення каралися надмірно м'якими санкціями. Тому важливим питанням для Суду є те, чи можна вважати, що суди дійшли свого висновку, ретельно вивчивши всі відповідні міркування, пов'язані зі справою, і якщо так,

то якою мірою (див. також рішення у справі *Smiljanić v. Croatia*, № 35983/14, § 99, від 25 березня 2021 року).

Зрештою, Суд встановив порушення процесуальних зобов'язань держав у низці випадків явної непропорційності між тяжкістю діяння і його наслідками на національному рівні, що сприяло виникненню відчуття, що акти жорстокого поводження ігноруються відповідними органами влади, а також відсутності ефективного захисту від актів жорстокого поводження (див. згадане рішення у справі *Sabalić v. Croatia*, § 110; рішення у справі *Identoba and Others v. Georgia*, № 73235/12, § 75, від 12 травня 2015 року).

(b) Застосування загальних принципів у цій справі

Передусім Суд підтвердив, що поводження, якого зазнала заявниця, підпадало під дію статей 3 та 8 Конвенції.

Суд далі зауважив, що скарга заявниці у цій справі стосувалася не якихось недоліків розслідування її скарги на сексуальне насильство, а способу, в який суд другої інстанції вирішив питання призначення злочинцю покарання (див. пункти 44-46 рішення та, *mutatis mutandis*, рішення у справі *Stoyanova v. Bulgaria*, № 56070/18, § 66, від 14 червня 2022 року). Таким чином, ця справа не є випадком, коли винний повністю уникнув будь-якої кримінальної відповідальності внаслідок, наприклад, амністії або закінчення строків давності, а також не є класичним випадком явної непропорційності між вчиненими злочинними діями та призначеним кримінальним покаранням (порівняйте справи, згадані у пункті 53 рішення). У цій справі скарга заявниці стосувалася заміни апеляційним судом покарання у вигляді позбавлення волі, призначеного винному судом першої інстанції, на громадські роботи, що, на думку заявниці, було надто м'яким покаранням. Відповідно, беручи до уваги свободу розсуду, надану державам у питаннях кримінального правосуддя та політики призначення покарань, основна увага Суду була зосереджена на оцінці того, чи здійснив національний суд, в обставинах цієї справи, необхідну ретельну перевірку при пом'якшенні покарання. Таким чином, Суд розглянув, чи було пом'якшення покарання у цій справі засноване на критеріях і підставах, які були достатніми для того, щоб забезпечити відповідність покарання характеру і тяжкості жорстокого поводження, що становило злочин, вчинений щодо заявниці як потерпілої.

Перш ніж перейти до цієї оцінки, Суд підкреслив, що він дійсно усвідомлює і підтримує зростаюче значення громадських робіт як невід'ємного і корисного компонента сучасної кримінальної політики в державах-членах Ради Європи (див. Рекомендацію CM/Rec(2017)3 Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських правил про громадські санкції та заходи, згадану в пункті 22 рішення). Крім того, очевидно, що завданням Суду не є детальне визначення

сфери застосування або суті будь-якої конкретної схеми таких робіт. Крім того, очевидно, що в Європі існують відмінності щодо використання, змісту та ефективності, а отже, і стримуючого ефекту громадських робіт як альтернативи тюремному ув'язненню. Ці відмінності відображають різноманітність підходів, які значною мірою можуть бути виправдані конкретним національним контекстом, карною системою і традиціями, тобто різними факторами, які необхідно враховувати при розгляді цих справ на міжнародному рівні відповідно до принципу субсидіарності, викладеного в Преамбулі до Конвенції. З огляду на це, а також в якості загального зауваження у світлі широкого міжнародного консенсусу щодо необхідності твердо стояти на позиціях протидії сексуальному насильству та насильству щодо жінок, Суд погодився з тим, що національні суди повинні бути особливо уважними, коли ухвалюють рішення про застосування громадських робіт замість тюремного ув'язнення за подібні злочини.

Враховуючи зазначене, Суд ще раз повторив, що сексуальне насильство над жінками, безсумнівно, є дуже серйозним видом правопорушення, що має виснажливі наслідки для його жертв. Як особливий прояв насильства щодо жінок, воно є формою ґендерно зумовленого насильства, забороненого хорватським законодавством і низкою міжнародних договорів (див. пункти 20-21, 23-25 і 27 рішення). Суд також підтвердив вирішальну роль, яку відіграють переслідування та покарання в інституційному реагуванні на ґендерно зумовлене насильство та в боротьбі з ґендерною нерівністю (див. рішення у справі *J.L. v. Italy*, № 5671/16, § 141, від 27 травня 2021 року). Крім того, у своїй практиці щодо насильства щодо жінок та домашнього насильства Суд часто керувався відповідними стандартами міжнародного права з цього питання, зокрема Стамбульською конвенцією (див., наприклад, рішення у справі *Kurt v. Austria* [GC], № 62903/15, §§ 167-68, від 15 червня 2021 року).

У цій справі кримінальні суди встановили, що заявниця стала жертвою двох випадків розпусних дій, вчинених щодо неї колегою на робочому місці. Розпусні дії за національним законодавством – це будь-які дії з сексуальним підтекстом, які не є статевим актом без згоди (див. пункт 17 рішення). Хоча Суд не мав права ставити під сумнів висновок національних судів про те, що дії М. Р. не кваліфікуються як замах на зґвалтування, а лише як «розпусні дії» в розумінні статті 155 Кримінального кодексу (див. пункт 9 рішення), Суд не міг не зазначити, що будь-яка сила, застосована М. Р. до заявниці (описано у пункті 5 рішення), очевидно, також мала бути врахована при призначенні покарання винній особі.

Злочинця було засуджено до десяти місяців позбавлення волі, яке, однак, було замінено апеляційним судом на громадські роботи. При винесенні вироку національні суди врахували пом'якшувальні та обтяжуючі обставини відповідно

до статті 47 Кримінального кодексу. Суд може стверджувати, чи правильно національні суди оцінили співвідношення цих обставин; Суд не може діяти як національний кримінальний суд або розглядати апеляції на рішення національних судів, а також не може ухвалювати рішення з будь-яких питань кримінальної відповідальності (див., серед інших джерел, рішення у справах *Muyumun v. Bulgaria*, № 67258/13, § 75, від 3 листопада 2015 року та *Y v. Bulgaria*, № 41990/18, § 94, від 20 лютого 2020 року).

Однак Суд не міг не зазначити, що національні суди не взяли до уваги низку факторів, які мають значення за національним законодавством при призначенні покарання, таких, як наслідки злочину для заявниці (її діагноз та тривала відсутність на роботі, див. пункт 15 рішення), поведінка М. Р. після вчинення кримінальних правопорушень (його стверджені погрози на адресу заявниці, як описано в пункті 5 рішення; його заяву, наведену в пункті 6 рішення), або очевидна відсутність у нього докорів сумління чи будь-яких зусиль, спрямованих на відшкодування завданої заявниці шкоди.

Більше того, суд першої інстанції чітко визначив високий ступінь небезпеки кримінального діяння, вчиненого М. Р., урахувавши той факт, що він вчиняв сексуальні злочини щодо заявниці неодноразово і протягом короткого періоду часу, що вказувало на його особливо сильний умисел (див. пункт 10 рішення). Тому викликало подив те, що суд другої інстанції, погодившись з оцінкою пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, здійсненою судом першої інстанції, постановив пом'якшити покарання для М. Р. виключно з огляду на той факт, що з моменту вчинення злочинів минуло чотири роки і винний не вчинив жодних нових злочинів (див. пункт 11 рішення). При цьому апеляційний суд навіть не згадав про високий ступінь небезпеки злочинця або його твердий намір вчинити сексуальні злочини, про які йдеться. Він також не навів жодних правдоподібних причин, щоб пояснити, чому простий вплив часу – який жодним чином не може бути поставлений в провину заявниці і ще більше травмував її як жертву (див. *S.Z. v. Bulgaria*, № 29263/12, § 52, від 3 березня 2015 року; див. також пункт 21 рішення) – переважив вищезгадані серйозні обтяжуючі обставини.

Вищевикладене не дозволило Суду дійти висновку, що пом'якшення тюремного покарання для М. Р. відбулося після ретельного вивчення всіх важливих обставин, пов'язаних зі справою (див. згадане вище рішення у справі *Smiljanić*, § 99).

Договірні сторони в принципі користуються широкою свободою розсуду в питаннях кримінальної політики (див. рішення у справі *Khamtokhu and Aksenchik v. Russia [GC]*, № 60367/08 і №961/11, § 85, від 24 січня 2017 року). Суд вже підкреслював, що покарання, як форма справедливості для потерпілих і стримування, які спрямовані на запобігання новим порушенням і підтримання верховенства права, є одними з основних цілей кримінальної відповідальності

(див. рішення у справі *Jelić v. Croatia*, № 57856/11, § 90, від 12 червня 2014 року). Суд у зв'язку з цим послався також на практику Конституційного Суду Хорватії, який підтвердив, що обов'язок апеляційного суду надавати ретельну і детальну аргументацію при відступі від вироку суду першої інстанції виходить за рамки призначення покарання як питання кримінальної політики і підпадає під дію Конституції та Конвенції (див. пункт 18 рішення).

Суд висловив занепокоєння тим фактом, що незважаючи на неодноразовий характер серйозного сексуального насильства, якого зазнала заявниця, апеляційний суд вирішив замінити тюремне ув'язнення для М. Р. громадськими роботами без наведення достатніх підстав і без урахування інтересів потерпілої особи, які національні суди зобов'язані брати до уваги, приймаючи рішення про покарання у конкретній справі (див. статтю 47 Кримінального кодексу, про яку йшлося у пункті 16 рішення)

Такий підхід національних судів, на думку Суду, може свідчити про певну м'якість покарання за насильство щодо жінок, замість того, щоб донести до суспільства чіткий сигнал про те, що насильство щодо жінок не буде терпимим. Така поблажливість може, у свою чергу, перешкоджати жертвам повідомляти про такі дії, тоді як згідно з наявними даними насильство щодо жінок є надзвичайно поширеним і залишається серйозно заниженим (див. звіт FRA, згаданий у пункті 28 рішення, в якому зазначено, що кожна десята жінка в Європейському Союзі повідомила, що зазнала певної форми сексуального насильства у віці від 15 років, тоді як лише близько 14% жертв такого насильства повідомляють про це).

Наведені міркування також підтверджуються нещодавнім звітом GREVIO щодо Хорватії, в якому зазначається, що хорватська влада демонструє м'якість кримінальної політики у справах про домашнє насильство та насильство щодо жінок, і владі було запропоновано забезпечити, щоб вироки та заходи, призначені в таких випадках, залишалися ефективними, пропорційними та стримуючими (див. звіт GREVIO, згаданий у пункті 21 рішення).

З урахуванням зазначеного Суд дійшов висновку, що за конкретних обставин справи, беручи до уваги особливу суспільну небезпеку насильства щодо жінок та необхідність боротьби з ним за допомогою ефективних та стримуючих дій, у своїй реакції на насильство, якого зазнала заявниця, держава не виконала належним чином свій процесуальний обов'язок щодо забезпечення належного реагування на неодноразове сексуальне насильство, якого вона зазнала на своєму робочому місці.

Висновок

Порушення статей 3 (заборона катування) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Конвенції.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

NARBUTAS v. Lithuania (№ 14139/21)

Обставини справи

Справа стосувалася різних запобіжних заходів, застосованих до заявника у зв'язку з його причетністю до гучного кримінального розслідування, пов'язаного з придбанням урядом Литви великої кількості тестів на COVID-19.

На час подій в цій справі заявник був викладачем університету, керівником приватної компанії та самозайнятим консультантом. Попередньо він обіймав посаду президента Литовської коаліції хворих на рак (POLA), працював юридичним радником президента Литви і радником члена Сейму, входив до складу правління кількох державних органів, що працюють переважно у сфері охорони здоров'я.

На початку пандемії COVID-19 органи державної влади Литви, які вживали заходи для закупівлі товарів, необхідних для боротьби з поширенням вірусу, також були готові прийняти допомогу від осіб, які не мали формальних зв'язків з будь-якими державними установами. У березні 2020 року заявник домовився з фармацевтичною компанією, зареєстрованою в Іспанії, про потенційну закупівлю Литовським урядом тестів на COVID-19. Заявник стверджував, що вони з компанією домовилися про те, що йому буде виплачуватися 1 євро за кожен проданий тест.

21 та 23 березня 2020 року з компанією було підписано два контракти, загальною вартістю 5 157 120 євро. У період з травня по червень 2020 року компанія перерахувала на банківський рахунок заявника 303 360 євро.

30 березня 2020 року Служба спеціальних розслідувань (далі – ССР) розпочала досудове розслідування обставин закупівлі тестів на COVID-19.

21 липня 2020 року заявнику було офіційно повідомлено про підозру у зловживанні впливом (стаття 226 § 4 Кримінального кодексу). Стверджувалося, що він вимагав і прийняв хабар у розмірі 303 360 євро, замаскований під комісію, від фармацевтичної компанії, в обмін на що він, використовуючи свій соціальний статус, контакти чи інший можливий чи передбачуваний вплив, переконав кількох осіб, відповідальних за протидію пандемії COVID-19, закупити у компанії велику кількість тестів.

О 8:01 21 липня 2020 року заявника було поміщено під варту згідно зі статтею 140 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК). Того ж дня заявник подав прокурору скаргу на незаконність його тимчасового тримання під вартою, стверджуючи, що цей захід був застосований не для досягнення будь-яких цілей, пов'язаних із розслідуванням, а для чинення на нього тиску. Крім

того, рішення було прийнято без урахування того факту, що у нього виявлено рак, що вимагало від нього дотримання певного режиму дня, уникнення стресів і прийому спеціальних ліків.

22 липня 2020 року прокурор відхилив скаргу заявника. Того ж дня слідчий суддя частково задовольнив клопотання прокуратури та постановив застосувати до заявника запобіжний захід у виді домашнього арешту на один місяць. Заявнику також заборонили спілкуватися з особами, зазначеними у вимозі прокуратури, а також відвідувати Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ) та підпорядковані йому установи. О 17:15 заявника звільнили з-під варти.

Заявник також подав послідовні скарги на рішення щодо його тимчасового ув'язнення старшому прокурору, слідчому судді Вільнюського окружного суду та до Вільнюського регіонального суду, які були відхилені.

В усіх скаргах заявник стверджував, що викладені в КПК умови призначення тимчасового тримання під вартою не були дотримані, і що ані ССР, ані прокурор не надали жодних пояснень, чому не було можливості терміново звернутися до суду для отримання санкції для застосування цього запобіжного заходу, хоча досудове розслідування було відкрито ще в березні 2020 року, і з матеріалів справи випливало, що він був ідентифікований як потенційний підозрюваний з самого початку. Заявник стверджував, що відповідно до статті 140 § 2 КПК тимчасове тримання під вартою особи, яка не була затримана під час вчинення кримінального правопорушення, є винятковим заходом, але в оскаржуваних рішеннях жодним чином не пояснювалося, чому такий захід був виправданим в його справі.

Заявник наголошував, що не було об'єктивних підстав тримання його під вартою, оскільки органи влади не здійснили певних слідчих дій протягом перших трьох місяців розслідування.

Заявник також оскаржив до національних судів рішення про взяття його під домашній арешт. Зокрема, він стверджував, що хворий на рак і потребує постійної медичної допомоги, але йому було заборонено відвідувати державну лікарню, в якій він проходив лікування, оскільки всі державні лікарні перебували під управлінням МОЗ.

18 серпня 2020 року апеляційний суд частково задовольнив апеляцію заявника, визнавши, що з огляду на його хворобу не можна було виключити, що йому може знадобитися госпіталізація. Відповідно, апеляційний суд змінив рішення суду нижчої інстанції та дозволив заявнику відвідувати всі медичні заклади, коли це було необхідно для лікування.

19 серпня 2020 року прокурор ухвалив рішення про звільнення заявника з-під домашнього арешту та заборонив йому виїзд за кордон без дозволу.

Крім того, на майно заявника (усі його банківські рахунки та автомобіль) на шість місяців було накладено арешт, хоча користуватися автомобілем заявнику було дозволено.

Заявник намагався оскаржити такий арешт, вважаючи цей захід непропорційним. Він посилався на правила ЄС, які передбачали арешт активів осіб, обвинувачених у певних серйозних злочинах, але тим не менше дозволяли вивільнення коштів, необхідних для задоволення їхніх основних потреб, таких як їжа, ліки, орендна плата, податки та судові витрати (він покликався на Регламент Ради (ЄС) № 765/2006 від 18 травня 2006 року щодо обмежувальних заходів проти Президента Лукашенка та деяких посадових осіб Білорусі та на Регламент Ради (ЄС) № 2580/2001 від 27 грудня 2001 року про спеціальні обмежувальні заходи, спрямовані проти певних осіб та організацій з огляду на боротьбу з тероризмом). Таким чином, заявник стверджував, що на нього поширювалися більш суворі обмеження, ніж ті, які застосовуються до осіб, обвинувачених у злочинах проти людяності чи тероризмі.

Відповідно, заявник просив зняти тимчасовий арешт з усього його майна, за винятком суми 303 360 євро. 10 вересня 2020 року прокурор відхилив клопотання заявника, проте визнав, що необхідно знайти баланс між, з одного боку, правами потерпілих або потенційних цивільних позивачів і, з іншого боку, правами підозрюваного. З 10 вересня 2020 року по 17 лютого 2021 року заявнику було дозволено використовувати 607 євро на місяць, а з 17 лютого 2021 року по 21 лютого 2022 року цю суму було збільшено до 1000 євро на місяць.

Оцінка Суду

Щодо стверджуваного заявником порушення статті 3 Конвенції

Заявник скаржився на те, що заборона відвідувати будь-які установи, підпорядковані МОЗ, перешкоджала йому отримати медичну допомогу для лікування раку.

Відповідні загальні принципи щодо заборони катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання згідно зі статтею 3 Конвенції, зокрема щодо зобов'язання держави надавати медичну допомогу особам, позбавленим волі, були підсумовані у справі *Blokhin v. Russia* [GC], № 47152/06, §§ 135-36, від 23 березня 2016 року. Хоча в цій справі заявника було піддано домашньому арешту, який не мав такого ступеня та інтенсивності, щоб вважатися позбавленням волі, Суд, тим не менш, вважав, що заходи, які позбавляли його належної медичної допомоги під час домашнього арешту, можуть означати поводження, яке суперечить статті 3 Конвенції.

Суд визнав, що обмеження доступу до медичних закладів викликало у заявника стрес і тривогу, особливо з огляду на його серйозну хворобу, однак нагадав, що жорстоке поводження має досягати мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під сферу дії статті 3. Оцінка цього мінімуму є відносною, і залежить від усіх обставин справи, таких як тривалість лікування, його фізичні та психічні наслідки та, у деяких випадках, стать, вік і стан здоров'я жертви (див. *Muršić v. Croatia* [GC], № 7334/13, § 97, від 20 жовтня 2016 року, і справи, наведені в ньому).

Суд вважав, що хоча заявник і стверджував, що стан його здоров'я погіршився з вересня 2020 року, він не надав жодних медичних доказів того, що це погіршення було спричинене саме оскаржуваним заходом.

З огляду на вищевикладене Суд констатував, що наявні в нього матеріали не дозволяють йому зробити висновок, що оскаржуване обмеження досягло порогу жорстокості згідно зі статтею 3 Конвенції, а тому порушення цього положення не було.

Щодо стверджуваного заявником порушення пункту 1 статті 5 Конвенції

Заявник скаржився, що його тимчасове тримання під вартою було незаконним і невиправданим. Зокрема, він стверджував, що третя умова за статтею 140 § 2 КПК не була дотримана в його справі, оскільки національні органи влади не змогли продемонструвати, що не було можливості отримати попередній дозвіл суду на його затримання..

Взявши до уваги висловлену Міністерством юстиції критику щодо недостатньої чіткості чинної на той час редакції статті 140 § 2 КПК та не отримавши жодних правових документів, прикладів судової практики або інших джерел, здатних роз'яснити, які обставини могли розглядатися як такі, що унеможливили отримання прокурором попереднього дозволу суду на затримання особи, Суд висловив серйозні сумніви щодо того, чи було національне правове регулювання, чинне на момент попереднього затримання заявника, достатньо передбачуваним у своєму застосуванні, щоб відповідати стандарту «законності» за пунктом 1 статті 5 Конвенції.

Суд вважав, що аргументи заявника щодо недоведеності неможливості отримати попередній дозвіл від суду є конкретними та стосуються питання про те, чи мали слідчі органи достатньо часу та можливості отримати попередній дозвіл суду на його затримання. Однак ні старший прокурор, ні слідчий суддя не розглянули ці аргументи. Насправді слідчий суддя вважав неможливим вимагати такого дозволу відразу після арешту заявника, а не до нього, як того вимагає стаття 140 § 2 КПК. За таких обставин Суд вважав, що національні органи влади не змогли продемонструвати, що у справі заявника було виконано третю умову згідно зі статтею 140 § 2 КПК.

Заявник також стверджував, що його тимчасове тримання під вартою не було необхідним за обставин справи, оскільки стаття 140 § 2 КПК вимагала від органів влади переконатися в необхідності тимчасового тримання особи під вартою і КПК встановлював загальну вимогу про те, що процесуальні заходи примусу можуть бути застосовані лише в тому випадку, якщо цілі провадження не можуть бути досягнуті без них.

Суд зазначив, що у своїй скарзі прокурору в день свого арешту заявник посилався, зокрема, на те, що він мав законне джерело доходу, раніше не був судимий і співпрацював з владою під час обшуку його будинку, однак у рішенні прокурора особисті обставини заявника жодним чином не розглядалися. Після подальшої скарги заявника старшому прокурору той заявив, що ці обставини були враховані, коли врешті-решт ухвалив рішення про взяття заявника під домашній арешт, проте це рішення було винесено після того, як заявника тримали під вартою протягом приблизно тридцяти трьох годин, і це не змінило того факту, що необхідність цього затримання не була належним чином оцінена жодним національним органом, як того вимагала стаття 140 § 2 КПК.

З огляду на вищевикладене Суд дійшов висновку, що тимчасове тримання заявника під вартою не відповідало процедурі, передбаченій законом, і відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Щодо стверджуваного порушення статті 8 Конвенції

Заявник скаржився, що слідчі органи завдали шкоди його репутації, розголосивши його ім'я та історію трудової діяльності в день його арешту, супроводжуючи його на судові засідання в присутності журналістів і регулярно коментуючи справу в ЗМІ.

Суд визнав, що надання громадськості інформації про відповідне досудове розслідування сприяло дискусії, що становила суспільний інтерес, оскільки воно стосувалося державних витрат на значні суми, а у відповідний час тривала кампанія щодо майбутніх парламентських виборів, що призвело до більш ретельного розгляду та критики дій правлячої коаліції під час боротьби з пандемією. Однак Суд не був переконаний, що участь заявника у державних справах була настільки масштабною і такою важливою, щоб порівнювати його роль з роллю політика чи державного службовця. Суд не зміг встановити, що ступінь відомості заявника або його публічна роль були такими, щоб виправдати розкриття його особи ССР під час оголошення підозр проти нього.

Суд підтримав точку зору заявника, що, оприлюднивши його особу, влада підвищила інтерес ЗМІ до справи та створила умови для того, щоб він був сфотографований та знятий на відео під час його супроводу поліцією до суду, коли здавалося, що він був у наручниках.

Суд послався на свою усталену прецедентну практику за пунктом 1 статті 6 Конвенції, згідно з якою владі не можна перешкоджати інформувати громадськість про кримінальні розслідування, що тривають, але вона повинна робити це з усім розсудом і обережністю, необхідними для дотримання презумпції невинуватості (див. *Paulikas v. Lithuania*, № 57435/09, §§ 49, 24 січня 2017 року і згадані в ньому справи). Відповідно, Суд вважав, що заяви, зроблені прокурором під час досудового слідства, явно виходили за межі надання громадськості інформації загального характеру, оскільки вони містили моральне осудження заявника, висловлене рішучими та недвозначними словами, що могло завдати шкоди його репутації, а тому не можна сказати, що, оприлюднивши їх, органи влади діяли обережно.

Зрештою, Суд також взяв до уваги той факт, що усі прес-релізи та статті, які відтворювали заяви органів влади, були доступні в Інтернеті. Суд наголосив, що ризик шкоди, який завдає вміст повідомлень в Інтернеті здійсненню та реалізації прав і свобод людини, зокрема права на повагу до приватного життя, безумовно, вищий, ніж той, який представляє преса, особливо з огляду на важливу роль пошукових систем (див. *M.L. and W.W. v. Germany*, №№ 60798/10 і 65599/10, § 91, від 28 червня 2018 року, і наведені там справи).

Відповідно, Суд вважав, що зміст і форма прес-релізів і публічних коментарів, опублікованих слідчими органами, не були виправдані необхідністю інформувати громадськість про триваючу кримінальну справу.

Щодо стверджуваного порушення статті 10 Конвенції

Заявник скаржився, що йому було заборонено обговорювати цю справу в засобах масової інформації, що поставило його в невігідне становище порівняно з органами влади, які залишалися вільними публічно коментувати його справу.

Суд зазначив, що стаття 10 Конвенції не може тлумачитися як така, що гарантує необмежене право будь-кому, в тому числі учасникам кримінального провадження, поширювати інформацію, що стосується кримінального розслідування, яке триває, або як така, що встановлює обов'язок відповідних органів влади надавати в кожному випадку детальні причини, що обґрунтовують необхідність обмеження поширення такої інформації.

Тим не менш, на думку Суду, якщо справа широко висвітлюється в засобах масової інформації через серйозність фактів та осіб, які можуть бути причетними, особа не може бути покарана за порушення таємниці судового слідства, якщо вона просто зробила особисті коментарі щодо інформації, яка вже була оприлюднена і відома журналістам, і останні мають намір повідомити таку інформацію, з такими коментарями чи без них.

Суд визнав, що національні органи влади не надали належних і достатніх підстав, щоб показати, що оскаржуване втручання було необхідним у демократичному суспільстві та пропорційним переслідуючим цілям.

Щодо стверджуваного порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Заявник стверджував, що тимчасовий арешт усіх його активів був непотрібним і непропорційним.

Суд визнав, що оскаржуване втручання слугувало законним загальним інтересам, оскільки мало на меті забезпечити можливість задоволення цивільного позову в кримінальному провадженні або можливість проведення конфіскації майна, якби було встановлено, що будь-яке майно заявника було отримано незаконним шляхом.

Однак Суд визнав, що арешт усього майна заявника (усіх його банківських рахунків, на яких було розміщено 350 000 євро та будь-яких майбутніх доходів, а також його автомобіля) за своїм характером становив суворий та обмежувальний захід, здатний суттєво вплинути на його права. Суд вразило те, що оскаржуваний захід було прийнято без будь-якого врахування базових потреб заявника, і що ці потреби враховувалися певною мірою лише після того, як він сам подав прокурору запит.

Суд вважав, що національні органи влади мали належним чином оцінити особисті обставини заявника та надані ним підтверджуючі документи, які показували його щомісячні витрати на оренду, їжу, ліки від раку та судові витрати у кримінальному провадженні, коли він стверджував, що йому потрібно приблизно 6000 євро на місяць, щоб задовольняти ці потреби. Однак вони не навели жодних підстав для відмови у його запиті щодо цієї суми.

Суд підкреслив, що у справах, подібних до цієї, де національне законодавство передбачало досить тривалий період для подання цивільного позову, необхідність встановлення справедливого балансу між, з одного боку, правами потерпілих або цивільних позивачів у кримінальному провадженні та, з іншого боку, правами підозрюваного чи обвинуваченого, є особливо важливою.

У цій справі сума матеріальної шкоди, яку, як стверджувалося, зазнало МОЗ (303 360 євро), була відома з початку кримінального провадження. Хоча до подання цивільного позову не можна було припустити, що він дорівнюватиме саме цій сумі, оскільки цивільний позов міг також включати моральну шкоду, Суд не зміг погодитися з тим, що арешт усіх активів заявника і всіх його майбутніх доходів без встановлення розумного співвідношення між ними і сумою, отриманою від передбачуваної злочинної діяльності, забезпечив необхідний справедливий баланс між конкуруючими інтересами. Натомість цей

захід чітко надавав перевагу інтересам МОЗ щодо забезпечення його позову ще до того, як будь-яка така претензія взагалі була подана.

Суд також зазначив, що з огляду на підозри щодо заявника, прокурор був зобов'язаний провести розслідування походження всієї його власності. Надані Суду документи засвідчили, що така перевірка була розпочата лише через місяць після ухвалення постанови про тимчасовий арешт і завершилася 19 листопада 2020 року. З подальших рішень національних судів випливало, що підстав для розширеної конфіскації або для конфіскації будь-якого майна на суму, що перевищувала 303 360 євро, виявлено не було. Суд повторив, що, враховуючи їх обмежувальний характер, запобіжні заходи мають бути припинені, коли в них відпала потреба. Однак, навіть після завершення майнового розслідування, обсяг оскаржуваного обмеження у цій справі залишався незмінним до 21 лютого 2022 року.

Усі вищезазначені міркування, взяті разом, дозволили Суду дійти висновку, що тимчасовий арешт банківських рахунків заявника, включаючи його майбутні доходи, та його автомобіля з 22 липня 2020 року по 25 березня 2022 року не досяг справедливого балансу між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту його основних прав.

Висновок

Відсутність порушення статті 3 Конвенції (заборона катування).

Порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність).

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 19 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

LEGROS AND OTHERS v. France (№ 72173/17 та 17 інших)

Обставини справи

Заяви стосувалися негайного застосування до проваджень у справах, розгляд яких вже розпочався, правового висновку щодо тлумачення положень Кодексу адміністративного судочинства в частині строків подання позову, сформульованого *Conseil d'État* (Державною Радою) у рішенні від 13 липня 2016 року у справі *Czabaj*, внаслідок чого заяви заявників було відхилено національними судами як такі, що подані зі спливом встановленого строку.

Розглядаючи згадану справу *Czabaj Conseil d'État* визнала, що положення статей R. 421-5 та R. 102 Кодексу адміністративного судочинства необхідно тлумачити таким чином, що повідомлення про прийняте адміністративне рішення індивідуального характеру повинно містити в частині, що стосується засобів оскарження такого рішення, вказівку на необхідність обов'язкового попереднього адміністративного оскарження, а також на орган, до якого відповідна скарга повинна бути подана, або, у випадку прямого оскарження, вказівку на те, чи відповідний позов мав бути поданий до адміністративного суду загальної юрисдикції або до спеціалізованого суду, і, наостанок, вказівку на те, до якого саме суду. В такому випадку підлягав застосуванню визначений Кодексом двомісячний термін звернення до суду.

Якщо ж таке повідомлення не містило необхідної інформації, визначений Кодексом двомісячний термін звернення до суду не міг бути застосований. В такому випадку мав бути застосований встановлений законом «розумний строк», який, за загальним правилом, не міг перевищувати один рік з моменту, коли особа була повідомлена про таке рішення або дізналася про нього, якщо тільки не існувало виправданих особливих обставин. Після закінчення цього «розумного строку» адміністративне рішення індивідуального характеру вже неможливо було оскаржити.

Це нове правило, яке *Conseil d'État* пов'язувала з принципом правової визначеності, було покликане виправити сукупний вплив статті R. 421-5 Кодексу та усталеної до цього часу судової практики, відповідно до якої за відсутності повідомлення про засоби правового захисту та строки подання позову особа, якої стосується рішення, могла оскаржувати його протягом невизначеного часу.

Оскільки внаслідок зміни судової практики нова підстава неприйнятності позову була встановлена на дату, наступну за датою подання заяв до судів першої інстанції кожним із заявників, таке негайне застосування нового правила

щодо строків розгляду справи в ході провадження означало, що підстава неприйнятності застосовується до всіх заявників ретроактивно.

Заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 Конвенції на порушення їхнього права на доступ до суду та принципу правової визначеності. Крім того, пан Legros, один із заявників, стверджував за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, що він мав законне очікування на ефективне користування своїм майном, і що застосування в ході провадження нового строку також неправомірно порушило його право на повагу до його власності.

Оцінка Суду

Нагадуючи про загальні принципи застосування строків позовної давності, ЄСПЛ нагадав, що вони є одним із законних обмежень права на суд і слугують кільком важливим цілям, таким як забезпечення принципу правової визначеності та запобігання несправедливості, яка може статися, якщо суди будуть ухвалювати рішення щодо подій, які відбулися в далекому минулому, на підставі доказів, на які більше не можна покладатися і які є неповними через плин часу. Ефективність права на доступ до суду, особливо в тому що стосується правил про форму, строки звернення до суду та строки позовної давності, забезпечується доступністю, чіткістю та передбачуваністю правових положень та судової практики (див. *Zubac v. Croatia* [GC], № 40160/12, §§ 87-89, 5 квітня 2018 року, *Legrand v. France*, № 23228/08, §§ 34, 26 травня 2011 року, *Petko Petkov v. Bulgaria*, № 2834/06, § 32, 19 лютого 2013 року, *Allègre v. France*, № 22008/12, § 50, 12 липня 2018 року, та *Gil Sanjuan v. Spain*, № 48297/15, § 38, 26 травня 2020 року).

З іншого боку, правила, що регулюють формальності та строки, яких необхідно дотримуватися при поданні позову, або спосіб їх застосування, не повинні перешкоджати особі скористатися наявними засобами правового захисту. У зв'язку з цим Суд нагадав, що він надає важливого значення питанню, чи був заявник представлений під час провадження і чи проявляв він та/або його законний представник належну обачність при здійсненні відповідних процесуальних дій. На думку ЄСПЛ обмеження доступу до суду є непропорційним, якщо неприйнятність заяви є результатом покладення на заявника провини, за яку він об'єктивно не несе відповідальності. Нарешті, Суд бере до уваги надану заявникам можливість подати зауваження щодо можливого існування підстав для визнання позову неприйнятним та виправити будь-які виявлені недоліки.

Що стосується застосування вищезазначених принципів у цій справі, Суд зазначив.

і. Щодо можливості визначення строку для звернення до суду у т. зв. преторський спосіб

На думку Суду, встановлення у справі *Czabaj* нового обмеження в часі щодо можливості оскарження індивідуальних адміністративних рішень можна розуміти як таке, що має на меті не лише пом'якшити міру покарання за недотримання органом влади гарантії, встановленої для одержувача рішення шляхом зазначення засобів правового захисту та строків для подання позову, але й покарати заявника за будь-яке зловживання правом на оскарження, якщо на практиці він знав про рішення, яке оскаржує задовго до того, як він подав свою скаргу.

Суд вважав, що це нове правило прийнятності вплинуло не лише на спосіб здійснення права на звернення до суду, як це було визнано самою *Conseil d'État*, але й могло вплинути на саму його суть.

Роз'яснивши ці питання, Суд зазначив, по-перше, що держави користуються певною свободою розсуду при розробці правил, що регулюють доступ до суду. Він підкреслив, що це відбувається незалежно від того, чи є відповідні положення законодавчими або підзаконними актами чи стандартами, встановленими судовою практикою.

Суд повторив, що зміни в судовій практиці самі по собі не суперечать правам, захищеним статтею 6 Конвенції, і що не йому вирішувати питання про доцільність таких змін. Таким чином, навіть якщо судова практика адміністративних судів до рішення у справі *Czabaj* не визнавала існування будь-якого строку на оскарження, якщо не були дотримані умови застосовності звичайного законодавчого строку на оскарження, Суд не міг підмінити оцінку національних органів влади щодо необхідності внесення змін до цих правил у преторський спосіб.

По-друге, Суд зазначив, що правило, викладене у справі *Czabaj*, покликане забезпечити належне відправлення правосуддя та дотримання принципу правової визначеності. Він зазначив, що це нове правило покликане також виправити сукупний вплив статті R. 421-5 Кодексу адміністративного судочинства та усталеної до цього часу судової практики, а саме: за відсутності повідомлення про засоби правового захисту та строки подання позову, що є умовою виконання останнього, можливість для одержувача рішення оскаржувати його протягом невизначеного часу.

Суд підкреслив, що, всупереч твердженням заявників, принцип правової визначеності не може приносити користь лише позивачам у справі, натомість також має на меті захистити відповідачів та третіх осіб.

По-третє, що стосується розумного співвідношення між використаними засобами і переслідуваними цілями, ЄСПЛ зазначив, що «розумний строк», встановлений у рішенні у справі *Czabaj*, зазвичай становить один рік. Він

підкреслив, що серед правил і практики, що існують у трьох інших європейських державах, а також у сфері права Європейського Союзу, строк в один рік є найдовшим з тих, що застосовуються у випадках, коли інформація про наявні засоби правового захисту відсутня або є недостатньою.

По-четверте, Суд зазначив, що цей розумний строк починає діяти лише тоді, коли встановлений загальним правом двомісячний строк не може бути застосований, а саме в конкретній ситуації, коли автор оскаржуваного рішення не повідомив одержувача про засоби правового захисту та строки для подання позову, і з моменту, коли заявникові стало відомо про це рішення.

По-п'яте і останнє, Суд зазначив, що рішення у справі *Czabaj* передбачало, що розумний строк для подання позову може бути продовжений, залежно від обставин кожної справи.

За цих обставин Суд вважав, що створення *Conseil d'État* нової умови прийнятності, яка ґрунтувалася на достатніх підставах, що виправдовували зміну попередньої судової практики, не становила, навіть якщо це могло вплинути на суть права на оскарження, надмірне втручання у право на доступ до суду, захищене пунктом 1 статті 6 Конвенції.

ii. Щодо застосування нового строку на оскарження до незавершених проваджень

Далі Суд мав розглянути питання, чи застосування зміни судової практики до незавершених проваджень знехтувало принципом правової визначеності настільки, що це підірвало саму суть права заявників на ефективний засіб правового захисту.

Суд зазначив, що на дату, коли заявники подали свої позови до адміністративних судів першої інстанції, строки звернення до суду визначалися положеннями статей R. 421-1, R. 421-3 та R. 421-5 Кодексу адміністративного судочинства, статтю 19 Закону від 12 квітня 2000 року про права громадян у відносинах з державними органами та статтями L. 112-3, L. 112-6 та R. 112-5 Кодексу взаємовідносин між громадськістю та державними органами.

Крім того, в адміністративних судах існувала усталена судова практика, яка визначала умови, за яких міг бути встановлений строк для подання позову, і яка передбачала, у разі недотримання цих умов, можливість безстрокового оскарження окремих адміністративних рішень. Що стосується зловживання правом на оскарження, Суд зазначив, що ані чинне національне законодавство, ані судова практика не визнавали його підставою для визнання позовної заяви неприйнятною. Єдиною санкцією за таке зловживання, передбаченою до цього часу, була можливість накладення на заявника штрафу за зловживання правом на оскарження на підставі статті R. 741-12 Кодексу адміністративного

судочинства, за винятком випадків, коли він отримав повну сатисфакцію по суті спору.

По-перше, Суд не заперечив той факт, що заявникам не могло бути інкриміновано жодної процесуальної помилки щодо дотримання строків для порушення провадження, коли вони подавали свої позови. Він також зазначив, що в низці цих справ лише час, необхідний судам для прийняття рішення, уможливив застосування рішення у справі *Czabaj* під час таких проваджень. З іншого боку, Суд визнав, що недотримання нового розумного строку, встановленого рішенням *Conseil d'État*, було єдиною підставою неприйнятності, на яку посилалися заявники.

Суд додав, що, за винятком справи однієї заявниці, заяви інших заявників ніколи не розглядалися по суті, або були вирішені на їхню користь, але визнані неприйнятними на стадії апеляції чи касації.

По-друге, Суд зазначив, що Уряд не оскаржував твердження заявників, що така зміна судової практики, на їхню думку, була абсолютно непередбачуваною.

Беручи до уваги ці фактори, а також той факт, що заявники не були сторонами у судовому процесі, який призвів до ухвалення рішення у справі *Czabaj*, Суд вважав, що в той час, коли вони подавали свої позови до адміністративних судів, вони не могли обґрунтовано передбачити зміст і наслідки рішення у справі *Czabaj* для прийнятності їхніх позовів.

Щодо аргументу Уряду про те, що заявники могли послатися на особливі обставини, що дозволило б продовжити розумний строк в один рік, встановлений за загальним правилом, Суд зазначив, що обґрунтування особливих обставин не призводить до ігнорування судом вимоги про подання позову протягом розумного строку, а лише має наслідком продовження цього строку. Суд зауважив, що в жодному такому позові національні суди не вважали, що ці обставини слід брати до уваги. Суд вважав, що за відсутності на той час усталеної судової практики з цього питання заявникам було важко передбачити характер конкретних обставин, які могли збільшити тривалість розумного строку. Більше того, судова практика, на яку посилався Уряд, не відповідала жодній із справ, у яких опинилися заявники. За таких обставин Суд виснував, що у відповідних справах заявники не мали розумної перспективи продовження «розумного строку» в один рік. Тому вони не могли вважатися такими, що фактично мали можливість, за обставин справи, виправити підставу неприйнятності, що впливала з нової судової практики, застосованої до них ретроспективно.

По-четверте, Суд зазначив, що Уряд не надав жодного іншого пояснення відсутності відстрочки у застосуванні «розумного строку», окрім того, яке впливало з підстав, наведених у самому рішенні у справі *Czabaj*, хоча згодом

Conseil d'État відстрочила його застосування у справах про право переважного викупу.

З огляду на вищевикладене Суд дійшов висновку, що застосування до провадження, що вже було розпочате, нового правила щодо строків, яке для заявників було як непередбачуваним у принципі, так і неминучим на практиці, обмежило їхнє право на доступ до суду настільки, що була порушена сама суть цього права, а отже мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Суд також визнав, що через неприйнятність скарг пана Legros, яка стала результатом ретроактивного застосування «розумного строку», що становило у цій справі порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, заявник не зміг захистити свої права щодо суті спору на стадії оскарження в судах апеляційної та касаційної інстанції. Внаслідок порушення прав заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції, справедливий баланс, якого вимагає стаття 1 Першого протоколу до Конвенції, було порушено на шкоду заявнику і, відповідно, мало місце порушення цієї статті.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності) щодо пана Legros.

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 9 листопада 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася провадження, в ході якого адвокатську ліцензію заявника було анульовано. Заявник скаржився на порушення статті 6 Конвенції на тій підставі, що Апеляційний суд, зокрема суддя L., був упередженим, і що його справу було незаконно передано на розгляд розширеного складу суду.

30 січня 2014 року заявник отримав ліцензію на здійснення адвокатської діяльності в національних судах.

У 2014 і 2015 роках протягом приблизно десяти місяців він надсилав електронні листи кільком суддям і органам влади, критикуючи їх діяльність і просячи їх вжити заходів у зв'язку з відкритим проти нього кримінальним провадженням.

Один з указаних листів від 7 серпня 2014 року, який був адресований Голові Апеляційного суду, був пересланий до поліції суддею L., яка на той час виконувала обов'язки Голови Апеляційного суду за відсутності останнього, оскільки вона вважала, що в листі містилася погроза на адресу одного із суддів, який працював в Апеляційному Суді та брав участь у кримінальному провадженні проти заявника.

Через ці електронні листи Рада судових адвокатів за власною ініціативою вирішила перевірити, чи відповідає заявник вимогам, що застосовуються до судових адвокатів.

22 жовтня 2015 року Рада одноголосно вирішила анулювати ліцензію заявника, визнавши, що він явно не відповідає вимогам, що пред'являються до адвоката в суді.

19 грудня 2015 року заявник оскаржив рішення Ради до Апеляційного суду міста Гельсінкі.

29 серпня 2016 року Апеляційний Суд у складі колегії з трьох суддів розглянув справу заявника в усному засіданні та оголосив, що має намір ухвалити рішення протягом тридцяти днів.

23 листопада 2016 року суддя L., яка знову виконувала обов'язки Голови Апеляційного Суду у зв'язку з короткостроковою відсутністю останнього, вирішила, що справа має бути передана на розгляд розширеної колегії у складі з семи суддів. Це рішення було прийнято на підставі чинної на той час редакції статті 8с Закону «Про Апеляційні Суди», яка залишала право прийняття такого рішення за Головою відповідного Апеляційного суду. ЄСПЛ не був поінформований про причини, які спонукали суддю L. передати справу на розгляд розширеного складу суду, і, як видається, не було надано жодного документа з цього приводу.

Колегія у складі семи суддів працювала під головуванням судді L. Вона провела слухання 2 січня 2017 року. Заявник був викликаний на засідання, але не з'явився, тому колегія заслухала запис заяв, які він зробив під час слухання попереднім складом суду, яке відбулося 29 серпня 2016 року.

17 березня 2017 року Апеляційний суд п'ятьма голосами проти двох відхилив апеляційну скаргу заявника та залишив рішення Ради адвокатів без змін. Двоє суддів, які склали меншість, також засідали у складі колегії з трьох суддів. Суддя L. голосувала разом з більшістю.

15 травня 2017 року заявник подав апеляцію до Верховного Суду. Він стверджував, що Апеляційний Суд допустив процесуальну помилку, і що його справу, після того, як вона вже була вирішена, було передано на розгляд колегії з семи суддів з метою, на думку заявника, змінити позитивний для нього результат справи на негативний. Також заявник стверджував, що суддя L. була упередженою.

8 серпня 2017 року Верховний Суд надав заявнику дозвіл на касаційне оскарження без будь-яких обмежень. Верховний Суд визнав законною передачу справи заявника на розширену колегію трьома голосами проти двох, рішення ж про анулювання ліцензії заявника на здійснення адвокатської діяльності він залишив у силі одностайно.

Оцінка Суду

(i) Щодо передачі справи на розгляд розширеного складу Апеляційного суду

Почавши з розгляду питання про те, чи призвела передача справи на розгляд розширеного складу Апеляційного Суду до недоліків, які означали б, що провадження в цілому не відповідало вимогам справедливого судового розгляду у розумінні статті 6 Конвенції, ЄСПЛ підкреслив, що Верховний Суд провів детальний розгляд цього питання і визнав, що рішення про передачу справи саме по собі повністю відповідало національному процесуальному законодавству.

Суд зазначив, що критерії для передачі справи на розгляд розширеного складу були чітко викладені в Законі «Про Апеляційні Суди». Хоча національне законодавство з цього питання надавало дискреційні повноваження голові Апеляційного Суду, воно також обмежувало ці повноваження у випадках, коли відбувалися або мали відбутися усні слухання. У таких ситуаціях потрібні були особливі підстави для передачі.

Що стосується того факту, що рішення про передачу справи було прийнято після того, як колегія у складі трьох суддів провела нараду, хоча вона й не ухвалила жодного рішення, яке було б оприлюднено, ЄСПЛ погодився з міркуваннями Верховного Суду про те, що підставою такої передачі був

далекосяжний характер і значна важливість розв'язання спору, щодо предмету якого не існувало попередньої судової практики, а також потенційна можливість скасування колегією з трьох суддів Апеляційного Суду одноголосного рішення Ради адвокатів.

Крім того, Суд зазначив, що передача справи до розширеного складу суду не призвела до втрати заявником можливості брати участь у процесі прийняття рішень. Він був викликаний і міг бути присутнім на новому слуханні особисто, але вирішив цього не робити, і не було надано жодних доказів, які б вказували на те, що йому не було надано всіх можливостей для представлення своєї справи перед розширеним складом суду.

Суд також зазначив, що були дотримані й інші процесуальні гарантії, встановлені національним законодавством. По-перше, було дотримано положення Закону «Про Апеляційні Суди» щодо складу розширеної колегії. По-друге, суддя, уповноважена вирішувати питання про передачу справи, а саме суддя L., не входила до складу колегії з трьох суддів і не брала участі в жодних попередніх обговореннях; навпаки, всі судді складу, який раніше розглядав справу, були членами розширеного складу, як це чітко передбачав закон. По-третє, з національного провадження вбачалося, що на рішення про передачу справи можна посилатися як на процесуальну помилку при оскарженні до Верховного Суду остаточного рішення, ухваленого Апеляційним Судом, що заявник і зробив. У зв'язку з цим Верховний Суд задовольнив клопотання заявника про надання дозволу на касаційне оскарження та провів ретельну перевірку розгляду справи в Апеляційному Суді.

Зрештою, ЄСПЛ підкреслив, що Верховний Суд мав повну юрисдикцію розглядати по суті питання про анулювання ліцензії заявника, оскільки він надав заявнику дозвіл на оскарження без будь-яких обмежень. Те, що Верховний Суд повторно розглянув справу лише на підставі наявних документів (взявши до уваги також заяву судді L. щодо причин передачі справи на розгляд розширеної колегії), пояснюється тільки процесуальним вибором заявника, який сам вирішив обмежити обсяг перегляду справи Верховним Судом, не вимагаючи проведення усного слухання або повернення справи до суду нижчої інстанції для збору нових доказів або іншої оцінки суті справи.

ЄСПЛ повторив, що вищий або найвищий суд може, за певних обставин, виправити недоліки, допущені в провадженні попередніми інстанціями. За обставин цієї справи Верховний Суд, який мав повноваження скасовувати рішення Апеляційного Суду на підставі того, що воно не було неупередженим і справедливим, а також здійснювати новий розгляд справи по суті самостійно або шляхом передачі справи до суду нижчої інстанції, безперечно, складався з суддів, чия неупередженість не піддавалася сумніву, а провадження на жодній стадії не критикувалося як несправедливе. Отже, навіть якщо припустити,

що в апеляційному провадженні були недоліки, Верховний Суд виправив ці недоліки, незважаючи на те, що він відхилив аргументи заявника з цього приводу.

ЄСПЛ був переконаний, що передача справи з колегії у складі трьох суддів до розширеного складу колегії узгоджувалася з відповідними критеріями його усталеної прецедентної практики (див. *Iwańczuk v. Poland* (ухв.), № 39279/05, від 17 листопада 2009 року та *DMD GROUP, a.s. v. Slovakia*, № 19334/03, § 66, від 5 жовтня 2010 року) і сама по собі не призвела до того, що судовий розгляд справи заявника став несправедливим у розумінні статті 6 Конвенції.

(ii) Щодо тверджень заявника про упередженість

Щодо питання про те, чи підпадало провадження під критерій об'єктивної неупередженості, Суд зазначив, що ця справа мала певні особливості: (i) вона стосувалася адвоката, чия ліцензія на здійснення адвокатської діяльності в судах розглядалася, принаймні частково, у зв'язку з численними електронними листами, в яких він висловлював недовіру різним органам влади, включаючи самі суди; (ii) як видається, якби суддя L., як в.о. голови суду, не передала справу на розгляд розширеного складу суду, рішення колегії у складі трьох суддів було б винесено на користь заявника, і це стало очевидним для нього, коли він отримав рішення розширеного складу, оскільки двоє суддів, які становили меншість, також засідали у складі первісної колегії з трьох суддів; та (iii) у 2014 році виконуючи обов'язки Голови суду, суддя L. переслала до поліції електронний лист заявника, оскільки вважала, що він містив погрози на адресу судді Апеляційного суду, який брав участь у кримінальному провадженні проти заявника.

Суд вважав, що ці особливості були суттєвими і могли вплинути на сприйняття заявником справедливості судового розгляду. Однак ЄСПЛ також вважав важливим, що передача справи на розгляд розширеного складу відбулася відповідно до чіткого положення Закону «Про Апеляційні Суди». На підставі детального роз'яснення Верховного суду щодо того, як слід тлумачити критерії цього положення і як вони були дотримані у справі заявника, ЄСПЛ не знайшов жодних підстав для сумнівів у тому, що умови для передачі справи були об'єктивно дотримані і що було надано правдоподібне пояснення застосованих процедур.

Суд не виключав того, що оскільки не було ухвалено формального мотивованого рішення про передачу справи розширеному складу колегії і заявнику не було надано інших пояснень, в останнього могло скластися уявлення про те, що провадження не здійснювалося у звичайному порядку. Тим не менш, загальне законодавство, що встановлювало критерії для такої передачі, було повністю доступне заявнику, який сам був адвокатом. Крім того,

у своїй заяві до Верховного Суду суддя L. детально обґрунтувала чому вона, як в. о. Голови суду, вирішила передати справу, і наведені нею причини були ретельно вивчені Верховним Судом.

Фактом залишається те, що суддя L., як в.о. Голови Апеляційного Суду, прийняла рішення, яке, як пізніше з'ясувалося, мало наслідком те, що рішення колегії у складі трьох суддів, яке було б на користь заявника, не було ухвалено; натомість рішення, несприятливе для заявника, було ухвалено під головуванням судді L. розширеним складом суду більшістю голосів. ЄСПЛ не знайшов підстав вважати, що з боку судді L. мала місце особиста упередженість у зв'язку з електронним листом, пересланим нею у 2014 році, або що її рішення про передачу справи в якості в.о. Голови суду саме по собі є доказом такої упередженості. Однак Суд не міг виключити, що заявник мав підстави підозрювати, що суддя L. скористалася можливістю, наданою їй виконанням обов'язків Голови суду за відсутності останнього, для використання процесуального інструменту, метою якого було надання повноважень для прийняття важливих рішень, з метою отримання результату на шкоду заявнику, який був би для неї бажаний з інших причин, і що заявник розглядав ці обставини з огляду на її поведінку з електронним листом у 2014 році.

У зв'язку з цим ЄСПЛ взяв до уваги зауваження Верховного Суду про те, що той факт, що провадження у колегії з трьох суддів мало завершитися ухваленням рішення «2 до 1» зі складного питання, яке вимагало збалансування конкуруючих основоположних прав, сам по собі був аргументом на користь розгляду справи розширеним складом суду, оскільки метою передачі справи на новий розгляд було ухвалення рішення, яке мало б необхідний авторитет. У світлі цього міркування загальний час прийняття рішення про передачу на розгляд розширеного складу суду справи заявника видається виправданим. Саме під час короткочасного заміщення голови суду суддя, яка виконувала його обов'язки, мала право як ухвалити рішення про передачу справи до розширеного складу, так і засідати у цьому складі, що впливало із загальних процесуальних процедур, викладених у частині 3 статті 8с Закону «Про Апеляційні суди». Верховний Суд дійшов висновку, що не було жодних підстав сумніватися в тому, що передача справи була об'єктивно обґрунтованою. ЄСПЛ не вбачав підстав для переоцінки цього висновку. За відсутності будь-яких інших питань серед порушених заявником, які б створювали конкретне враження про можливу упередженість, Суд, однак, не вважав, що цей факт сам по собі міг би позбавити провадження справедливості. У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив, що Верховний Суд мав повну юрисдикцію та повторно розглянув усі відповідні питання і не виявив жодних недоліків в апеляційному провадженні.

У підсумку Суд зазначив, що розглядаючи справу в цілому і надаючи особливого значення її особливостям, згаданим вище, які, як Суд розумів, дійсно

викликали питання у заявника (див. щодо аналогічного підходу *Academy Trading Ltd and Others v. Greece*, № 30342/96, § 46, 4 квітня 2000 року), він, тим не менш, виснував, що провадження забезпечило достатні гарантії, щоб виключити будь-які законні сумніви щодо неупередженості Апеляційного Суду.

З наведених вище міркувань було констатовано, що порушення статті 6 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 9 листопада 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявники – жителі та/або власники нерухомого майна поблизу золотодобувної копальні у місті Uşak (шахта Kışladağ) скаржилися на те, що їх право на справедливий судовий розгляд було порушено через те, що (i) їм не було надано можливості поставити власні запитання експертам, (ii) висновки експертів не були направлені їм для коментарів, і (iii) національні суди не відповіли на їхні заперечення щодо висновків експертів. Вони посилалися на пункт 1 статті 6 Конвенції.

27 червня 2003 року Міністерство екології та природних ресурсів (далі – Міністерство) видало приватній комерційній компанії (далі – забудовник) рішення про затвердження звіту про оцінку впливу на навколишнє середовище (далі – Звіт про ОВНС) видобутку золота з використанням ціанідного вилуговування на шахті, розташованій у місті Uşak (шахта Kışladağ).

14 квітня 2004 року заявники звернулися до адміністративного суду міста Manisa з проханням скасувати рішення Міністерства. На час розгляду справи розробнику було надано дозвіл на випробування. Під час провадження Адміністративний суд міста Manisa призначив комісію експертів і провів перевірку на місці в присутності сторін.

9 жовтня 2006 року Адміністративний суд міста Manisa відхилив скаргу заявників на підставі додаткового висновку експерта.

За апеляцією заявників 6 лютого 2008 року Вищий адміністративний суд скасував рішення Адміністративного суду міста Manisa та повернув справу на новий розгляд.

Під час повторного розгляду справи Адміністративний суд міста Manisa наказав скласти новий експертний висновок як фахівцю у галузі хімії, так і новій групі експертів, що мала складатися з трьох спеціалістів у сферах навколишнього середовища, гірничої справи та геології.

Заявники подали до Адміністративного суду міста Manisa перелік запитань, адресованих експертам на додаток до запитань, які їм мав направити суд. Серед запитань, яких було двадцять три, були питання, що стосувалися споживання води за проектом і точності розрахунків в цьому відношенні у звіті ОВНС, перевірки якості води; питання відходів, класифікації їх токсичності, адекватності запобіжних заходів з метою уникнення їх негативного впливу; питання, пов'язані з використанням ціаніду, зокрема поінформованості жителів навколишніх сіл про кроки, які вони повинні вжити у випадку досягнення небезпечного рівня ціаністого водню на виробництві; питання визначення експертами місця розташування станцій моніторингу та відбору проб повітря

тощо. Зрештою, заявники хотіли знати, чи отруєння ціанідом, яке нещодавно спостерігалось в деяких селах, загибель і хвороба худоби, а також загибель бджіл могли бути пов'язані з використанням ціаніду на об'єктах.

Список запитань заявників не був наданий експертам, оскільки суд доручив їм відповісти на питання, які він сам підготував.

Так, експерту з хімії Адміністративний суд міста Manisa надав список з одинадцяти запитань, деякі з яких стосувалися використання ціаніду, його ризику для здоров'я людей, вірогідності аварій, пов'язаних із ціанідом у шахтах тощо.

28 грудня 2009 року експерти подали свої звіти до Адміністративного суду міста Manisa. Відповідаючи на адресовані їм судом запитання, група з трьох експертів відзначила, серед іншого, що у звіті про ОВНС були точно враховані природні характеристики та рельєф проектної території, а метод вилуговування ціаніду відкритим способом, обраний розробником, був доцільним, враховуючи великий тоннаж і низькосортну руду, знайдену в цьому районі. Крім того, вони прийшли до висновку, що метод, якому віддав перевагу розробник, був найбільш економічно вигідним, найменш споживаючим енергію та воду, та найбільш популярним в усьому світі тощо. Звіт про ОВНС містив необхідні заголовки та теми, які зазвичай очікуються від таких звітів.

Обидва висновки експертів були направлені сторонам для надання коментарів.

13 січня 2010 року заявники подали свої заперечення до Адміністративного суду міста Manisa. Вони стверджували, зокрема, що експерти сформували свої висновки на основі найкращих сценаріїв і спиралися на інші експертні звіти, які були підготовлені за ініціативою розробника. Вони зазначили, що ці інші звіти не були їм надіслані, що вони не мали можливості їх вивчити, і що експерти також не дали конкретної оцінки певних аспектів, які були викладені у початковому звіті експерта у першому провадженні та викликали суттєве занепокоєння (див. пункт 7).

13 жовтня 2010 року адміністративний суд міста Manisa відхилив скарги заявників та зазначив, що звіт про ОВНС був підготовлений відповідно до загальноновизнаних стандартів і містив необхідні компоненти та оцінки ризиків щодо потенційного впливу на навколишнє середовище під час будівництва та експлуатації проекту.

Вищий адміністративний суд відхилив наступні апеляції заявників 4 листопада 2011 року та 13 листопада 2013 року.

28 лютого 2014 року заявники подали заяви до Конституційного суду, стверджуючи, що їхні права за статтею 2, пунктом 1 статті 6 і статтею 8 Конвенції були порушені внаслідок провадження в Адміністративному суді міста Manisa.

Конституційний Суд розглянув одну зі скарг по суті та відмовив у задоволенні, всі інші скарги Конституційний Суд рішенням від 24 січня 2018 року визнав неприйнятними *ratione personae* з тих підстав, що ніхто з заявників, які їх подали, не жив або не мав будинків поблизу шахти.

Оцінка Суду

(i) Загальні принципи

Суд повторив, що, незважаючи на те, що стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий розгляд, вона не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів або способу їх оцінки, тому це, насамперед, питання регулювання національного законодавства і національних судів (див. *García Ruiz v. Spain* [GC], № 30544/96, § 28, ЄСПЛ 1999-I; *Perić v. Croatia*, № 34499/06, § 17, 27 березня 2008 року; і *Carmel Saliba v. Malta*, № 24221/13, § 63, 29 листопада 2016 року). Крім того, пункт 1 статті 6 Конвенції не забороняє національним судам покладатися на експертні висновки, складені спеціалізованими органами для вирішення спорів, які вони розглядають, якщо цього вимагає природа питань, що розглядаються (див. *Letinčić v. Croatia*, № 7183/11, § 61, 3 травня 2016 року, і *Devinar v. Slovenia*, № 28621/15, § 47, 22 травня 2018 року).

У зв'язку з цим ЄСПЛ нагадав, що висновок експерта, який був призначений компетентним судом для вирішення питань, що виникли у справі, ймовірно, повинен був мати значну вагу в оцінці судом цих питань. Наприклад, Суд уже постановляв, що висновок медичного експерта, оскільки він виходить за межі можливої сфери компетенції суддів, може мати домінуючий вплив на оцінку фактів і вважатиметься істотним доказом (див. *Feldbrugge v. the Netherlands* 29 травня 1986, § 44, Series A № 99; *Mantovanelli v. France*, 18 березня 1997 року, § 36, Звіти 1997-II; та *Augusto v. France*, № 71665/01, § 51, 11 січень 2007 року).

Суд також підкреслив, що, як і дотримання інших процесуальних гарантій, закріплених у пункті 1 статті 6 Конвенції, дотримання принципу змагальності стосується провадження в «трибуналі»; таким чином, із цього положення не можна зробити висновок про загальний абстрактний принцип, згідно з яким у випадках, коли експерта було призначено судом, сторони в усіх випадках повинні мати можливість бути присутніми на проведених ним опитуваннях або отримати документи, які він взяв до уваги (див. *Mantovanelli*, § 33, і нещодавно, *Test-Achats v. Belgium*, № 77039/12, § 20, 13 грудня 2022 року). Важливо, щоб сторони мали можливість належним чином брати участь у провадженні в «трибуналі». Таким чином, процесуальна позиція, яку обіймають експерти під час провадження, спосіб, у який вони виконують свої функції та спосіб, яким судді оцінюють їхні висновки, є важливими факторами, які слід брати до уваги при оцінці того, чи принципи рівності і змагальності сторін було дотримано (див.

згадане вище рішення у справі Letinčić, § 50; згадане вище рішення у справі Devinar, § 47; і Hamzagić v. Croatia, № 68437/13, § 43, 19 грудня 2021 року).

Суд також повторив, що право на змагальність передбачає право сторін знати та коментувати всі надані докази або зауваження, подані з метою вплинути на рішення суду (див., серед інших джерел, K.D.B. v. the Netherlands, 27 березня 1998 року, § 44, Звіти 1998-II; Kress v. France [GC], № 39594/98, § 65, ЄСПЛ 2001-VI; Ferreira Alves v. Portugal (№ 3), № 25053/05, § 37, 21 червня 2007 року; та Andersena v. Latvia, № 79441/17, § 87, 19 вересня 2019 року).

Тобто, сторони провадження повинні мати можливість ознайомитися з наявними в суді доказами, а також можливість висловити зауваження щодо їх наявності, змісту та автентичності у відповідній формі та протягом належного часу, якщо це необхідно, письмово та заздалегідь (див. Krčmář and Others v. the Czech Republic, № 35376/97, § 42, 3 березня 2000 року, та Colloredo Mannsfeld v. the Czech Republic, № 15275/11 та 76058/12, § 33, 15 грудня 2016 року).

Що особливо піддається ризику у протилежному випадку, так це впевненість заявників у роботі правосуддя, яка ґрунтується, серед іншого, на припущенні, що їм надається можливість висловити свою точку зору щодо кожного документа в матеріалах справи (див. Pellegrini v. Italy, № 30882/96, § 45, ЄСПЛ 2001-VIII; Zagrebačka banka d.d. v. Croatia, № 39544/05, § 203, 12 грудня 2013 року; та Juričić v. Croatia, № 58222/09, § 75, 26 липня 2011 року). Ця вимога однаково стосується необов'язкових консультативних висновків, призначених для допомоги суду, а також інформації та висновків, отриманих судом за його власною ініціативою для досягнення обґрунтованого рішення (див., наприклад, Zagrebačka banka d.d., § 201, і Juričić, § 74, згадане вище). Сторони мають законний інтерес в отриманні копій письмових зауважень, що містять обґрунтовані думки по суті, і тільки вони мають судити, чи потребує конкретний документ їхніх коментарів (див. Ferreira Alves, згадане вище, § 41).

(ii) Застосування наведених принципів до цієї справи

(a) Неможливість поставити запитання експертам

Суд зазначив, що для того, щоб визначити, чи рішення Міністерства схвалити проект розробника гірничих робіт було законним, Адміністративний суд міста Manisa вирішив з власної ініціативи запросити два висновки експертів для дослідження відповідності звіту про ОВНС екологічним нормативним актам. Вирішення цього питання стосувалося сфери виняткових технічних знань, яка явно не належала до меж знань цього суду. Таким чином, хоча адміністративний суд за законом не був зв'язаний висновками експертів, звіти, ймовірно, мали переважний вплив на оцінку фактів цим судом, і тому процедура отримання експертних свідчень повинна була відповідати принципу змагальності.

Хоча не виникло жодного питання стосовно того, яким чином національні процедури надають судам право на власний розсуд давати вказівки експертам, і в цьому відношенні змагальність не можна тлумачити як надання сторонам права ставити запитання експертам, якщо це не дозволено згідно з національним законодавством, ЄСПЛ все ж вважав, що суди повинні поважати право сторін на ефективну участь у процедурі експертизи в тій мірі, в якій цього вимагають обставини справи.

Суд зауважив, що він не міг взяти на себе функцію встановлення фактів, намагаючись визначити, які із запитань заявників відрізнялися від запитань, підготовлених національним судом, і чи, через ступінь їх конкретності, вони повинні були бути включені до переліку питань, які мали бути поставлені експертам. У цьому відношенні Суд зазначив, що заявники не стверджували перед ЄСПЛ, що їхні запитання могли мати вирішальне значення для результату національного провадження або що вони стосувалися ключового питання, яке національний суд залишив без розгляду (див., *mutatis mutandis*, Erdinç Kurt and Others v. Turkey, № 50772/11, § 63, 6 червня 2017 року).

Далі Суд повторив, що питання про те, чи був «достатнім» обсяг судового перегляду, наданого в адміністративно-правових спорах, може залежати не лише від дискреційного чи технічного характеру предмета оскаржуваного рішення та конкретного питання, яке заявник бажає висвітлити в суді як ключове, але також, у більш загальному плані, від характеру «цивільних прав і обов'язків», про які йдеться, і характеру мети, яку переслідує базове національне законодавство (див. Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC], № 55391/13 та 2 others, § 180, 6 листопада 2018 року з подальшими посиланнями).

У цьому відношенні Суд вважав за необхідне зазначити, що суперечка на національному рівні, пов'язана з питанням сумісності золотодобувної копальні з правилами ОВНС, включала спеціальну та технічну сферу права, а питання, яке розглядалося судом першої інстанції, було зосереджено саме на цьому аспекті, а не на окремому аспекті особистих прав заявників. З цієї причини Суд не вважав, що якесь питання виникає за пунктом 1 статті 6 Конвенції у зв'язку зі способом, у який суди першої інстанції відхилили запитання заявників.

Беручи до уваги вищевикладене, ЄСПЛ висловив, що не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в аспекті права заявників на ефективну участь у провадженні.

(β) Ненадання заявникам документів, оцінених експертами

Суд зазначив, що між сторонами не було спору щодо того факту, що експерти спиралися на різні експертні оцінки, які були підготовлені за ініціативою забудовника, ані щодо того, що ці експертні оцінки не були

надіслані заявникам під час розгляду справи. Суд також зазначив, що ці експертні оцінки не були загальною інформацією чи академічними джерелами, які можна було б вважати загальновідомими.

Суд також зазначив, що висновки експертів від 28 грудня 2009 року значною мірою спиралися на висновки, зроблені в цих оцінках, або прямо цитували їх (див. пункти 14-15). Крім того, ці оцінки були включені до матеріалів справи та, здається, були надані експертам Адміністративним судом міста Manisa, що підтверджувало визнання їх доказами на підтримку заяв забудовника.

За цих обставин Суд повторив, що право на змагальність передбачає право сторін знати та коментувати всі надані докази або зауваження, подані з метою вплинути на рішення суду (див. пункт 46). Відповідно, враховуючи те, що заявники у цій справі не мали можливості повністю ознайомитися з доказами в матеріалах справи, на які спиралися головні експерти, ЄСПЛ дійшов висновку, що в цій справі мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Зрештою, щодо аргументу Уряду про те, що заявники могли ознайомитися з матеріалами справи самостійно, Суд повторив, що можливість ознайомитися з матеріалами справи сама по собі не є достатньою гарантією для забезпечення права заявника на змагальність провадження (див. *Göç v. Turkey* [GC], № 36590/97, § 57, ECHR 2002-V, і *Milatová and Others*, згадане вище, § 61).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 листопада 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

23 листопада 2020 року поліція склала протокол про адміністративне правопорушення, в якому звинуватила заявника у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), а саме: керування транспортним засобом з ознаками сп'яніння та відмова від проходження огляду на стан сп'яніння, запропонованого поліцією (див. пункт 11 цього рішення). Згодом протокол було направлено до Підволочиського районного суду Тернопільської області.

7 грудня 2020 року районний суд розглянув справу за відсутності сторін. Суд зазначив, що заявник був повідомлений про слухання, але не з'явився. Суд визнав винним заявника у вчиненні інкримінованого адміністративного правопорушення, призначив йому штраф у розмірі 10 200 українських гривень (приблизно 297 євро), і позбавив його права керування транспортними засобами на 1 рік. Суд зіслався на протокол про адміністративне правопорушення та письмові показання двох свідків.

Заявник подав апеляційну скаргу. Він стверджував, що дізнався про постанову районного суду лише 28 січня 2022 року, коли безуспішно намагався замінити своє водійське посвідчення на посвідчення нового зразка. Він оскаржив фактичні висновки суду першої інстанції, стверджуючи, що обвинувачення проти нього не були доведені, а докази проти нього були недопустимими. Зокрема, він стверджував, що відеозапис, наявний у матеріалах справи, був недопустимим доказом, зокрема через те, що «технічні характеристики» пристрою, на якому він був зроблений, не були належним чином задокументовані.

Заявник також зіслався на рішення ЄСПЛ у справі *Karelin v. Russia* (№ 926/08, 20 вересня 2016 року) і стверджував, що суд першої інстанції розглянув справу за відсутності прокурора, й тому поклав на себе функції обвинувачення.

11 квітня 2022 року Тернопільський апеляційний суд провів засідання у присутності заявника та його адвоката. Суд допитав заявника (який підтвердив свою невинуватість), дослідив письмові матеріали справи (зокрема протокол про адміністративне правопорушення й письмові показання свідків) та відеозаписи з нагрудних камер працівників поліції.

По завершенню судового розгляду апеляційний суд залишив без змін постанову суду першої інстанції. У своєму рішенні він зазначив, що заявник дізнався про постанову суду першої інстанції лише 28 січня 2022 року, і тому

вирішив поновити строк на апеляційне оскарження, про що просив заявник. Апеляційний суд не вбачив жодних ознак помилок у постанові суду першої інстанції та вирішив, що докази в матеріалах справи підтверджують вину заявника. Зокрема, апеляційний суд зіслався на протокол про адміністративне правопорушення та показання свідків. Суд вказав, що зміст цих показань узгоджувався з відеозаписом, наявним в матеріалах справи.

Заявник скаржився на те, що відсутність сторони обвинувачення під час судового розгляду в апеляційному суді означала, що цей суд не міг вважатися безстороннім, що порушувало пункт 1 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

(a) Відповідні загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що неупередженість (безсторонність), як правило, означає відсутність упередженості чи необ'єктивності, і що її наявність можна перевірити різними способами. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, наявність безсторонності для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції має визначатися відповідно до суб'єктивного критерію, де мають ураховуватися особисті переконання та поведінка конкретного судді, тобто наявність у судді будь-яких особистих упереджень або необ'єктивності в даній справі; а також відповідно до об'єктивного критерію, тобто шляхом з'ясування того, чи сам суд і, серед інших аспектів, його склад, забезпечували достатні гарантії для виключення будь-яких законних сумнівів в його неупередженості (див., наприклад, *Kyprianou v. Cyprus* [GC], № 73797/01, § 118, ECHR 2005-XIII; *Micallef v. Malta* [GC], № 17056/06, § 93, ECHR 2009; *Morice v. France* [GC], № 29369/10, § 73, ECHR 2015; та *Ilmseher v. Germany* [GC], № 10211/12 та 27505/14, § 287, 4 грудня 2018 року) (пункт 23 рішення).

Що стосується суб'єктивного критерію, то принцип, згідно з яким суд повинен вважатися вільним від особистих упереджень або упередженості, давно встановлений у прецедентній практиці ЄСПЛ (див. *Kyprianou*, § 119; *Micallef*, § 94; та *Morice*, § 74, цит. в цій справі). Особиста неупередженість судді має презюмуватися, доки не буде доведено протилежне (див. *Hauschildt v. Denmark*, 24 травня 1989 року, § 47, Series A no. 154). Стосовно типу необхідного доказу, ЄСПЛ, наприклад, намагається з'ясувати, чи виявляв суддя ворожість або неприязнь з особистих причин (див. *De Cubber v. Belgium*, 26 жовтня 1984 року, § 25, Series A no. 86, та *Morice*, цит. в цій справі, § 74) (пункт 24 рішення).

У переважній більшості справ, які порушують питання неупередженості, ЄСПЛ зосереджувався на об'єктивному критерії (див. рішення у справі *Micallef*, цит. в цій справі, § 95). Проте не існує чіткого поділу між суб'єктивною та об'єктивною неупередженістю, оскільки поведінка судді може не лише

викликати об'єктивні побоювання щодо неупередженості з точки зору зовнішнього спостерігача (об'єктивний критерій), але також може порушувати питання про його/її особисті переконання (суб'єктивний критерій) (див. цит. рішення у справі *Kurđianou*, § 119). Таким чином, у деяких випадках, коли може бути складно зібрати докази, з допомогою яких можна спростувати презумпцію суб'єктивної неупередженості судді, вимога об'єктивної неупередженості є ще однією важливою гарантією (див. *Pullar v. the United Kingdom*, 10 червня 1996 року, § 32, *Reports of Judgments and Decisions 1996-III*, та *Morice*, цит. в цій справі, § 75) (пункт 25 рішення).

Стосовно об'єктивного критерію необхідно визначити, чи існують, окрім поведінки судді, певні факти, які можуть викликати сумніви щодо його або її неупередженості. Це означає, що при вирішенні питання про те, чи є в конкретній справі законні підстави побоюватися, що певний суддя чи орган, який засідає в якості суду, не є безсторонніми, позиція відповідної особи є важливою, але не вирішальною. Вирішальним є те, чи можна вважати таке побоювання об'єктивно виправданим (див. рішення у справі *Micallef*, цит. в цій справі, п. 96) (пункт 26 рішення).

Об'єктивний критерій здебільшого стосується ієрархічних або інших зв'язків між суддею та іншими учасниками процесу. Тому в кожній окремій справі має бути вирішено, чи є відносини, про які йде мова, за характером і ступенем такими, аби свідчити про відсутність неупередженості з боку суду (див. *Morice*, цит. в цій справі, § 77) (пункт 27 рішення).

У зв'язку з цим навіть зовнішні прояви можуть мати певне значення або, іншими словами, «правосуддя має не тільки здійснюватися, але й має бути видно, що воно здійснюється» (див. *De Cubber*, цит. в цій справі, § 26). На карту поставлено довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості. Таким чином, будь-який суддя, щодо неупередженості якого є законні підстави сумніватися, має заявити самовідвід (див. *Castillo Algar v. Spain*, 28 жовтня 1998 року, § 45, *Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII*; *Micallef*, цит. в цій справі, § 98; та *Morice*, цит. в цій справі, § 78) (пункт 28 рішення).

Відсутність сторони обвинувачення під час усного судового засідання може спричинити порушення статті 6 §§ 1 і 3 Конвенції, оскільки це може викликати сумніви щодо об'єктивної неупередженості суду, спонукаючи суд взяти на себе роль обвинувачення та спричинити труднощі в реалізації обвинуваченим прав бути поінформованим про «характер і причину обвинувачення», мати «достатній час і можливості» для підготовки захисту та підірвати здатність обвинуваченого висувати адекватний (належний) захист у змагальному провадженні (див. *Thorgeir Thorgeirson*, цит. в цій справі, §§ 16-20 та 46-54; *Weh and Weh v. Austria* (ухв.), № 38544/97, 4 липня 2002 року; *Ozerov v. Russia*, № 64962/01, §§ 51-

58, 18 травня 2010 року; *Krivoshapkin v. Russia*, № 42224/02, §§ 41-46, 27 січня 2011 року; *Malofeyeva v. Russia*, № 36673/04, §§ 116-20, 30 травня 2013 року; *Karelin v. Russia*, № 926/08, §§ 58-84, 20 вересня 2016 року; *Butkevich v. Russia*, № 5865/07, §§ 82-84, 13 лютого 2018 року; *Mikhaylova v. Ukraine*, № 10644/08, §§ 61-70, 6 березня 2018 року; *Hasanov and Majidli v. Azerbaijan*, №№ 9626/14 та 9717/14, §§ 35-41, 7 жовтня 2021 року) (пункт 29 рішення).

(b) Застосування вищезазначених принципів до цієї справи

Насамперед ЄСПЛ зазначив, що скарга заявника на стверджувану відсутність неупередженості обмежувалася провадженням в апеляційному суді (пункт 30 рішення).

У цій справі апеляційний суд мав юрисдикцію розглядати питання права, а також питання фактів, маючи повноваження припинити провадження проти заявника або залишити в силі його засудження (див. пункт 15 цього рішення). Фактично апеляційний суд переглянув справу, зокрема докази в матеріалах, у повному обсязі (див. пункти 9 і 10 цього рішення) (пункт 31 рішення).

При цьому апеляційний суд провів засідання, але не викликав ані прокурора, ані працівника поліції, який склав протокол про адміністративне правопорушення. В результаті, жодна зі сторін не підтримала позицію прокуратури проти заявника на слуханні. Незважаючи на це, й твердження заявника про свою невинуватість в ході судового розгляду, апеляційний суд залишив постанову суду першої інстанції без змін (пункт 32 рішення).

Зі слів заявника, цей факт сам по собі викликав сумніви щодо неупередженості суду, оскільки апеляційному суду довелося брати на себе роль сторони обвинувачення (пункт 33 рішення).

ЄСПЛ розпочав із зауваження про відсутність жодних припущень стосовно наявності проблеми з неупередженістю апеляційного суду за суб'єктивним критерієм, таким як прояви ворожості, особиста поведінка чи використання мови, що вказувала б на упереджену думку щодо справи (на відміну від *Kyprianou*, цит. в цій справі, §§ 130-33, та *Dāvidsons and Savins v. Latvia*, №№ 17574/07 та 25235/07, § 55, 7 січня 2016 року) (пункт 34 рішення).

Що стосується об'єктивного критерію, то ЄСПЛ встановив, що відсутність сторони обвинувачення у провадженні дійсно може порушити питання в цьому відношенні та спричинити труднощі у реалізації обвинуваченим своїх прав (див. усталену практику, наведену в пункті 29 цього рішення, та додатково *Gafgaz Mammadov v. Azerbaijan*, № 60259/11, §§ 77-82, 15 жовтня 2015 року; *Ibrahimov and Others v. Azerbaijan*, №№ 69234/11 та 2 інших, §§ 97-101, 11 лютого 2016 року; та *Huseynli and Others v. Azerbaijan*, № 67360/11 та 2 інших, §§ 113-18, 11 лютого 2016 року) (пункт 35 рішення).

Однак у цій справі ніщо в поясненнях заявника чи в матеріалах справи не вказувало на те, що відсутність прокурора під час судового засідання в апеляційному суді могла викликати обґрунтовані сумніви в об'єктивній неупередженості цього суду або іншим чином вплинути на справедливість провадження (пункт 36 рішення).

Зокрема, немає жодних вказівок на те, що сам апеляційний суд, за відсутності сторони обвинувачення, вжив заходів, які можна було б витлумачити як взяття на себе ролі сторони обвинувачення, таких як, наприклад, зміна сукупності доказів на шкоду заявнику, долучення (введення) нових викривальних доказів з власної ініціативи або вилучення певних доказів, наданих стороною обвинувачення (порівняйте, до прикладу, з рішенням у справі *Ozerov*, згадане вище, §§ 51-58). Немає жодних вказівок на те, що апеляційний суд за власною ініціативою змінив обвинувачення, викладене в протоколі про адміністративне правопорушення (порівняйте *Karelin*, цит. в цій справі, § 18) або що він розглянув докази у спосіб, через який можна було б припустити, що тягар доказування було перекладено на заявника (порівняйте *Makarashvili and Others v. Georgia*, № 23158/20, 31365/20 та 32525/20, §§ 60-63, 1 вересня 2022 року) (пункт 37 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що фізична відсутність прокурора під час слухання в апеляційному суді не вплинула на можливість органів прокуратури, відповідно до національного законодавства, втрутитися, якщо вони вважали це за необхідне, і подати письмові пояснення (пункт 38 рішення).

За цих обставин, узятих у цілому, не можна вважати, що апеляційний суд взяв на себе роль сторони обвинувачення або був поставлений у положення, яке вимагало від нього реалізації ролі сторони обвинувачення (пункт 39 рішення). Заявник перебував на свободі та був представлений обраним ним адвокатом; його справа була відносно простою; і, на відміну від випадків, зазначених у пункті 35 цього рішення, де суди над заявниками відбулися протягом кількох годин після їх затримання, між складанням протоколу про правопорушення та слуханням в апеляційному суді минуло більше чотирьох місяців (див. пункти 5, 9, 40 цього рішення).

Таким чином, заявник мав повну можливість підготувати свій захист, і не було жодних ознак того, що існувала будь-яка проблема з тим, аби він був належним чином поінформований про «характер і причину обвинувачення» проти нього, як це було представлено в протоколі про адміністративне правопорушення, або йому було надано «достатній час і умови» для підготовки свого захисту від звинувачень, сформульованих у протоколі (порівняйте *Malofeyeva*, цит. в цій справі, §§ 116-20) (пункт 41 рішення).

ЄСПЛ також урахував предмет цієї справи, який стосувався незначного порушення правил дорожнього руху, за яке не передбачено покарання у вигляді

позбавлення волі, категорії правопорушень, до яких гарантії статті 6 Конвенції в її кримінальному аспекті не застосовуються з повною суворістю (див. *Mađcan v. Croatia*, № 40820/12, § 37, 10 липня 2014 року, та співставте, до прикладу, *Ozerov; Krivoshapkin; Malofeyeva; Butkevich; GafgazMammadov; Ibrahimov та Others; Huseynli and Others; Hasanov and Majidli; Karelin; Mikhaylova*, всі цит. в цій справі) (пункт 42 рішення).

Підсумовуючи, ЄСПЛ зазначив, що у цій справі заявник не вказав на жодні конкретні обставини, які могли б змусити ЄСПЛ засумніватися в неупередженості апеляційного суду. Тому він не зміг продемонструвати, що існували будь-які об'єктивно виправдані сумніви щодо неупередженості цього суду (пункт 43 рішення).

Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було (пункт 44 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 16 листопада 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник скаржився за статтю 6 Конвенції на те, що його право на справедливий суд було порушено через його неможливість допитати анонімного свідка, показання якого були використані судом першої інстанції для його засудження.

9 жовтня 2011 року заявник, який мав при собі ніж, був заарештований поліцейськими після незаконної демонстрації в районі Demirtaş міста Mersin. Того ж дня його звільнили. 24 жовтня 2011 року заявника було повторно заарештовано після викривальних показань, зроблених 19 жовтня 2011 року підозрюваним М. Т., якому на момент подій було сімнадцять років і який також був присутнім на незаконній демонстрації 9 жовтня 2011 року, а також анонімним свідком, якому дали псевдонім «Yeter Artık» («анонімний свідок»).

Обидві ці особи дали показання прокурору за відсутності адвоката та заявили, що заявник був членом групи під назвою Demirtaş Arosu Gençlik İniyatifi, суборганізації РПК (Робітнича партія Курдистану), збройної терористичної організації. Анонімний свідок впізнав заявника як одного з людей, які закидали пляшками з коктейлями Молотова два ринкові кіоски та підпалили стовп відеоспостереження під час демонстрації 9 жовтня 2011 року. М. Т. сказав те саме у своїй заяві.

Однак анонімний свідок також заявив, що заявник був серед людей, які підпалили поштове відділення і розбили його вікна в районі Demirtaş 10 травня 2011 року.

14 лютого 2012 року прокурор міста Adana подав обвинувальний акт проти низки осіб, у тому числі заявника, звинувативши його в тому, що він був членом озброєної терористичної організації згідно зі статтю 314 § 2 Кримінального кодексу, поширюючи пропаганду на користь озброєної терористичної організації згідно зі статтю 7 (2) Закону про запобігання тероризму, наніс шкоду державній власності згідно зі статтю 152 § 2 (а) Кримінального кодексу та несанкціоновано володів небезпечними матеріалами згідно зі статтю 174 § 1 Кримінального кодексу.

16 травня 2012 року суд першої інстанції заслухав показання анонімного свідка на засіданні, яке відбулося за відсутності заявника та його адвоката, але в присутності державного обвинувача. Анонімний свідок повторив свої попередні твердження, але додав, що він не пам'ятає, який саме предмет заявник кинув у поштове відділення (тобто, чи була то пляшка з коктейлем Молотова).

На засіданні, яке відбулося 29 листопада 2012 року, суд першої інстанції відхилив клопотання адвоката заявника про повторний допит анонімного свідка в присутності заявника на тій підставі, що цей свідок уже був заслуханий 16 травня 2012 року.

7 травня 2013 року Восьмий суд присяжних міста Adana визнав заявника винним у вчиненні злочинів за пред'явленими обвинуваченнями, засудивши до двадцяти семи років і одинадцяти місяців позбавлення волі та судового штрафу.

6 березня 2014 року касаційний суд залишив без змін вирок заявника.

7 березня 2018 року Конституційний Суд не встановив порушення права заявника на справедливий суд на тій підставі, що загальна справедливість кримінального провадження не була порушена, оскільки заяви анонімного свідка не були використані як єдиний або вирішальний доказ його засудження.

Оцінка Суду

(a) Загальні принципи

Принципи щодо права на виклик і допит свідків, у тому числі анонімних, можна знайти у справі *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* [GC], № 26766/05 та 22228/06, §§ 118-47, ECHR 2011, *Schatschaschwili v. Germany* [GC], № 9154/10, §§ 100-31, ECHR 2015 та *Süleyman v. Turkey*, № 59453/10, §§ 61-66, 17 листопада 2020 року.

Відповідно до цих принципів Суд зобов'язаний перевірити:

(i) чи була вагома причина для того, щоб особу анонімного свідка тримати в таємниці та для того, щоб свідок не був присутнім на судовому засіданні, або для того, щоб цей свідок був допитаний за відсутності заявника (див. у зв'язку з цим, зокрема, згадане вище рішення у справі *Süleyman*, § 66, і згадане вище рішення у справі *Al-Khawaja and Tahery*, § 127);

(ii) чи свідчення, дані анонімним свідком, були єдиною чи вирішальною підставою для засудження заявника чи мали значну вагу в цьому відношенні; і

(iii) чи існували достатні врівноважуючі фактори для компенсації труднощів, з якими стикався захист у порівнянні зі свідченнями, наданими анонімним свідком.

Крім того, Суд зазначив, що, як і у випадку з усіма скаргами за пунктом 3 статті 6 Конвенції, відсутність можливості у підсудного допитати свідка повинна оцінюватися в світлі впливу, який вона мала на загальну справедливість судового розгляду.

(b) Застосування загальних принципів до цієї справи

Суд спочатку зазначив, що заявника було засуджено за (i) пошкодження майна згідно зі статтею 152 § 2 (a) Кримінального кодексу та (ii) несанкціоноване володіння небезпечними матеріалами згідно зі статтею 174 § 1 Кримінального кодексу через події 10 травня 2011 року, тобто підпалу поштового відділення та розбиття вікон. Він також зазначив, що при засудженні заявника було використано викривальні свідчення, надані анонімним свідком, якого заявник не зміг допитати. Відповідно, слід було перевірити, чи був судовий розгляд заявника справедливим у цьому відношенні, враховуючи вищезазначені принципи.

Щодо питання про те, чи була вагома причина зберігати особу свідка в таємниці та допитувати його за відсутності заявника та його адвоката Суд зазначив, що анонімний свідок був колишнім членом РПК і що кримінальне провадження ґрунтувалося на насильницьких діях, які нібито були здійснені від імені цієї озброєної терористичної організації. Таким чином, Суд готовий був припустити, що була вагома причина зберегти особу анонімного свідка в таємниці та допитати анонімного свідка за відсутності заявника та його адвоката, а саме, щоб захистити його та його родичів від будь-яких можливих репресій або погроз.

Далі ЄСПЛ зауважив, що показання анонімного свідка були єдиними доказами засудження заявника, беручи до уваги, зокрема, той факт, що решта доказів у матеріалах справи, а саме заяви М. Т., камери відеоспостереження, протоколи, у тому числі протокол арешту від 9 жовтня 2011 року не мали відношення до засудження заявника, оскільки вони не стосувалися інциденту 10 травня 2011 року. Відповідно, ЄСПЛ не дійшов висновку, що національним судом було зроблено належну оцінку з цього питання.

Щодо наявності достатніх врівноважуючих факторів для компенсації недоліків, за яких працював захист, ЄСПЛ зазначив, що суд першої інстанції, здається, не підходив до заяв анонімного свідка з особливою обережністю, і не очевидно, що він знав, що ці докази мали меншу вагу через те, що свідка було допитано за відсутності заявника та його адвоката (порівняйте також згадану вище справу *Süleyman*, § 89). У зв'язку з цим, що стосується засудження заявника за зберігання небезпечних матеріалів у зв'язку з інцидентом 10 травня 2011 року, Суд зауважив, що суд першої інстанції не вивчив заяви анонімного свідка, які не містили чіткої вказівки на те, чи заявник мав при собі або чи використовував коктейль Молотова під час нападу (див. пункт 5). Касаційний суд також не усунув цей недолік у своєму рішенні, яким залишив у силі вирок заявнику.

Крім того, і що більш важливо, суд першої інстанції не зміг пояснити, чому він не розглянув застосування заходу, передбаченого статтею 58 § 3 Кримінального процесуального кодексу, а саме допиту свідка, у тому числі

анонімного, за допомогою аудіо- та відеотрансляції. Подібним чином суд першої інстанції не оцінив, чи можна було використати будь-які інші менш суворі альтернативи для отримання свідчень від анонімного свідка. Процесуальний дисбаланс у цій справі ще більше посилювався, коли суд першої інстанції допитав анонімного свідка за відсутності заявника та його адвоката, але в присутності державного обвинувача (порівняйте також *Ürek and Ürek v. Turkey*, № 74845/ 12, §§ 52 і 63, 30 липня 2019 року).

Суд також зазначив, що відсутність прямого заперечення заявника проти озвучення заяв анонімного свідка на слуханні не може тлумачитися як однозначна відмова заявника від права допитати цього свідка (порівняйте також *Asani v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 27962/10, § 52, 1 лютого 2018 року). Право ставити письмові запитання анонімному свідку також не слід розглядати як абстрактну заміну основного права допитати цього свідка особисто. Той факт, що прокурор зафіксував особу анонімного свідка і що суд першої інстанції безпосередньо заслухав його, а отже мав можливість скласти власне враження про його надійність, не може вважатися вирішальним для експертизи за статтею 6 § 3 (d) Конвенції (див. також цитоване вище рішення у справі *Ürek and Ürek*, § 66, і порівняйте *Pesukic v. Switzerland*, № 25088/07, § 50, 6 грудня 2012 року).

Конституційний Суд також, здається, ретельно не розглянув скаргу заявника та не усунув цей недолік. У будь-якому випадку жоден із заходів, на які посилався Уряд, не міг розглядатися як достатній елемент противаги з огляду, зокрема, на той факт, що суд першої інстанції не спромігся застосувати менш сувору альтернативу, наприклад, допит свідка, у тому числі анонімного, за допомогою аудіо- та відеотрансляції, передбаченої статтею 58 § 3 Кримінального процесуального кодексу.

З огляду на вищевикладене Суд виснував, що заявнику не було надано належних гарантій, відповідних характеру його скарги та важливості того, що для нього було поставлено на карту, а саме покарання у виді п'яти років і двох місяців позбавлення волі в цілому та судового збору. Таким чином, він прийшов до висновку, що неможливість заявника допитати анонімного свідка, чий свідчення були використані судом першої інстанції як єдиний доказ для його засудження без будь-яких достатніх процесуальних гарантій призвело до того, що кримінальне провадження було несправедливим. Отже, мало місце порушення пункту 1 та пункту 3 (d) статті 6 Конвенції.

Щодо засудження заявника за решту правопорушень, імовірно вчинених 9 жовтня 2011 року ЄСПЛ вважав, що таке засудження не ґрунтувалося виключно, вирішальною чи значною мірою на свідченнях анонімного свідка, якщо розглядати їх у світлі решти доказів, зокрема протоколу арешту та показань свідка М. Т.

Ураховуючи наведене, Суд визнав цю частину заяви явно необґрунтованою та відхилив відповідно до пункту 3 (а) та пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 та підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Комітетом 28 листопада 2023 року і набуло статусу остаточного.

Обставини справи

Справа стосувалася кримінального провадження, у якому пана Tadić (заявник) було визнано винним у спробі вплинути на Верховний Суд з метою ухвалення ним рішення на користь відомого політика, засудженого за воєнний злочин.

Заявник, Drago Tadić, громадянин Хорватії, який народився в 1961 році та проживав на час розгляду справи в Osijek (Хорватія).

У 2009 році відомого політика В. Г. разом з кількома іншими особами було засуджено за воєнний злочин проти мирного населення. Цей вирок було оскаржено до Верховного суду. Верховний Суд залишив без змін засудження В. Г., проте зменшив йому строк покарання до 8 років позбавлення волі.

Після розгляду Верховним судом справи Агентство розвідки й безпеки (Sigurnosnoobavještajna agencija) було поінформовано про те, що пан Tadić та деякі інші особи нібито мали намір вплинути на суддів Верховного Суду з метою зміни ними свого рішення, і почало операцію спостереження. Згодом, у липні 2010 року, Управління боротьби з корупцією та організованою злочинністю (Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta) отримало дозвіл суду для прослуховування та таємного спостереження за паном Tadić та деякими іншими особами у зв'язку з цим. Під час розслідування В. Н., Голова Верховного суду, підтвердив, що до нього звернувся пан Tadić та сказав, що йому відомо про рішення Верховного суду та можливість Служби моніторингу та вивчення судової практики Верховного суду (*Služba evidencije, praćenja i proučavanja sudske prakse* – далі «Служба діловодства») передати справу на розгляд колегії суду, яка потім може змінити своє рішення. Заявник також запропонував, щоб замість того, щоб доручити справу судовому раднику, який повинен був перевірити рішення колегії після того, як воно надійде до Служби діловодства, справу слід доручити конкретно судді Верховного Суду А.Р., який також працював у Службі діловодства. Зрозумівши, що заявник володіє конфіденційною інформацією, наступного ранку В. Н. повідомив Генерального прокурора про свою розмову із заявником. За результатами розслідування пану Tadić та чотирьом ймовірним спільникам у 2011 році було пред'явлено обвинувачення.

Голова Верховного суду В. Н. дав показання в судовому засіданні.

Пан Tadić стверджував, що не мав жодного відношення до передачі справи проти В. Г. до Служби діловодства Верховного суду. Він хотів, аби допитали керівника Служби діловодства, проте в цьому Окружний суд міста Загреба відмовив.

Пана Tadić було визнано винним за пред'явленими обвинуваченнями та призначено покарання у вигляді двох років позбавлення волі. Обидві сторони кримінального провадження оскаржили цей вирок. Пан Tadić скаржився, зокрема, на те, що його було засуджено виключно на підставі показань голови Верховного суду В. Н., який давав неправдиві показання, щоб приховати власні дії у справі щодо В. Г.

Поки апеляції розглядалися, недільна газета Nedjeljni jutarnji опублікувала статтю під назвою «Як [Агентство розвідки й безпеки] виявило проникнення до Верховного суду» (Kako je SOA otkrila upad u Vrhovni sud). У статті містилися посилання на записи Агентства розвідки й безпеки, які не були частиною справи проти заявника і підкреслювалося, що в записаних розмовах з'являлися імена різних суддів та інших державних службовців, а також стверджувалося, що показання голови Верховного Суду у справі проти заявника суперечили змісту оскаржуваних записів.

У лютому 2017 року Верховний Суд відхилив скарги. В обґрунтуванні не йшлося ані про статтю в Nedjeljni jutarnji, ані про записи, які не були частиною судового розгляду в першій інстанції. Верховний Суд заявив, що сумнів пана Tadić в достовірності показань В. Н. зводився до спекуляції про його дії та цілі, які не були предметом цього судового розгляду. Що мало значення і не заперечувалося паном Tadić, так те, що саме він ініціював контакт із В. Н.

Заявник подав дві конституційні скарги, зокрема щодо упередженості Верховного Суду, які Конституційний Суд визнав необґрунтованими.

Посилаючись на пункти 1 та 2 статті 6 Конвенції, заявник скаржився, що Верховний Суд, апеляційний суд у його справі, не був безстороннім, оскільки його Голова, ймовірно, зіграв певну роль у вчиненні кримінальних правопорушень, за які він постав перед судом, і давав показання в якості свідка обвинувачення. Він також скаржився, що публікація в ЗМІ за два місяці до прийняття Верховним Судом рішення у його справі щодо записів його телефонних розмов Агентством розвідки й безпеки була тиском на цей суд, аби той залишив його обвинувальний вирок в силі, і порушила презумпцію невинуватості.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції стосовно залучення Голови Верховного Суду до справи заявника

Прийнятність

ЄСПЛ постановив, що коли національне законодавство передбачає можливість усунути занепокоєння щодо неупередженості суду чи судді, можна

було б очікувати, що заявник, який справді вірить, що з цього приводу існують обґрунтовані занепокоєння, висловить їх за першої можливості. Це, перш за все, дозволило б національним органам влади розглянути скарги заявника у відповідний час і забезпечити дотримання його чи її прав (див., наприклад, *Miljević v. Croatia*, № 68317/13, § 88, 25 червня 2020 року та цитовані в ній справи) (пункт 40 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що в цій справі, коли заявник оскаржував неупередженість Верховного Суду в цілому через участь Голови цього суду у справі, і коли Верховний Суд є єдиним судом, який міг розглядати апеляції у справі заявника (див. пункт 31 цього рішення) – домагатися відводу всіх суддів Верховного Суду або передачі юрисдикції було неможливо (порівняйте *Kolesnikova v. Russia*, № 45202/14, § 55, 2 березня 2021 року) (пункт 41 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що у своїх апеляціях до Верховного Суду заявник висунув звинувачення проти Голови цього суду, а саме те, що його показання як свідка не заслуговували довіри та що він використав свою розмову із заявником, аби приховати власні дії (див. пункт 20 цього рішення). Після того, як Верховний Суд відхилив ці твердження (див. пункт 22 цього рішення), заявник поскаржився до Конституційного Суду з тим, що Верховний Суд не був об'єктивно неупередженим і нейтральним, оскільки Голова цього суду, який давав показання в якості свідка обвинувачення, був поставлений у становище, в якому йому довелося захищатися від публічно висловлених підозр у його причетності до кримінального правопорушення; отже, Верховний Суд побудував навколо себе «інституційний щит самозахисту» і відмовився належним чином проаналізувати показання свого Голови та практичну роботу своєї Служби діловодства (див. пункт 23 цього рішення).

Отже, заявник подав свою скаргу до Конституційного Суду. ЄСПЛ зазначив, що Конституційний Суд фактично розглянув її, хоча й не в межах питання про безсторонній суд (див. пункт 24 цього рішення) (пункт 43 рішення).

ЄСПЛ дійшов висновку, що заявник надав національним органам влади можливість, яка в принципі має бути надана державам-учасникам згідно зі статтю 35 § 1 Конвенції, а саме усунути порушення (порівняйте *Gäfgen v. Germany* [GC], № 22978/05, §§ 144-46, ECHR 2010; *Vjedov v. Croatia*, № 42150/09, § 48, 29 травня 2012 року; та *Tarbuk v. Croatia*, № 31360/10, § 32, 11 грудня 2012 року) (пункт 44 рішення).

По суті

Відповідні принципи Конвенції щодо неупередженості судів були узагальнені у справі *Morice v. France* [GC], № 29369/10, §§ 73-78, ECHR 2015), та *Denisov v. Ukraine* [GC], № 76639/11, §§ 60-65, 25 вересня 2018 року (пункт 57 рішення).

У цій справі ЄСПЛ не вважав, що існувало будь-яке питання щодо суб'єктивної неупередженості. Тому він розглядав питання неупередженості суддів Верховного Суду в світлі об'єктивного критерію (див. згадане вище рішення у справі *Denisov*, §§ 61-63) (пункт 58 рішення).

Крім того, зазначивши, що поняття незалежності та об'єктивної неупередженості тісно пов'язані (див. *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], № 55391/13 та 2 інших, § 150, 6 листопада 2018 року), ЄСПЛ розглянув ці два питання разом, оскільки вони стосувалися цієї справи (порівняйте *Kleyn and Others v. the Netherlands* [GC], № 39343/98 та 3 інших, § 192, ECHR 2003-VI; *Salov v. Ukraine*, № 65518/01, § 82, ECHR 2005-VIII (витяги); та *Agrokompleks v. Ukraine*, № 23465/03, § 128, 6 жовтня 2011 року) (пункт 59 рішення).

ЄСПЛ повторив, що у справах такого роду навіть зовнішній вигляд може мати певне значення – або, іншими словами, «правосуддя має не тільки здійснюватися, але й виглядати як таке, що здійснюється» (див. *De Cubber v. Belgium*, 26 жовтня 1984 року, § 26, Series A no. 86). На карту поставлено довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у громадськості (див. *Castillo Algar v. Spain*, 28 жовтня 1998 року, § 45, Reports 1998-VIII, та *Parlov-Tkalčić v. Croatia*, № 24810/06, § 82, 22 грудня 2009 року) (пункт 60 рішення).

Однак, хоча зовнішній вигляд має певне значення, він сам по собі не є вирішальним. Часто потрібно дивитися за межі зовнішнього вигляду та зосереджуватися на реаліях ситуації (див. *Parlov-Tkalčić*, цит. в цій справі, § 83). Таким чином, щоб встановити, чи були стверджені побоювання заявника щодо упередженості об'єктивно виправданими, зовнішній вигляд варто було перевірити на об'єктивну реальність, яка за ним стояла; тобто, необхідно було визначити, чи існували, незалежно від особистої поведінки суддів, будь-які факти, які можна було встановити, як такі, що могли викликати сумніви в їхній неупередженості (див. *Castillo Algar*, цит. в цій справі, § 45) (пункт 61 рішення).

ЄСПЛ насамперед зазначив, що справа заявника у Верховному Суді стосувалася ймовірної злочинної спроби вплинути на процес ухвалення рішення самим Верховним Судом у резонансній справі, коли, за твердженнями заявника, Голова Верховного Суду сам відіграв певну роль, і у якій Голова Верховного Суду давав показання в якості свідка. Ситуація була делікатною і, на думку ЄСПЛ, на перший погляд, могла викликати певні занепокоєння щодо неупередженості та незалежності Верховного Суду як такого. Тому ЄСПЛ мав здійснити ретельний перегляд, й дослідити спосіб, в який Конституційний Суд розглянув це питання при розгляді конституційної скарги (пункт 62 рішення).

Починаючи з конкретного аргументу заявника щодо ваги, наданої показанням Голови Верховного Суду як свідка (див. пункт 49 цього рішення), ЄСПЛ зазначив, що його показання не були «єдиним» доказом, використаним

для обґрунтування засудження заявника; вони також не були «вирішальними» в тому сенсі, що вони могли мати вирішальне значення для результату справи (порівняйте рішення у справі *Breijer v. the Netherlands* (ухв.), № 41596/13, § 34, 3 липня 2018 року; та спіставте *Craxi v. Italy* (№ 1), № 34896/97, § 88, 5 грудня 2002 року) (пункт 63 рішення).

Той факт, що заявник звернувся до Голови Верховного Суду щодо справи проти В. Г. був лише одним із ряду фактів, встановлених щодо заявника, які в цілому складали план групи осіб і низки дій, які вони вжили з метою впливу на Верховний Суд, аби той змінив своє початкове рішення на рішення, яке було сприятливим для В. Г. (пункт 63 рішення).

Обставини щодо заявника в основному були встановлені на основі записів таємного спостереження, автентичність яких заявник ніколи не заперечував, а також на основі показань свідків, у тому числі показань колишнього співобвинуваченого заявника, який визнав свою провину, які були визнані судом першої інстанції та Верховним Судом як достовірні в тих частинах, де відповідали іншим доказам (див. пункт 17 цього рішення) (пункт 65 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що заявник та його адвокат провели перехресний допит В. Н. під час розгляду справи по суті (див. пункт 13 цього рішення), і що заявник висунув свої звинувачення проти В. Н. вперше в апеляції на вирок суду першої інстанції (див. пункти 15 і 20 цього рішення) (пункт 66 рішення).

Щодо твердження, що В. Н. брав участь у плані скасування рішення Верховного Суду на користь В. Г., і що в такій ситуації Верховний Суд у справі заявника захищав свого Голову та власну доброчесність, і належним чином не зміг розглянути його справу (див. пункт 47 цього рішення), ЄСПЛ зазначив, що заявника вже було засуджено судом першої інстанції, неупередженість якого ніколи ним не заперечувалася (див. пункт 16 цього рішення). Верховний Суд, як суд апеляційної інстанції, детально розглянув аргументи заявника та навів детальне обґрунтування залишення в силі вироку суду першої інстанції (див. пункт 22 цього рішення). Суд першої інстанції, Верховний Суд і Конституційний Суд погодилися, що єдиним значущим фактором щодо контакту між заявником і Головою Верховного Суду було те, що вони говорили про апеляційне провадження щодо В. Г., та про Службу діловодства Верховного Суду за ініціативою заявника, що не заперечувалося заявником та В. Н. (див. пункти 16, 22 і 24 цього рішення) (пункт 67 рішення).

Щодо скарги на відсутність перевірки процедури, якої мала дотримуватись Служба діловодства під час передачі справи на розгляд колегії, а також заслуховування судді S. V. K. як свідка (див. пункт 50 цього рішення), ЄСПЛ зазначив, що Верховний Суд і Конституційний Суд погодилися, що Служба діловодства явно мала можливість передати справу на розгляд колегії, і

що потенційні показання S. B. K. були фактично спрямовані на встановлення дій В. Н. у справі щодо В.Г., яка не була предметом розгляду та не стосувалася встановлених щодо заявника обставин (див. пункти 22 і 24 цього рішення). У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив, що стаття 6 § 1 Конвенції не надає жодного права на переслідування або засудження третьої особи за кримінальне правопорушення (див. *Perez v. France* [GC], № 47287/99, § 70, ECHR 2004 I) (пункт 68 рішення).

Крім того, ЄСПЛ не виявив жодних проблем у тому, як Верховний Суд залишив без змін покарання, призначене заявникові судом першої інстанції (див. пункти 22 і 51 цього рішення) (пункт 69 рішення).

Переходячи до частини скарги заявника, яка стосувалася нібито ієрархічних відносин між суддями Верховного Суду та їхнім Головою (див. пункт 48 цього рішення), і повторюючи, що поняття незалежності та об'єктивної неупередженості тісно пов'язані (див. пункт 59 цього рішення; див. також *Bochan v. Ukraine*, № 7577/02, § 68, 3 травня 2007 року), ЄСПЛ залишилося розглянути питання, чи були судді Верховного Суду, які вирішували апеляції у справі заявника, достатньо незалежними від Голови цього суду та вільними від будь-якого неналежного впливу з його боку (див. *Parlov-Tkalčić*, згадане вище, § 87) (пункт 70 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ повторив, що незалежність судової влади вимагає, щоб окремі судді були вільні не лише від неналежного впливу ззовні судової системи, але й від впливу, який здійснюється всередині. Ця внутрішня незалежність суддів вимагає, щоб вони були вільні від вказівок або тиску з боку колег-суддів або тих, хто має адміністративні повноваження в суді, наприклад, голова цього суду або голова палати цього суду (див. *Daktaras v. Lithuania*, № 42095/98, § 36, ECHR 2000-X; *Moiseyev v. Russia*, № 62936/00, § 182, 9 жовтня 2008 року; та *Khrykin v. Russia*, № 33186/08, § 29, 19 квітня 2011 року). Відсутність достатніх гарантій, що забезпечують незалежність суддів у судовій системі та, зокрема, по відношенню до їхніх вищестоящих суддів, може призвести до висновку ЄСПЛ про об'єктивну виправданість сумнівів заявника в незалежності та неупередженості суду (див. вищезгадані справи *Parlov-Tkalčić*, § 86, та *Agrokompleks*, § 137) (пункт 71 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що в той час існували спеціальні правила, які регулювали розподіл справ між суддями Верховного Суду (див. пункти 33 і 35 цього рішення). Це означає, що справи не розподілялися Головою Верховного Суду на власний розсуд (порівняйте *Parlov-Tkalčić*, згадане вище, § 89), і немає нічого, що вказувало на те, що В. Н. обирав доповідача або членів апеляційної колегії у справі заявника (на противагу згаданій вище справі *Daktaras*, де голова палати у кримінальних справах Верховного Суду обирав суддю-доповідача та членів колегії). Також немає жодних доказів того, що Голова Верховного Суду

перерозподілив справу заявника (на відміну від *Moiseyev*, цитованого вище) (пункт 72 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що Голова Верховного Суду не був уповноважений давати доповідачам або членам колегії вказівки щодо того, як вирішити справу, і немає жодних ознак того, що В. Н. зробив це у справі заявника (порівняйте *Agrokompleks*, згадане вище, § 138) (пункт 73 рішення).

Далі ЄСПЛ перевірів, чи існували будь-які інші елементи у відносинах між суддями Верховного Суду, які вирішували справу заявника в апеляційному порядку, та Головою Верховного Суду, що могли б обмежити внутрішню незалежність цих суддів. Загалом питання полягало в тому, чи був здатен Голова Верховного Суду за своїми повноваженнями відповідно до законодавства Хорватії створити прихований тиск, що призвело б до підпорядкування суддів Верховного Суду своєму Голові або, принаймні, змусило окремих суддів неохоче заперечувати бажанням їхнього Голови, тобто чинити «охолоджуючий» вплив на внутрішню незалежність суддів (див. згадане вище рішення у справі *Parlov-Tkalčić*, § 91) (пункт 74 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що відповідно до законодавства Хорватії судді Верховного Суду призначаються та звільняються Національною радою правосуддя, автономним і незалежним органом, який забезпечує автономність і незалежність судової влади в Хорватії (див. пункти 29 і 30 цього рішення). Повноваження здійснювати дисциплінарне провадження щодо суддів Верховного Суду та виправдовувати чи застосовувати покарання також належать виключно Національній раді правосуддя. Хоча Голова Верховного Суду мав повноваження тимчасово відсторонити суддю Верховного Суду, він міг зробити це лише у трьох випадках, передбачених законом (там само) (пункт 75 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що судді Верховного Суду в Хорватії не підлягають атестації (порівняйте, *mutatis mutandis*, *Ramos Nunes de Carvalho e Sá*, цит. в цій справі, § 163) (пункт 76 рішення).

Справді, як Голові Верховного Суду, судді В. Н. було доручено встановлювати річний графік роботи, в якому визначалися посади заступника Голови Верховного Суду, голів палат (*presidents of departments*) та їх заступників, голів і членів колегій. Однак він не мав повноважень встановлювати річний графік роботи на власний розсуд, а діяв на основі пропозиції голів палат і висновку загальних зборів Верховного Суду, і, у випадку призначення голови палати – попередньої думки суддів цієї палати (див. пункт 34 цього рішення) (пункт 77 рішення).

З цього слідувало, що стосовно просування по службі та дисципліни, тобто сфер, які потенційно можуть мати найбільш суттєвий вплив на внутрішню незалежність суддів (див. згадане вище рішення у справі *Parlov-Tkalčić*, § 93),

повноваження Голови Верховного Суду були досить обмеженими (пункт 78 рішення).

Відповідно, беручи до уваги всі конкретні обставини справи та гарантії, спрямовані на захист суддів Верховного Суду від неналежного внутрішнього втручання, ЄСПЛ був переконаний, що судді Верховного Суду, які розглядали справу заявника в апеляційному порядку, були достатньо незалежними від Голови цього суду. Побоювання заявника щодо відсутності їхньої неупередженості через їхнє нібито підлегле становище відносно свого Голови не можна вважати об'єктивно виправданими (пункт 79 рішення).

Відповідно, не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в частині вимоги безстороннього суду через участь Голови Верховного Суду у справі заявника (пункт 80 рішення).

Щодо стверджуваного порушення пунктів 1 та 2 статті 6 Конвенції через публікацію в ЗМІ записів Агентства розвідки та безпеки (the Security Intelligence Agency)

Прийнятність

ЄСПЛ зазначив, що у справах щодо негативного розголосу в пресі його оцінка зосереджена на впливі медіа кампанії на справедливість судового розгляду; питання про те, чи були оскаржувані публікації пов'язані з органами влади чи були повідомлені ними, є лише одним із факторів, які беруться до уваги (див. *Abdulla Ali v. the United Kingdom*, № 30971/12, § 90, 30 червня 2015 року, та *Paulikas v. Lithuania*, № 57435/09, § 59, 24 січня 2017 року) (пункт 88 рішення).

ЄСПЛ зауважив, що у своїй конституційній скарзі заявник скаржився на те, що публікація в ЗМІ записів Агентства розвідки та безпеки порушила його право на справедливий суд (див. пункт 23 цього рішення). При цьому він посилався на рішення у справі *Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia* (№ 9043/05, § 105, ECHR 2014 (витяги)), де ЄСПЛ підтвердив, що жорстока (ворожа) медійна кампанія може негативно вплинути на справедливість судового розгляду та мати наслідком відповідальність держави – як з точки зору неупередженості суду відповідно до статті 6 § 1 Конвенції, так і щодо презумпції невинуватості, втіленої в статті 6 § 2 Конвенції.

ЄСПЛ зазначив, що Конституційний Суд розглянув скаргу заявника по суті, постановивши, що публікація записів у ЗМІ не порушила його права на справедливий судовий розгляд (див. пункт 24 цього рішення; порівняйте згадане вище рішення у справі *Paulikas*, § 40) (пункт 91 рішення).

Відповідно, заявник надав національним органам влади можливість, яка в принципі має бути надана державам-учасникам згідно зі статтею 35 § 1 Конвенції, виправити стверджувані порушення (порівняйте *Lelas v. Croatia*,

№ 55555/08, §§ 45 та 47-52, 20 травня 2010 року, та *Žaja v. Croatia*, № 37462/09, § 71, 4 жовтня 2016 року) (пункт 92 рішення).

По суті

Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що в певних ситуаціях жорстока (ворожа) медійна кампанія може негативно вплинути на справедливість судового розгляду та мати наслідком відповідальність держави. Це стосується як неупередженості судів згідно зі статтею 6 § 1 Конвенції, так і презумпції невинуватості, втіленої в статті 6 § 2 Конвенції (див. *Paulikas*, згадане вище, § 57). Водночас, ЄСПЛ зазначив, що висвітлення поточних подій у пресі є реалізацією свободи вираження поглядів, гарантованої статтею 10 Конвенції. Якщо навколо судового розгляду розгортається жорстока (ворожа) медіа-кампанія, вирішальним є не суб'єктивне побоювання підозрюваного щодо відсутності неупередженості, яка вимагається від судів першої інстанції, хоч би це було зрозуміло, а те, чи, враховуючи конкретні обставини справи, його або її побоювання можна вважати об'єктивно виправданими (див. рішення у справі *Butkevičius v. Lithuania* (ухв.), № 48297/99, 28 листопада 2000 року, та *G.C.P. v. Romania*, № 20899/03, § 46, 20 грудня 2011) (пункт 102 рішення).

ЄСПЛ також повторив, що справедливий суд все ще може бути проведений після інтенсивного негативного розголосу. У демократичному суспільстві резонансні кримінальні справи неминуче притягнуть коментарі ЗМІ; однак це не може означати, що будь-які коментарі ЗМІ неминуче завдадуть шкоди праву обвинуваченого на справедливий судовий розгляд. Підхід ЄСПЛ полягав у тому, щоб перевірити, чи існують достатні гарантії для забезпечення справедливості провадження в цілому. Вимагаються переконливі докази об'єктивної виправданості занепокоєнь в неупередженості суддів, перш ніж можна буде виявити будь-яке порушення статті 6 § 1 (див. *Crahi*, цит. в цій справі, §§ 99 та 103, й *Mustafa (Abu Hamza) v. the United Kingdom* (ухв.), № 31411/07, § 39, 18 січня 2011 року та наведені в ньому справи) (пункт 103 рішення).

ЄСПЛ раніше визначав деякі фактори, що мають відношення до його оцінки впливу медійної кампанії на справедливість судового розгляду. Такі фактори включають час, який минув між медіа-кампанією та початком судового розгляду (і, зокрема, визначенням складу суду); чи були оскаржувані публікації пов'язані з органами влади чи були здійснені ними; і чи вплинули публікації на суддів, а відтак, вплинули на результат розгляду справи (див. *Sutyagin v. Russia* (ухв.), № 30024/02, and *Beggs v. the United Kingdom* (ухв.), № 15499/10, § 124, 16 жовтня 2012 року). Крім того, національні суди, які повністю складаються з професійних суддів, як правило, володіють, на відміну від присяжних, відповідним досвідом і підготовкою, що дозволяє їм протистояти

будь-якому зовнішньому впливу (див. Срахі, цит. в цій справі, § 104, та *Mircea v. Romania*, № 41250/02, § 75, 29 березня 2007 року) (пункт 104 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що оскаржувані записи телефонних розмов заявника були зроблені Агентством розвідки та безпеки до початку розслідування щодо заявника, і що, як це не заперечував заявник, вони не були використані як доказ у кримінальному провадженні, й не були частиною матеріалів справи щодо заявника (див. пункт 7 цього рішення) (пункт 105 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що ці записи та їх стенограми були опубліковані в ЗМІ в грудні 2016 року, а засідання суддів апеляційної колегії у справі заявника відбулося в лютому 2017 року – лише через вісім тижнів (див. пункти 21 і 22 цього рішення) (пункт 106 рішення).

ЄСПЛ також зауважив, що опубліковані записи та їх стенограми стосувалися телефонних розмов заявника з його колишнім співобвинувачем та іншими особами щодо плану скасування рішення Верховного Суду на користь В. Г. Відповідно, хоча вищезазначена газетна стаття лише окреслювала обвинувачення щодо заявника, підкреслюючи той факт, що його засудження в першій інстанції ще не було остаточним, вона все ж могла вплинути на сприйняття громадськістю вини заявника (порівняйте *Paulikas*, цитоване в цій справі, § 61) (пункт 107 рішення).

Крім того, беручи до уваги той факт, що записи, зроблені Агентством безпеки та розвідки, мали залишатися таємницею та не передаватися стороннім особам (див. пункт 32 цього рішення), ЄСПЛ погодився із заявником, що вони не могли бути опубліковані в ЗМІ, якби не були розголошені державним агентом, який мав до них доступ (пункт 108 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що кримінальна скарга, подана заявником у грудні 2019 року проти невстановлених співробітників Агентства розвідки та безпеки й Державної прокуратури, все ще перебувала на розгляді національних органів влади станом на час розгляду справи ЄСПЛ (див. пункт 27 цього рішення) (пункт 109 рішення).

Однак важливо підкреслити, що той факт, що органи влади були джерелом упередженої інформації, має відношення до питання неупередженості суду лише в тій мірі, в якій матеріал може розглядатися читачами як більш авторитетний у світлі його джерела (див. *Abdulla Ali*, згадане вище, § 90). Проте авторитетний характер опублікованого матеріалу сам по собі навряд чи призведе до висновку про неможливість справедливого розгляду безстороннім судом. Зокрема, твердження про те, що будь-яке розголошення владою матеріалів, що завдають шкоди, було навмисним і мало на меті підірвати справедливість судового розгляду, не мають відношення до оцінки впливу розголошення на безсторонність суду (там само) (пункт 110 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначив, що заявника у 2013 році вже було засуджено судом першої інстанції на основі записів таємного спостереження, зроблених на запит Управління боротьби з корупцією та організованою злочинністю, законність і автентичність яких заявник ніколи не заперечував, а також на основі показань свідків, у тому числі колишніх співобвинувачених заявника, які визнали свою вину, і які були визнані достовірними в тих частинах, де узгоджувалися з іншими доказами (див. пункти 16-19 цього рішення) (пункт 111 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що стаття ЗМІ, про яку йшла мова, була зосереджена на особах із судової системи та політиках, чії імена фігурували в записах Агентства розвідки та безпеки, і зокрема на Голові Верховного Суду В. Н. (див. пункт 21 цього рішення). ЄСПЛ уже встановив, що обставини щодо стверджуваної участі В. Н. у справі щодо В. Г. не вплинули на неупередженість суддів Верховного Суду у справі заявника (див. пункт 80 цього рішення) (пункт 112 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що заявник ніколи не заперечував автентичність (достовірність) опублікованих записів Агентства безпеки та розвідки або їх розшифровок, а також не стверджував, що вони будь-яким чином були відредаговані чи змінені перед публікацією в ЗМІ (*Batiashvili v. Georgia*, № 8284/07, §§ 87-97, 10 жовтня 2019 року) (пункт 113 рішення).

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що Верховний Суд розглядав справу щодо заявника колегією, яка складалася з висококваліфікованих професійних суддів, навчених (підготовлених) ігнорувати будь-які пропозиції поза судовим розглядом (див. пункти 30 і 31 цього рішення; порівняйте *Crahi*, § 104, і *Paulikas*, § 62, обидва цитовані в цій справі). Ці судді жодним чином не посилалися на оскаржувану статтю в ЗМІ чи на записи Агентства безпеки та розвідки, і ніщо в матеріалах не свідчило про те, що вони вплинули на їхню оцінку справи заявника. Вони залишили в силі засудження заявника суворо на основі доказів, що містилися в матеріалах справи, встановивши, що суд першої інстанції правильно встановив усі відповідні факти та правильно застосував закон (пункт 114 рішення).

З цього слідувало, що, незважаючи на короткий період часу, який минув між публікацією ЗМІ записів Агентства безпеки та розвідки та засіданням апеляційної колегії у справі заявника, немає жодних доказів того, що судді Верховного Суду, які розглядали скарги у справі заявника, перебували під їхнім впливом (пункт 115 рішення).

Викладених вище міркувань достатньо для висновку ЄСПЛ про те, що стаття в ЗМІ та опубліковані записи Агентства безпеки та розвідки не порушили права заявника на справедливий судовий розгляд або презумпцію невинуватості згідно зі статтею 6 §§ 1 і 2 Конвенції (пункт 116 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пунктів 1 та 2 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 28 листопада 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції на несправедливість кримінального провадження щодо нього з огляду на відсутність усних слухань в апеляційному суді.

25 жовтня 2015 року двоє осіб (F. S. та його брат R. S.) подали скаргу на заявника та ще трьох осіб, які на той час були офіцерами лісової охорони (офіцери), до місцевої філії Аладазького управління лісового господарства (*Aladağ Directorate of Forest Management*), про те, що останні вимагали у них хабар під час здійснення патрулювання. За фактом цього інциденту було розпочато адміністративне розслідування.

Також було порушено кримінальне провадження, в рамках якого 12 лютого 2016 року прокурор міста Bolu подав до суду обвинувальний акт проти заявника та інших офіцерів, а також F. S., звинувативши офіцерів та заявника в отриманні хабаря за статтею 252 Кримінального кодексу, а F. S. – у пропозиції хабаря за тією ж статтею.

У суді першої інстанції заявник та інші офіцери, а також F. S. дали свідчення в якості обвинувачених. У своїх свідченнях заявник та інші офіцери заперечували факт отримання хабаря. Відповідно до свідчень, наданих F. S., заявник не брав безпосередньої участі в протиправних діях інших офіцерів та вказав, що йому невідомо, чи отримав заявник згодом частину грошей з хабаря.

29 листопада 2016 року суд першої інстанції визнав обвинувачених, окрім F. S., винними у хабарництві та засудив їх до трьох років і чотирьох місяців позбавлення волі. Вирок щодо заявника ґрунтувався, зокрема, на показаннях свідка В. С., згідно з якими інші обвинувачені офіцери дали заявнику 100 турецьких лір після отримання хабаря від F. S.

17 січня 2017 року адвокат заявника подав апеляційну скаргу на обвинувальний вирок щодо його підзахисного, обґрунтовуючи її, зокрема тим, що не було жодних реальних доказів, які б свідчили про вчинення заявником інкримінованого йому злочину, оскільки жодна з осіб не зробила достовірної заяви про те, що він отримав хабар.

Адвокат стверджував, що не було встановлено ні *actus reus*, ні *mens rea* злочину хабарництва і просив апеляційний суд скасувати вирок суду першої інстанції та повторно розглянути справу в судовому засіданні, а якщо це неможливо, то скасувати вирок і направити її на новий розгляд до суду першої інстанції. Крім того, у правому верхньому куті першої сторінки апеляційної скарги містилася фраза «прохання про слухання».

Цього ж дня другий адвокат заявника також подав апеляційну скаргу, в якій він стверджував, серед іншого, що вирок суду першої інстанції був незаконним, оскільки він ґрунтувався на показаннях з чужих слів, а не на свідченнях очевидців. У верхній центральній частині першої сторінки апеляційної скарги містилася фраза «прохання про слухання».

30 травня 2017 року П'ята палата у кримінальних справах Апеляційного суду міста Анкари (*Ankara Bölge Adliye Mahkemesi*), не вбачаючи в рішенні суду першої інстанції незаконності з точки зору процедури та суті, відхилила подані на нього апеляційні скарги.

30 червня 2017 року заявника було звільнено з державної служби у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо нього.

Листом від 10 липня 2017 року заявник подав індивідуальну заяву до Конституційного Суду, в якій він скаржився, серед іншого, на порушення його права на справедливий судовий розгляд у зв'язку з тим, що національні суди не винесли вмотивованого рішення щодо його засудження та не провели слухання за його апеляцією, що, на його думку, означало відсутність ефективного розслідування всупереч статті 13 Конвенції.

20 вересня 2017 року заявник скористався надзвичайним засобом юридичного захисту, передбаченим статтею 308/А Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), звернувшись до Головного прокурора Апеляційного суду міста Анкари з клопотанням подати заперечення на вищезазначене рішення П'ятої судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду міста Анкари. У своїй заяві до прокурора заявник фактично повторив доводи, викладені в апеляційних скаргах, поданих від його імені, не оскаржуючи при цьому відсутність слухань у апеляційному суді. 11 жовтня 2017 року прокурор при Апеляційному суді міста Анкари відхилив клопотання.

27 жовтня 2017 року Конституційний Суд ухвалив рішення, в якому розглянув скарги заявника за статтею 6 Конвенції за двома пунктами, а саме: (i) твердження про порушення права на вмотивоване судове рішення та (ii) твердження щодо несправедливості результату судового процесу над ним, визнавши їх неприйнятними як явно необґрунтовані. Щодо пункту (i) Конституційний Суд встановив, що рішення суду першої інстанції про визнання заявника винним містило достатнє обґрунтування і було винесено після обговорення всіх обвинувачень і подань захисту, які могли вплинути на результат справи, а також після слухання, яке було відкритим для громадськості. З огляду на те, що вирок суду першої інстанції та мотиви, наведені в ньому, були підтримані за результатами апеляційного перегляду, відсутність порушення права на вмотивоване судове рішення є очевидною. Щодо пункту (ii) Конституційний Суд дійшов висновку, що аргументи заявника стосувалися оцінки доказів та застосування національного законодавства;

таким чином, вони мали характер скарги до четвертої інстанції і тому повинні бути визнані неприйнятними, оскільки рішення національних судів не містили явних помилок в оцінці або свавілля.

Посилаючись на статтю 6 Конвенції (право на справедливий суд), заявник скаржився на відсутність справедливого судового розгляду у зв'язку з тим, що апеляційний суд не провів слухання, незважаючи на його клопотання про це.

Оцінка Суду

а) Загальні принципи

Спочатку Суд нагадав, що усний і публічний розгляд є основоположним принципом, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції. Цей принцип є особливо важливим у кримінальному контексті, де в першій інстанції судовий процес має повністю відповідати вимогам статті 6 (див. рішення у справі *Findlay v. the United Kingdom* від 25 лютого 1997 року, § 79, Reports of Judgments and Decisions 1997-I) і де заявник має право на те, щоб його справу було «заслухано», з можливістю, серед іншого, давати свідчення на свій захист, заслуховувати докази проти нього, а також допитувати і перехресно допитувати свідків (див. рішення у справі *Talabér v. Hungary*, № 37376/05, § 23, 29 вересня 2009 року).

При цьому обов'язок проводити слухання не є абсолютним (див. рішення у справі *Håkansson and Sturesson v. Sweden* від 21 лютого 1990 року, § 66, Series A № 171 A). Існують провадження, в яких усне слухання може не вимагатися: наприклад, коли немає питань достовірності або оспорюваних фактів, що вимагають слухання, і суд може справедливо і обґрунтовано вирішити справу на підставі поданих сторонами документів та інших письмових матеріалів (див. рішення у справі *Jussila v. Finland [GC]*, № 73053/01, § 41, ECHR 2006 XIV, з подальшими посиланнями).

Порядок застосування статті 6 Конвенції до проваджень в апеляційних судах залежить від особливостей відповідного провадження; при цьому необхідно враховувати всю процедуру провадження в національній правовій системі та роль апеляційного суду в ній. Якщо в першій інстанції відбулося відкрите слухання, відсутність такого слухання на стадії апеляції може бути виправдана особливостями розгляду справи, беручи до уваги характер національної системи оскарження, обсяг повноважень апеляційного суду та спосіб, у який інтереси заявника були представлені та захищені в апеляційному суді, особливо у світлі характеру питань, які підлягали вирішенню судом (див. рішення у справі *Botten v. Norway*, від 19 лютого 1996 року, § 39, Reports 1996-I, з подальшими посиланнями).

Таким чином, Суд дійшов висновку, що провадження з наданням права на апеляційне оскарження та провадження, що стосуються лише питань права,

а не питань факту, можуть відповідати вимогам статті 6 Конвенції, навіть якщо заявнику не було надано можливості бути заслуханим особисто апеляційним чи касаційним судом, за умови, що він був заслуханий судом першої інстанції. Більше того, навіть якщо апеляційний суд має повну юрисдикцію розглядати як питання права, так і питання факту, стаття 6 не завжди вимагає реалізації права на публічне слухання або права бути присутнім особисто на такому слуханні (див., наприклад, рішення *Sigurþór Arnarsson v. Iceland*, № 44671/98, від 15 липня 2003 року, § 30). Вимога публічності, безумовно, є одним із засобів, за допомогою якого підтримується довіра до суду. Однак існують й інші засади, включаючи право на судовий розгляд упродовж розумного строку та пов'язану з цим потребу в оперативному розгляді справ, які необхідно враховувати при визначенні необхідності публічного слухання на стадіях провадження, які йдуть після розгляду справи у суді першої інстанції (див., рішення у справі *Fejde v. Sweden* від 29 жовтня 1991 року, § 31, Series A № 212 C).

Разом із тим, Суд визнав, що коли апеляційний суд покликаний розглянути справу з точки зору фактів і права та дати повну оцінку питанню винуватості або невинуватості заявника, він не може, з точки зору справедливого судового розгляду, належним чином визначити ці питання без безпосередньої оцінки доказів, наданих особисто обвинуваченим, який стверджує, що він не вчиняв діяння, яке інкримінується йому як кримінальне правопорушення (див. рішення у справах *Júlíus Þór Sigurþórsson v. Iceland*, № 38797/17, від 16 липня 2019 року, § 33 та *Ekbatani v. Sweden* від 26 травня 1988 року, § 32, Series A № 134). Відсутність усного слухання в апеляційному порядку призвела до констатації наявності порушення в кількох кримінальних справах (див. згадане вище рішення у справі *Talabér*, § 25).

(b) Застосування цих принципів у справі

Суд насамперед зазначив, що під час розгляду справи заявника в суді першої інстанції було проведено кілька слухань, і що заявник та його адвокати не тільки брали участь, але й надавали свої аргументи в судовому процесі, який відповідав основоположним принципам права на справедливий судовий розгляд, у тому числі принципам змагальності сторін та рівності сторін у судовому процесі. Тим не менш, на стадії апеляції не було проведено жодного слухання, а клопотання заявника про це було залишено без відповіді Апеляційним судом міста Анкари.

Таким чином, Суд мав передусім оцінити вимогу щодо проведення публічного слухання за пунктом 1 статті 6 Конвенції в контексті апеляційних розглядів, що здійснюються регіональними апеляційними судами в Туреччині, які почали функціонувати з 20 липня 2016 року і є новими судами другої інстанції, розташованими в судовій системі між кримінальними судами першої

інстанції та Касаційним судом (судами, що складають основу колишньої дворівневої системи кримінальних судів в Туреччині).

У зв'язку з цим Суд зазначив, що регіональні апеляційні суди в Туреччині уповноважені розглядати питання як факту, так і права щодо вироків і рішень судів першої інстанції (кримінальних судів першої інстанції та судів присяжних), які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку. В контексті апеляційного перегляду регіональні апеляційні суди спочатку проводять попередній розгляд з метою встановлення того, чи є апеляційна скарга прийнятною, і якщо так, то вони можуть прийняти одне з трьох рішень, а саме: (i) рішення про відхилення апеляційної скарги по суті, якщо вони не виявлять порушень процедури та розгляду справи і вважатимуть, що докази та процесуальні дії не мали недоліків, і що докази були належним чином оцінені; (ii) рішення про відхилення апеляційної скарги по суті шляхом усунення порушень, передбачених у підпункті (в) пункту 1 статті 303; (iii) рішення про скасування рішення суду нижчої інстанції у разі виявлення одного з передбачених у статті 289 КПК випадків непоправного недоліку (*hukuka kesin aykırılık*) та направлення справи на новий розгляд. У всіх інших випадках регіональні апеляційні суди здійснюють новий розгляд справи і з цією метою вживають необхідних заходів для проведення слухань.

Суд ще раз нагадав свою усталену практику, відповідно до якої пункт 1 статті 6 Конвенції не тягне за собою автоматичного зобов'язання проводити публічні слухання щоразу, коли справа потрапляє до апеляційного суду або суду другої інстанції, який має юрисдикцію розглядати як питання факту, так і питання права, що впливають з рішень судів нижчих інстанцій. Питання про те, чи потрібно проводити слухання в цих судах по суті справи залежить від характеру спору, який підлягає вирішенню.

Суд звернув увагу, що Апеляційний суд міста Анкари був покликаний розглянути справу заявника як з точки зору фактів, так і з точки зору права, і що він був зобов'язаний дати повну оцінку питанню винуватості або невинуватості заявника при розгляді рішення суду першої інстанції, яке він потім залишив без змін. У зв'язку з цим Суд не погодився з аргументом Уряду про те, що слухання не було необхідним через те, що заявник не оспорував факти, встановлені судом першої інстанції. У апеляційних скаргах, поданих від імені заявника, прямо оскаржувалися факти та містилися заперечення, серед іншого, щодо його причетності до злочину хабарництва, що, тим самим, ставило під сумнів рішення про його засудження.

Крім того, Суд вказав, що питання, які мав розглянути Апеляційний суд міста Анкари у справі заявника, не були такими, що з самого початку виключали необхідність проведення слухання відповідно до практики Суду з цього питання, враховуючи, що (i) засудження заявника ґрунтувалося головним чином на заявах (див. рішення у справі *Muttillainen v. Finland*, № 18358/02, від 22 травня

2007 року, § 24) та свідченнях з чужих слів; (ii) заявник послідовно заперечував вчинення злочину, у якому його було визнано винним; та (iii) засудження заявника тягнуло за собою серйозні наслідки для нього, включаючи строк позбавлення волі та звільнення з державної служби (пункт 15 рішення).

З огляду на це Суд спробував з'ясувати, чи були обставини, які виправдовували відсутність усного слухання в цьому органі. Суд нагадав, що він визнавав наявність таких обставин у справах, коли провадження стосувалося виключно правових або високотехнічних питань (див. пункт 43 рішення, а також рішення у справі *Becker v. Austria*, № 19844/08, від 11 червня 2015 року, § 39 та згадані у ньому справи). У зв'язку з цим Суд зазначив, що у випадках, коли факти, покладені в основу обвинувачення, склалися з доказів суб'єктивного та нематеріального характеру, таких як заяви, зроблені обвинуваченим або свідками, достовірність яких може мати важливе значення для висновку суду першої інстанції, суд другої інстанції, який уповноважений переглядати справу з питань факту та права, не може залишати клопотання про слухання без відповіді (див. рішення у справі *Mtchedlishvili v. Georgia*, № 894/12, від 25 лютого 2021 року § 39 та згадане вище рішення *Becker*, § 41 з подальшими посиланнями). Оскільки Апеляційний суд міста Анкари не навів жодних реальних причин, Суд не мав можливості оцінити, чи існували якісь виняткові обставини, які могли б дозволити цьому суду відмовитися від проведення слухання. Аналогічно, скарга заявника до Конституційного Суду на відсутність слухання в Апеляційному суді міста Анкари не була належним чином розглянута.

Суд відхилив твердження Уряду про те, що встановлення порушення у цій справі означатиме, що регіональні апеляційні суди повинні проводити слухання у кожній справі, враховуючи, що воно не має належного правового підґрунтя, якщо розглядати його в контексті всієї лінії аргументації Суду.

Також Суд відхилив аргумент Уряду про те, що принцип рівності сторін був дотриманий у провадженні в апеляційному суді, оскільки ні державний обвинувач, ні заявник, ні його адвокат не були викликані для надання усних пояснень. Суд вказав, що принцип рівності сторін є лише однією з ознак ширшої концепції справедливого судового розгляду в кримінальному провадженні, і що він, таким чином, не є вирішальним у питанні відкритого слухання в апеляційному суді (див. вищезгадане рішення у справі *Ekbatani*, § 30).

Викладених вище міркувань було достатньо, щоб дозволити Суду дійти висновку про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з тим, що Апеляційний суд міста Анкари не розглянув клопотання заявника про проведення слухання.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалась питання об'єктивної неупередженості трьох суддів Верховного Суду при розгляді справи між холдингом компаній з постачання професійної інформації, інструментів тощо, у тому числі у юридичній сфері, та профспілками – заявниками, в контексті професійної співпраці цих суддів та холдингу компаній.

Заявниками у цій справі були три профспілки: Syndicat National des Journalistes (SNJ), Syndicat National des Médias et de l'Écrit CFDT (SNME-CFDT) та Union Générale des Ingénieurs, Cadres et Techniciens CCGT (UGICT-CGT) з зареєстрованими офісами в містах Парижі (SNJ та SNME-CFDT) та Монтреї (Montreuil) (UGICT-CGT).

Група Wolters Kluwer (WK), яка виникла в результаті злиття двох голландських видавничих компаній, займалася постачанням інформації, інструментів та рішень для професіоналів, у тому числі в юридичній сфері.

30 червня 2007 року реструктуризація всередині групи WK («операція Cosmos») призвела до передачі активів та зобов'язань від дев'яти компаній групи до WK France SAS (WKF), дочірньої компанії холдингу WKF (HWKF). З метою придбання акцій, що належали ліквідованим компаніям, WKF взяла кредит у HWKF на суму 445 мільйонів євро, що призвело до рівня заборгованості, який виключав будь-які виплати працівникам за схемою обов'язкового розподілу прибутку.

22 червня 2010 року робоча рада WKF звернулася до прокурора суду вищої інстанції муніципалітету Nanterre (the Nanterre tribunal de grande instance), скаржачись на втручання в її належне функціонування. Прокурор звернувся із запитом до інспектора праці, який у звіті від 17 лютого 2011 року дійшов висновку, що злочин у вигляді умисного створення перешкод було вчинено в тій мірі, в якій обов'язок консультиватися з робочою радою свідомо порушувався, щонайменше п'ять разів у період з 2007 по 2009 рік, через постійну відмову надати всю необхідну правову інформацію про рахунки та діяльність компанії, зокрема інформацію про позику в розмірі 445 мільйонів євро та її наслідки для спеціального резерву розподілу прибутку між працівниками.

28 червня 2012 року чотири профспілки, включаючи дві профспілки-заявники (SNJ та SNE-CFDT), подали цивільний позов проти WKF та HWKF до суду вищої інстанції, вимагаючи рішення про те, щоб «операція Cosmos» не мала впливу на працівників, а обидві компанії були зобов'язані відновити резерв розподілу прибутку на кожен фінансовий рік з 2007 по 2022 рік.

У рішенні від 22 січня 2015 року суд вищої інстанції муніципалітету Nanterre (*the Nanterre tribunal de grande instance*) визнав ці вимоги неприйнятними. Профспілки заявників оскаржили це рішення. 2 лютого 2016 року Апеляційний Суд міста Версаля залишив у силі рішення суду нижчої інстанції, оскільки він визнав вимоги профспілок щодо HWKF неприйнятними. З іншого боку, суд дозволив добровільне втручання профспілки UGICT-CGT (третього заявника), встановивши, що реструктуризація була шахрайською практикою щодо робочої ради та працівників WKF, і оголосив операцію недійсною по відношенню до останньої групи, оскільки вона стосувалася наслідків кредиту в розмірі 445 мільйонів євро від материнської компанії HWKF для спеціального резерву розподілу прибутку.

Апеляційний Суд також витребував бухгалтерський звіт з метою розрахунку суми, яку працівники WKF повинні були отримати за 2007-2015 роки. WKF та HWKF оскаржили це рішення з питань правозастосування.

У рішенні від 13 червня 2017 року Апеляційний Суд частково задовольнив клопотання заявників та продовжив повноваження бухгалтера. Експерт у своєму звіті, поданому 5 лютого 2018 року, оцінив суму розподілу прибутку, заборговану працівникам за період 2007-10 років, у розмірі від 2 471 000 євро до 5 169 000 євро.

28 лютого 2018 року відділ Соціальної палати Касаційного Суду (*a section of the Social Division of the Court of Cassation*) у складі шести суддів скасував рішення Апеляційного Суду міста Версаля від 2 лютого 2016 року. Посилаючись на статтю L. 3326-1 Трудового кодексу, Касаційний Суд постановив, що сума чистого прибутку, яка підлягає утриманню при розрахунку спеціального резерву розподілу прибутку, підтвердженого аудитором компанії, не може бути оскаржена в спорі, що пов'язаний з розподілом прибутку, хоча в позові, поданому профспілками, йшлося про шахрайство або зловживання правами в управлінні товариством. Виходячи з того, що не було підстав для передачі справи до іншого апеляційного суду, Касаційний Суд також вирішив закрити провадження та оприлюднити рішення суду.

18 квітня 2018 року щотижневий журнал *Le Canard Enchaîné* опублікував статтю, в якій він виявив, що троє з шести суддів, які брали участь у справі, регулярно працювали на WKF, і проводили, зокрема, навчання для юристів на платній основі.

26 червня 2018 року профспілки-заявники подали скаргу до Національної комісії з питань правової служби (*Conseil supérieur de la magistrature – CSM*) щодо трьох суддів, зазначених у розслідуванні *Le Canard Enchaîné*.

19 грудня 2019 року CSM винесла своє рішення. Вона вважала, зокрема, що регулярно та оплачувана участь цих трьох суддів у навчальних заняттях, організованих WKF, становила прямий інтерес між суддями та WKF як стороною

оскарження у Касаційному Суді, і що існування цього прямого інтересу могло б викликати обґрунтовані сумніви щодо їх неупередженості. Вона також зауважила, що три судді навіть обговорили, чи слід їм відмовитися від участі у розгляді справи. Зрештою комісія постановила, що судді F., H. та P. повинні були відмовитися від участі у розгляді справи, але, тим не менш, встановила, що недотримання ними правил поведінки не було достатньо серйозним, щоб вважатися дисциплінарним проступком.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд), профспілки заявників скаржилися на порушення їхнього права на справедливий судовий розгляд неупередженим судом внаслідок залучення трьох суддів Касаційного Суду, які, як вони стверджували, мали зв'язки з протилежною стороною, до розгляду їхньої скарги з питань правозастосування. Вони стверджували, що існував законний сумнів – посилений низкою обтяжуючих обставин – щодо неупередженості суддів.

Оцінка Суду

Пункт 1 статті 6 Конвенції

Першочергово ЄСПЛ зазначив, що питання, яке він розглядав, полягало в тому, чи могли три судді Касаційного Суду, які працювали з видавничою компанією WKF, брати участь у справі між WKF та профспілками заявників, беручи до уваги вимогу (об'єктивної) неупередженості, встановлену пунктом 1 статті 6 Конвенції. Однак Суд зауважив, що в його завдання не входить ухвалення рішення про те, чи виконували ці троє суддів свої професійні зобов'язання щодо додаткової діяльності, яка належить виключно до компетенції національних органів влади.

Посилаючись на свою прецедентну практику щодо здійснення додаткової діяльності суддями у світлі вимоги про неупередженість, Суд зазначив, що в цій справі CSM заявила, що вона «переконана, що судді повинні брати участь у суспільному житті», а також зазначила, що «участь у поширенні судової практики та міркування про те, як застосовується законодавство, є життєво важливим інтересом як для судової влади, так і для суспільства в цілому, і [сприяють] необхідному діалогу між судовою владою та суспільством». ЄСПЛ не бачив підстав відступати від цього висновку.

У цій справі про зв'язок між трьома відповідними суддями та WKF стало відомо не раніше аніж через місяць після винесення відповідного рішення Касаційним Судом внаслідок статті у пресі. З'ясувалося, що щонайменше двоє з цих трьох суддів регулярно працювали на WKF: суддя F., Голова відділу соціальної палати, протягом майже тринадцяти років; і H., старший суддя, протягом майже чотирьох років. Суд, однак, зазначив, що не стверджувалося,

що хтось з трьох суддів контактував з WKF щодо «операції Cosmos», що вони висловлювали свою думку з цього приводу або виступили на підтримку WKF до розгляду скарги з питань правозастосування, поданої профспілками заявників. Тим не менш, давній характер професійних відносин суддів з WKF, особливо у випадках F. та H., був таким, що підтверджував регулярність їхньої роботи для WKF та, щонайменше, певну безперервність у їхніх відносинах.

Що стосується отриманої оплати (винагороди), не заперечувалося, що кожен з трьох суддів-відповідачів отримав приблизно 1000 євро від WKF за день роботи та від 500 до 600 євро за півдня. На думку Суду, ці суми не можна назвати незначними, хоча вони отримувались лише час від часу.

У контексті провадження, порушеного проти суддів, CSM дійшла висновку, що існував «прямий зв'язок між трьома судьями та однією зі сторін скарги з питань правозастосування, в [розгляді] яких вони брали участь», і що «існування такого зв'язку могло б викликати законні сумніви з боку учасників судового процесу щодо неупередженості суддів, про яких йде мова». На думку CSM, хоча «недотримання правил поведінки [вона] визнала недостатньо серйозним, щоб становити собою дисциплінарне правопорушення», «три судді, про яких йде мова, [F., H. та P.], [повинні були] скористатися правом заявити відвід». Суд не вбачив підстав відступати від цього висновку. Суд також зазначив, що, по-перше, судді F. та H. були обізнані про складність питання, переданого на розгляд Касаційного Суду, а також про питання, які могли виникнути щодо їх об'єктивної неупередженості, і тому вони вирішили брати участь у розгляді цієї справи з повним усвідомленням цих фактів і, по-друге, що меморандум про запобігання конфлікту інтересів для суддів в Касаційному Суді був виданий після того, як справа була передана до CSM. У якості додаткового доводу ЄСПЛ підкреслив, що висновки, зроблені Касаційним Судом у рішенні, яке він вирішив опублікувати, не обов'язково обмежувалися просто повторенням усталеної прецедентної практики.

На завершення, підкреслюючи, що внесок суддів у поширення права, зокрема через науково-дослідні заходи, викладацьку діяльність або публікації, був явно частиною їхньої ролі, Суд зазначив, що професійні контакти між судьями F., H. та P. та однією зі сторін провадження були регулярними, близькими та оплачуваними, що було достатньою підставою для висновку, що вони повинні були відмовитися від участі у справі та що побоювання профспілок заявників щодо їхньої неупередженості були об'єктивно обґрунтованими.

Отже, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 7 КОНВЕНЦІЇ (НІЯКОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ЗАКОНУ)

JASUITIS AND ŠIMAITIS v. Lithuania (№ 28186/19 та 29092/19)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявників на порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону) у зв'язку з тим, що їх засудження за звинуваченням у торгівлі людьми мало місце внаслідок розширеного тлумачення законодавчого визначення цього кримінального діяння.

У період з вересня 2012 року по серпень 2013 року заявники найняли кількох молодих жінок для роботи в якості «веб-моделей».

Жінки були найняті для спілкування з клієнтами через Інтернет. Заявники підписали з жінками контракти і забезпечили деяких з них комп'ютерами, відеокамерами та іншим обладнанням. Всі жінки працювали в Литві – деякі з власних квартир, інші з квартир, які заявники винаймали для них. Заявники платили жінкам готівкою або банківським переказом.

19 квітня 2013 року одна з цих жінок, P. Ch., яка на той час ще була ученицею середньої школи, подала скаргу в поліцію, заявивши, що заявники примушували її показувати клієнтам своє оголене тіло перед камерою, танцювати стриптиз тощо і робити все, що попросять клієнти.

21 квітня 2013 року поліція розпочала досудове розслідування за ознаками такого злочину як торгівля людьми, що передбачений статтею 147 Кримінального кодексу (див. пункт 57 рішення).

Під час досудового розслідування справи про ймовірну торгівлю людьми досудове слідство встановило особи дев'яти жінок.

16 січня 2017 року суд першої інстанції (*Šiauliai Regional Court*) визнав заявників винними у торгівлі людьми (частина 2 статті 147 Кримінального кодексу, експлуатації з метою надання примусової праці або послуг (частина 1 статті 147¹ Кримінального кодексу), а також у використанні примусової праці або послуг особи (частина 1 статті 147² Кримінального кодексу, див. пункт 57 рішення)

Заявники також були визнані винними у вчиненні кількох інших кримінальних правопорушень: незаконному використанні електронного платіжного засобу (частина 1 статті 215 Кримінального кодексу), впливі на потерпілого (частина 1 статті 233 Кримінального кодексу) та зберіганні порнографічних матеріалів (частина 1 статті 309 Кримінального кодексу).

Щодо питання про те, чи були в діях заявників ознаки торгівлі людьми, тобто злочину, передбаченого частиною 2 статті 147, суд першої інстанції зазначив, що обидва заявники використовували обман (*apgaulė*) по відношенню

до потерпілих; вони також використовували вразливість потерпілих, щоб завербувати їх, а потім використовувати їх для надання послуг порнографічного характеру. На думку цього суду, вразливість потерпілих проявилася (*pasireiškę*) через їхню наївність, довірливість, нездатність належним чином оцінити характер пропонованої роботи та її наслідки, а також через їхнє скрутне матеріальне становище (вони не мали роботи). За таких обставин у потерпілих не було іншого вибору, окрім як піддатися впливу заявників (*poveikis*), чим останні і скористалися. Суд також встановив, що заявники, застосовуючи психологічне насильство до потерпілих, примушували (*vertė*) їх надавати послуги порнографічного характеру. Відповідно, заявники, використовуючи (*išnaudoti*) шляхом обману вразливість потерпілих, вербували та контролювали потерпілих, обмежуючи їхню свободу. Більш детальна аргументація суду першої інстанції щодо обвинувачень заявників у торгівлі людьми відображена в пунктах 49-52 рішення.

Суд першої інстанції також встановив, що заявники, діючи як організована група, в період з 11 по 14 серпня 2013 року намагалися чинити тиск на потерпілих, щоб змусити їх дати неправдиві свідчення у кримінальній справі про торгівлю людьми (див. пункт 10 рішення).

6 лютого 2017 року заявники подали апеляційну скаргу, у якій оскаржували, зокрема, їх засудження за частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу.

22 лютого 2018 року Апеляційний Суд виправдав заявників в частині обвинувачень в торгівлі людьми, експлуатації у формі примусової праці або послуг та використанні примусової праці або послуг людини. Апеляційний Суд встановив, що дані у справі були належним чином зібрані та використані в якості доказів; однак він визнав, що суд першої інстанції помилився в оцінці фактичних обставин справи.

Апеляційний Суд визнав, що заявники вчинили певні дії, які становили об'єктивні ознаки торгівлі людьми, а саме: приховали певну інформацію про справжній характер роботи, про яку йшлося, і пообіцяли жінкам, які відгукнулися на оголошення, високу заробітну плату, рівень якої залежав виключно від кількості відпрацьованих годин. Дійсно, вербування заявниками жінок для спілкування з чоловіками в Інтернеті за плату не виглядало як запрошення до звичайної форми зайнятості і могло б викликати підозри, що жертви можуть бути експлуатовані. Незважаючи на це, необхідним елементом торгівлі людьми є те, що вона суперечить свободі людини і передбачає здійснення певного зловмисного впливу на жертву (за допомогою насильства, обману або використання вразливості цієї особи), що дозволяє подолати волю цієї особи і контролювати її, або робить її вразливою до певної форми експлуатації в майбутньому (Апеляційний Суд послався на рішення Верховного Суду 2К-551-788/2015).

Відповідно до Кримінального кодексу Литви, торгівля людьми належить до категорії злочинів проти свободи людини (*nusikaltimai žmogaus laisvei*). Свободу, як цінність, що захищається, слід розуміти у двох аспектах: фізична свобода, що передбачає свободу пересування людини; і свобода волі, що означає можливість вибору способу дій (*pasirinkti elgesio variantą*).

Контроль, який обмежує свободу, зазвичай проявляється у формі вилучення документів, що посвідчують особу, обмеження можливостей вирватися з аб'юзу, контролю свободи пересування або контролю повсякденного життя, перешкоджання соціальним контактам або нав'язування боргу, який повинен бути погашений. У справі заявників жодна з жертв не свідчила про те, що заявники контролювали їхні дії або повсякденне життя. У світлі вищезазначених факторів Апеляційний Суд вважав, що, хоча в діях заявників і були певні ознаки процесу вербування, у справі заявників не було доведено необхідного об'єктивного елементу злочину, а саме: порушення (обмеження) фізичної свободи або свободи волі потерпілих, внаслідок чого потерпілі не могли вільно вирішувати, як їм діяти далі.

Оскільки не було встановлено, що фізична свобода потерпілих була обмежена, або що заявники підкоряли їх своїй волі, дії заявників не підпадали під дію статті 147 Кримінального кодексу. Відповідно, заявники повинні бути виправдані за обвинуваченням у торгівлі людьми.

Щодо обвинувачення заявників за статтею 147¹ Кримінального кодексу Апеляційний Суд зазначив, що для того, щоб кваліфікувати дії як торгівлю людьми або експлуатацію примусової праці чи послуг, дуже важливо встановити критерій контролю, який би обмежував свободу відповідної особи. Саме цей елемент не був встановлений у цій справі. Тому Апеляційний Суд виправдав заявників за пунктом 1 статті 147¹ Кримінального кодексу.

Крім того, Апеляційний Суд звернув увагу на те, що стаття 147² спрямована на притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які скористалися послугами жертви торгівлі людьми. Оскільки заявники не були виконавцями (*subjekta*) такої злочинної діяльності, ця стаття не могла бути застосована до них. Таким чином, Апеляційний Суд виправдав заявників також в частині обвинувачення за частиною 1 статті 147² Кримінального Кодексу.

Апеляційний Суд залишив у силі вирок суду першої інстанції в частині решти обвинувачень і призначив заявникам покарання у вигляді дев'яноста днів арешту, але, оскільки вони вже перебували під вартою з 2013 року, вважалось, що вони відбули своє покарання.

27 листопада 2018 року Верховний Суд скасував вирок Апеляційного Суду, визнав заявників винними у торгівлі людьми (ч. 2 ст. 147) та засудив їх до п'яти років позбавлення волі.

В частині обвинувачення заявників у торгівлі людьми, Верховний Суд визнав обґрунтованим висновок суду першої інстанції (а саме, що намір заявників полягав у тому, щоб обмежити вибір потерпілих вільно вирішувати, чи бажають вони надавати порнографічні послуги чи ні). Для того, щоб кваліфікувати діяння за статтею 147 Кримінального кодексу, не обов'язково встановлювати, що жертва була повністю позбавлена волі; відповідно, навіть якщо суд апеляційної інстанції встановив, що заявники не здійснювали повний контроль над повсякденним життям жертв і не обмежували їхні рішення при виборі певного способу дій, тим не менш, не викликає сумнівів той факт, що вони вчинили злочин торгівлі людьми.

Верховний Суд зазначив, що склад злочину «торгівля людьми» відноситься до «формальних» – час вчинення злочину пов'язаний не з настанням злочинних наслідків, а з самим діянням, наприклад, актом вербування. Як було встановлено судом першої інстанції, заявники вербували всіх потерпілих за однією і тією ж злочинною схемою, з метою експлуатації, зокрема, для надання порнографічних послуг. Кримінальне правопорушення, вчинене заявниками, у розумінні статті 147 Кримінального кодексу, слід вважати закінченим у момент вербування жертв з метою реалізації злочинних намірів заявників. Отже, для цілей кваліфікації кримінального правопорушення за статтею 147 не мало значення те, що деякі з жертв згодом не підкорилися заявникам і не почали надавати порнографічні послуги.

Таким чином, Верховний Суд дійшов висновку, що суд першої інстанції правильно витлумачив і застосував положення ч. 2 ст. 147 Кримінального кодексу та дійшов обґрунтованого висновку, що дії заявників відповідали ознакам складу злочину «торгівля людьми».

У той же час Верховний Суд залишив у силі виправдувальний вирок Апеляційного Суду стосовно заявників за звинуваченням у експлуатації примусової праці або послуг (ч. 1 ст. 147¹) та у використанні примусової праці або послуг людини (ч. 1 ст. 147²), постановивши, що в їхніх діях не було складу злочину.

Заявники скаржилися до ЄСПЛ на те, що, визнавши їх винними в торгівлі людьми, суд першої інстанції та Верховний Суд розширено розтлумачили визначення цього кримінального діяння (*plečjata*). Заявники вважали, що таке тлумачення порушувало статтю 7 Конвенції.

Оцінка Суду

Передусім Суд звернув увагу на те, що заяви стосуються виключно питання сумісності з Конвенцією засудження заявників за пунктом 2 статті 147 Кримінального кодексу, тому визнав за доцільне утриматися від оцінки

засудження заявників за іншими статтями Кримінального кодексу, якщо це не має певного зв'язку із засудженням заявників за торгівлю людьми.

a) Загальні принципи

(i) Стаття 7 Конвенції

Суд нагадав, що загальні принципи, які стосуються статті 7 Конвенції, були узагальнені у справі *Vasiliauskas v. Lithuania* [GC], № 35343/05, §§ 153, 154, 157 і 160, ECHR 2015, і нещодавно у справі *Yüksel Yalçinkaya v. Türkiye* [GC], № 15669/20, §§ 237-42, 26 вересня 2023 року, з подальшими посиланнями).

Зокрема, Суд зазначив, що стаття 7 Конвенції втілює, серед іншого, принцип, згідно з яким тільки закон може визначати злочин і встановлювати покарання (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), а також принцип, згідно з яким кримінальний закон не повинен розширено тлумачитися на шкоду обвинуваченому, наприклад, за аналогією.

З цих принципів випливає, що злочин має бути чітко визначений у законі. Ця вимога вважається виконаною, якщо особа може знати з формулювання відповідного положення і, за необхідності, за допомогою судового тлумачення, за які дії чи бездіяльність вона буде притягнута до кримінальної відповідальності. Говорячи про «закон», стаття 7 Конвенції посилається на ту саму концепцію, на яку Конвенція посилається в інших питаннях, використовуючи цей термін, концепцію, яка охоплює як законодавство, так і судову практику і передбачає якісні вимоги, зокрема, вимоги доступності та передбачуваності (див. *Cantoni v. France*, 15 листопада 1996 року, § 29, Reports of Judgments and Decisions 1996-V, та *Parmak and Bakır v. Turkey*, № 22429/07 та №25195/07, § 58, 3 грудня 2019 року).

У своїй практиці Суд визнав, що незалежно від того, наскільки чітко сформульоване правове положення, в будь-якій галузі права, включаючи кримінальне право, неминучим є елемент судового тлумачення. Завжди існуватиме потреба у роз'ясненні сумнівних моментів та адаптації до мінливих обставин. Знову ж таки, хоча визначеність є дуже бажаною, вона може призвести до надмірної жорсткості, а закон повинен мати можливість йти в ногу з мінливими обставинами. Відповідно, багато законів неминуче сформульовані в термінах, які більшою чи меншою мірою є розпливчастими і тлумачення та застосування яких є питанням практики. Роль судового рішення, постановленого судами, полягає саме в тому, щоб розвіяти такі сумніви щодо тлумачення, які залишаються (див. рішення у справах *Kafkaris v. Cyprus* [GC], № 21906/04, § 141, ECHR 2008, та *Huhtamäki v. Finland*, № 54468/09, § 45, 6 березня 2012 року). Статтю 7 Конвенції не можна тлумачити як таку, що забороняє поступове уточнення норм кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення від випадку до випадку, «за умови, що такий розвиток

подій відповідає суті правопорушення і може бути розумно передбачений» (див. згадане вище рішення у справі *Kafkaris*, § 141, з подальшими посиланнями).

Суд ще раз нагадав, що до його завдань не входить підміна собою національних судів. Його обов'язок, відповідно до статті 19 Конвенції, полягає в тому, щоб забезпечити дотримання зобов'язань, взятих на себе Договірними сторонами відповідно до Конвенції. Враховуючи субсидіарний характер конвенційного механізму, до функцій Суду не належить розгляд стверджуваних помилок факту або права, допущених національними судами, за винятком випадків і тією мірою, в якій вони можуть порушувати права та свободи, захищені Конвенцією, і якщо їх оцінка національними судами була свавільною або явно необґрунтованою (див., серед інших, *Moreira Ferreira v. Portugal* (№ 2) [GC], № 19867/12, § 83, 11 липня 2017 року та *Alparslan Altan v. Turkey*, № 12778/17, § 110, 16 квітня 2019 року).

Водночас, Суд зазначив, що його повноваження щодо перегляду повинні бути ширшими, коли сама Конвенція, а саме стаття 7 у цій справі, вимагає наявності правової підстави для засудження та покарання. Пункт 1 статті 7 вимагає, щоб Суд розглянув, чи існувала відповідна правова підстава для засудження заявника, і, зокрема, він повинен переконатися, що результат, досягнутий відповідними національними судами, був сумісним зі статтею 7 Конвенції. Надання Суду менших повноважень щодо перегляду позбавило б статтю 7 Конвенції сенсу (див. рішення *Kononov v. Latvia* [GC], № 36376/04, § 189, ECHR 2010, та *Rohlena v. the Czech Republic* [GC], № 59552/08, § 52, ECHR 2015).

Таким чином, Суд мав перевірити, що на момент вчинення обвинуваченим діяння, за яке його було притягнуто до кримінальної відповідальності та засуджено, була чинною правова норма, яка робила це діяння караним, і що призначене покарання не перевищувало меж, встановлених цією нормою. Хоча текст Конвенції є відправною точкою для такої оцінки, Суд може засновувати свої висновки на інших джерелах, таких як *travaux préparatoires* (підготовчі матеріали). Беручи до уваги мету Конвенції, яка полягає у захисті прав, що є практичними та ефективними, Суд може також взяти до уваги необхідність збереження балансу між загальним інтересом та основними правами осіб та ідеями, які сьогодні переважають у демократичних державах (див., рішення у справі *Coëme and Others v. Belgium*, № 32492/96 та 4 інші, § 145, ECHR 2000-VII).

(ii) Стаття 4 Конвенції

Суд звернув увагу, що загальні принципи щодо торгівлі людьми в контексті статті 4 Конвенції, включаючи позитивні зобов'язання держав за цим

положенням, були узагальнені у справі *S.M. v. Croatia* (згадана у рішенні, §§ 276-320).

(b) Застосування загальних принципів у цій справі

Суд передусім звернув увагу, що у цій справі заявників було визнано винними у торгівлі людьми за обтяжуючих обставин щодо двох або більше осіб та в складі організованої групи – і, таким чином, заявників було обвинувачено у злочині, визначеному частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу в редакції, чинній станом на 13 липня 2012 року (пункти 11 і 57 рішення).

(i) Доступність

Сторони не заперечували, що вищезазначене положення кримінального законодавства було чинним на момент вчинення заявниками діянь. Крім того, як зазначає GRETA (Група експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми), злочин торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації було введено до Кримінального кодексу Литви ще у 1998 році (пункт 13 у пункті 82 рішення). Враховуючи зазначене, Суд дійшов висновку, що торгівля людьми як така, була чітко визнана злочином згідно з національним законодавством у відповідний час, а заявники вчинили відповідні дії у період між вереснем 2012 року та серпнем 2013 року. З огляду на ці обставини Суд вважав, що національне законодавство, яке забороняє торгівлю людьми, було достатньо доступним для заявників.

Суд зазначив, що основне питання у цій справі стосувалося довільного, на думку заявників, судового тлумачення, а саме: чи відповідало засудження заявників за торгівлю людьми з огляду на їх дії при розміщенні оголошення про пошук «веб-моделей» та подальшу їх взаємодію і поведінку з цими молодими жінками суті вказаного злочину, і чи могло бути обґрунтовано передбачене заявниками на момент їхньої участі у заходах у 2012 та 2013 роках.

(ii) Передбачуваність

У світлі вищезазначених принципів щодо обсягу своїх повноважень щодо перегляду Суд вказав, що його завданням у цій справі було з'ясування того, чи був відповідний закон передбачуваним, тобто чи становили діяння заявників на момент їх вчинення склад злочину, визначеного з достатньою точністю національним законодавством (див., *mutatis mutandis*, *Korbely v. Hungary* [GC], № 9174/02, § 73, ECHR 2008), з тим, щоб мати змогу керувати поведінкою заявників та не допустити сваволі. При цьому Суд зазначив, що повинен був з'ясувати, чи могли заявники знати з формулювання відповідного положення і, за необхідності, за допомогою його тлумачення національними органами влади та обґрунтованої юридичної консультації, – які дії або бездіяльність можуть

призвести до притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Враховуючи, що передбачуваність також вимагає, щоб норма забезпечувала певний ступінь захисту від свавільного втручання органів державної влади (див. *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], № 38433/09, § 143, ECHR 2012), Суд також мав з'ясувати, чи був відповідний закон достатньо чітким, щоб забезпечити, відповідно до об'єкта та мети статті 7 Конвенції, ефективні гарантії проти свавільного переслідування, засудження або покарання (див. згадане вище рішення у справі *Žaja*, § 93, та наведену в ньому прецедентну практику).

(a) Чи було формулювання відповідного положення достатньо чітким

Суд зазначив, що визначення такого злочину як торгівля людьми за статтею 147 Кримінального кодексу, за якою було засуджено заявників, містило елементи діяння (що включає вербування); засобу (що включає, серед іншого, обман та використання вразливості жертв); та мети експлуатації (що включає мету використання жертви з метою надання порнографічних послуг) (пункт 57 рішення). Суд посилався на висновки GRETA, а саме, що визначення торгівлі людьми, викладене в частині 1 статті 147 Кримінального кодексу, містить елементи діяння, засобів і мети, визначені статтею 4 Конвенції Ради Європи Про заходи щодо протидії торгівлі людьми (пункт 74 рішення), яка була ратифікована Литвою в 2012 році (пункт 71 рішення). Ці ж три елементи присутні у статті 3 (а) Палермського протоколу, ратифікованого Литвою у 2003 році (пункти 59 і 62 рішення). З огляду на це, і всупереч припущенню заявників (пункт 91 рішення), Суд не визнав, що формулювання відповідного положення національного законодавства зумовлювало невизначеність або двозначність розуміння елементів такого злочину як торгівля людьми (див. згадану вище справу *Žaja*, § 97).

Суд відзначив, що заявники надавали великого значення поняттю рабства або умов, подібних до рабства, згаданих у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу. На думку заявників, цей елемент був необхідною передумовою для встановлення того, що мала місце торгівля людьми, але в їхній справі він був відсутній (пункт 92 рішення).

З цього приводу Суд вказав, по-перше, що хоча поняття рабства або умов, подібних до рабства, дійсно згадується у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу, це лише одна з кількох альтернативних форм експлуатації, які включають проституцію, експлуатацію з метою порнографії – остання була встановлена у справі заявників (пункт 16 рішення), або інші форми сексуальної експлуатації. Це також було аргументовано Урядом, а також знаходить підтримку в міжнародному праві, а саме – в пояснювальних доповідях

до Палермського протоколу (пункти 65 і 66 рішення), який, як зазначав Уряд, слугував прикладом для розробки статті 147 Кримінального кодексу (пункт 100 рішення).

Суд також прийняв аргумент Уряду про те, що, враховуючи позитивне зобов'язання держав боротися з торгівлею людьми (див. рішення у справі *Rantsev v. Cyprus and Russia*), № 25965/04, § 267 і § 271, ECHR 2010 (витяги)), було б занадто обмежувальним тлумачити цей злочин таким чином, що рабство або умови, подібні до рабства, є його неодмінним складовим елементом. У цій справі Суд дійшов висновку, що тлумачення статті 147 Кримінального кодексу, згідно з яким експлуатація людини може набувати однієї або кількох форм, серед яких рабство або умови, подібні до рабства, є одним із, але не обов'язковим елементом, було передбачуваним і відповідало суті цього злочину (див., *mutatis mutandis*, згадане рішення у справі *Huhtamäki*, § 51, та наведену в ньому прецедентну практику).

По-друге, Суд не міг не звернути увагу на те, що заявники не порушували у національних судах питання про те, чи було рабство або умови, подібні до рабства, необхідним елементом злочину, передбаченого частиною 1 статті 147 Кримінального кодексу. Хоча зрозуміло, що вони не порушили б це питання у Верховному Суді, враховуючи, що їх було виправдано Апеляційним Судом, ніщо не перешкоджало заявникам порушити це питання в Апеляційному Суді, враховуючи, що вони оскаржували своє засудження судом першої інстанції. Проте, скарга заявників на 28 сторінок до Апеляційного Суду не містила жодного посилання на критерій рабства; вона значною мірою була зосереджена на тому, що заявники вважали помилковою оцінкою доказів (пункти 19-22 рішення). З огляду на це Суд вказав, що відсутність ознаки рабства або умов, подібних до рабства, сама по собі не перешкоджала судам першої та касаційної інстанцій визнати заявників винними у торгівлі людьми і, з огляду на цей єдиний факт, не робила їх засудження непередбачуваним. Суд повторив, що стаття 7 Конвенції не може тлумачитися як така, що забороняє поступове уточнення норм щодо кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення у кожній конкретній справі, за умови, що це відповідає суті злочину і його можна було розумно передбачити (див. рішення у справі *Streletz, Kessler and Krenz v. Germany [GC]*, № 34044/96 та 2 інші, § 50, ECHR 2001-II). Крім того, до завдань Суду не входить вирішення питань, пов'язаних з тлумаченням і застосуванням національного законодавства національними судами, якщо тільки не було допущено кричущого порушення або свавілля при застосуванні цього законодавства. З огляду на це, у даній справі Суд не вбачив такого порушення або свавілля (див. згадане рішення у справі *Huhtamäki*, § 52, та наведену в ньому прецедентну практику).

(В) Чи було передбачуваним у справі заявників тлумачення судом першої інстанції та Верховним Судом злочину щодо торгівлі людьми, яке охоплювало дії заявників

Суд постановив, що питання про те, чи включає конкретна ситуація всі складові елементи «торгівлі людьми» (діяння, засоби та мету), є питанням факту, яке має розглядатися у світлі всіх відповідних обставин справи (див. згадане рішення у справі *S.M. v. Croatia*, § 302).

У цій справі кримінальне розслідування за підозрою у вчиненні злочину щодо торгівлі людьми було розпочато на підставі скарги, поданої однією з жертв (пункт 7 рішення щодо позитивного зобов'язання держав розслідувати та переслідувати діяння, що становлять торгівлю людьми, див. *Zoletic and Others v. Azerbaijan*, № 20116/12, §§ 180-84, 7 жовтня 2021 року).

Суд в цій частині перейшов до розгляду складових елементів злочину торгівлі людьми, а саме до встановлення того, чи тлумачення національними судами тієї обставини, що ці елементи були присутні в діях заявників, відповідало суті цього злочину і було передбачуваним у розумінні частини 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Діяння

Суд зазначив, що відповідно до частини 1 статті 147 Кримінального кодексу «діяння» включають в себе такі дії, як: продаж, передача, придбання, вербування, переміщення або перевезення людини або тримання людини в полоні (пункт 57 рішення). Ці елементи по суті відповідають визначенню злочину щодо торгівлі людьми згідно з міжнародним правом, включаючи Палермський протокол та Конвенцію про протидію торгівлі людьми (див. пункти 63 та 74 рішення).

У справі заявників саме вербування, як встановив прокурор та суди першої і касаційної інстанцій, становило «діяння». Зокрема, суди двох інстанцій встановили, і заявники це не оскаржували, що заявники розмістили в Інтернеті оголошення про пошук «веб-моделей» для нереально високооплачуваної роботи, як пізніше визнав Верховний Суд (пункти 5, 13, 46, 49-51 рішення; той факт, що для вербування використовуються нові інформаційні технології, був підкреслений у Пояснювальній доповіді до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми, пункт 76 рішення). Суд також не залишив поза увагою той факт, що, хоча засудження заявників, як видається, ґрунтувалося головним чином на одному виді дій, тобто вербуванні, їхня діяльність, очевидно, також містила інші, альтернативні дії, встановлені литовськими органами влади, такі як перевезення – організація приїзду однієї з жертв, V.T., до іншого міста в Литві та її розміщення в готелі разом з дитиною (пункт 15 рішення; щодо того, що перевезення не обов'язково повинно бути транскордонним, пункт 76 рішення). Крім того, заявники не тільки встановили веб-камери та комп'ютери

для більшості жертв (пункт 15 рішення), але й знайшли житло для багатьох з них, щоб вони могли надавати порнографічні послуги, що вказує на елемент «переховування» як одну зі складових «діяння» щодо торгівлі людьми (пункти 9, 15 і 51 рішення, див. також рішення S.M. v. Croatia [GC], № 60561/14, §§ 107-14, 25 червня 2020 року). Деякі потерпілі проживали в цих квартирах разом, а деякі навіть з дитиною (пункт 15 рішення).

З огляду на зазначені міркування, Суд дійшов висновку, що заявники могли передбачити те, що розміщення ними оголошення в Інтернеті в поєднанні з подальшими згаданими вище діями є діями щодо вербування, яке є кримінально караним діянням у розумінні частини 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Засоби

Суд послався на частину 1 статті 147 Кримінального кодексу, яка визначає «засоби» у вигляді застосування фізичного насильства або погроз, або іншим способом позбавлення жертви можливості чинити опір, або використання залежності чи вразливості жертви, або застосування обману (пункт 57 рішення).

Як встановив суд першої інстанції, особиста ситуація кожної з жертв свідчила про те, що їх можна було вважати такими, що належать до вразливої групи. Хоча заявники стверджували, що вони лише сприяли добробуту потерпілих, які влаштувалися на роботу лише для того, щоб отримати гроші на дозвілля (пункти 20 і 94 рішення), Суд врахував висновки суду першої інстанції про те, що, зокрема, кілька потерпілих (R.G. і T.M.) самі виховували маленьких дітей (пункт 15 рішення), а одна з потерпілих (J.Š.) хотіла допомогти своїй хворій матері та мала молодших братів і сестер (пункти 9 і 15 рішення). Суд також зазначив, що кілька потерпілих були дуже молодими (одній з них, P.Ch., було вісімнадцять років і вона ще навчалася в середній школі; кільком іншим – D.D., V.T. and T.M. було дев'ятнадцять років, пункт 9 рішення), що зробило їх уразливими через відсутність у них життєвого досвіду, їх наївність і довірливість були відзначені судами першої та касаційної інстанцій (пункти 14, 49 і 50 рішення). Тому було цілком обґрунтовано вважати, як це зробили суди першої та касаційної інстанцій, що заявники мали можливість зайняти домінуюче становище над потерпілими та зловживати їхньою вразливістю, щоб експлуатувати їх з метою надання порнографічних послуг (пункти 15, 16, 48 і 50 рішення). У зв'язку з цим Суд також послався на Пояснювальну доповідь до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми, відповідно до якої термін «зловживання вразливістю» включає зловживання будь-якою важкою ситуацією, будь-то психологічна, емоційна, сімейна, соціальна чи економічна, яка спонукає жертву погодитися на експлуатацію (пункт 77 рішення).

Крім того, засоби, якими користувалися заявники, чії жертви відгукнулися на оголошення про роботу в Інтернеті, також вказують на торгівлю людьми. З появою нових технологій деякі торговці людьми адаптували свої способи дій до кіберпростору шляхом інтеграції технологій і використання переваг цифрових платформ для реклами, вербування та експлуатації жертв (пункти 5 і 70 рішення).

Суд також врахував пояснення потерпілих, що заявники спочатку запевняли їх, що у них немає підстав для занепокоєння в законності запропонованої роботи; однак заявники зрештою наполягали на тому, щоб вони надавали порнографічні послуги (пункти 14, 15 і 49 рішення; див. також згадане вище рішення у справі *S.M. v. Croatia*, § 329). Національні суди врешті-решт встановили, що це становить обман, як один із складових торгівлі людьми (пункти 14-16, 47 і 49 рішення; див. також *S.M. v. Croatia*, § 326).

Далі Суд висловився щодо елемента контролю, оскільки заявники стверджували, що потерпілі могли вільно залишати роботу, коли вони цього бажали, і дійсно, деякі з них звільнилися ще до початку роботи або одразу після початку (пункти 9 (A.M.), 15 (S.S.), 20, 52 і 92 рішення). У цьому контексті Суд визнав важливим підкреслити, що «сила» може охоплювати різні форми примусової поведінки, визначені практикою Суду щодо статті 4, а також Міжнародною організацією праці та іншими міжнародними матеріалами (див. згадане вище рішення у справі *S.M. v. Croatia*, §§ 141-44, 281-85 та 301).

У цьому контексті Суд, по-перше, послався на висновки національних судів про те, що заявники позичали гроші жертвам для того, щоб вони могли орендувати квартири та забезпечити собі прожитковий мінімум, це вимагало ретельної та тонкої оцінки елемента «засобів» злочину щодо торгівлі людьми з метою експлуатації для заняття проституцією, а також підняло питання про можливу боргову кабалу як «засіб» торгівлі (пункти 15 (щодо потерпілих R.G., T.M., V.R., V.T. та J.A.), що хоч лише теоретично, але було визнано Апеляційним Судом (див. пункт 34 рішення; див. *S.M. v. Croatia*, § 330). Суди першої та касаційної інстанцій не прийняли твердження заявників про те, що вони позичали гроші потерпілим у ролі благодійників, лише як засіб допомогти їм покращити рівень свого добробуту (пункти 15, 16, 48, 50 та 51 рішення), і Суд не знайшов жодних вагомих аргументів на користь протилежного (пункт 36 у пункті 82 рішення).

По-друге, Суд послався на Типовий закон UNODC про боротьбу з торгівлею людьми, в якому зазначалося, що «початкове вербування може бути добровільним, а механізми примусу для утримання особи в ситуації експлуатації можуть вступати в дію пізніше» (пункт 66 рішення). Хоча у цій справі заявники стверджували, що жертви добровільно погодилися на роботу «веб-моделей» (пункт 92 рішення), очевидно, що згодом заявники не тільки почали чинити тиск

на жертв шляхом ретельного моніторингу їх через Інтернет, підказуючи їм як вони можуть працювати більш ефективно (пункти 9, 15 та 51 рішення), але їм вдалося до застосування психологічного тиску, словесних образ та погроз, у тому числі фізичного насильства, щодо потерпілих та/або членів їхніх сімей (пункти 7, 9, 15, 16, 45, 49 та 51 рішення). Суд також надав особливої ваги тому факту, що заявники були визнані винними не лише у торгівлі людьми, але й у здійсненні впливу на потерпілих (пункти 10, 12, 18 та 38 рішення).

По-третє, Суд звернувся до судового процесу у справі та висновків Верховного Суду, заснованих на його послідовній практиці, відповідно до якої обмеження свободи можна розуміти як фізичне, так і психологічне, і що у справі заявників суди дійсно вказали, що потерпілі відчували себе *зобов'язаними* продовжувати працювати на заявників, які їх контролювали (пункти 15, 16, 45, 49 та 51 рішення). Верховний Суд також підкреслив, що для застосування статті 147 Кримінального кодексу не обов'язково встановлювати, що жертва була повністю позбавлена свободи (пункт 51 рішення), а саме такою була ситуація у даній справі.

Враховуючи викладене, Суд дійшов висновку, що заявники могли обґрунтовано передбачити, що їхня поведінка підпадатиме під ознаки «засобів», перелічених у частині 1 статті 147 Кримінального кодексу.

Мета експлуатації

Насамкінець Суд зазначив, що частина 1 статті 147 Кримінального кодексу передбачає кримінальну відповідальність за експлуатацію, яка включає в себе проституцію, порнографію або будь-які інші форми сексуальної експлуатації. У справі заявників було встановлено, що мала місце саме експлуатація потерпілих з метою надання порнографічних послуг, причому заявники незаконно заробляли гроші за надання потерпілими порнографічних послуг (пункти 7, 9, 13, 14, 15, 43 та 49-52 рішення), що саме по собі є забороненою формою поведінки відповідно до статті 4 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі *S.M. v. Croatia*, § 331).

У зв'язку з цим Суд також послався на звіт GRETA, в якому (i) відзначаються нові тенденції, такі як торгівля людьми з метою трудової експлуатації, в тому числі в Литві (також пункт 67 рішення), і (ii) згадуються повідомлення про торгівлю людьми з метою примусу жертв до злочинної діяльності, при цьому GRETA закликала литовську владу посилити свої зусилля для забезпечення того, щоб злочини, пов'язані з торгівлею людьми, які призвели до різних видів експлуатації, розслідувалися і переслідувалися в судовому порядку (пункти 52 і 167 в пункті 82 рішення). На думку Суду, загальний контекст, описаний у цій доповіді, має значення для оцінки фактів у цій справі (див., *mutatis mutandis*, *Zoletic and Others*, § 195).

(γ) Висновок щодо передбачуваності

Підсумовуючи, Суд зробив висновок, що формулювання частини 1 статті 147 Кримінального кодексу не породжувало невизначеності або двозначності, і що тлумачення цього положення судом першої інстанції і Верховним Судом не було на той час непослідовним і йому не бракувало необхідної чіткості, враховуючи підхід щодо боротьби з торгівлею людьми, орієнтований на права людини і забезпечення інтересів потерпілих. Суд також вказав, що всупереч висновків Апеляційного Суду (заснованих на помилковій оцінці доказів, як було встановлено Верховним Судом, пункти 41 і 42 рішення), але відповідно до духу Палермського протоколу та Конвенції про протидію торгівлі людьми, суд першої інстанції і Верховний Суд розглядали дії заявників з урахуванням складових елементів торгівлі людьми, взятих в сукупності (пункт 75 рішення). З цього слідувало, що заявники могли за необхідності, скориставшись кваліфікованою юридичною консультацією, розрізнити дозволена і заборонена поведінку і, таким чином, могли передбачити з тим ступенем визначеності, якого вимагає стаття 7 Конвенції, що вербування потерпілих шляхом обману і здійснення контролю над ними з метою отримання прибутку від надання ними порнографічних послуг становитиме кримінальний злочин, передбачений частиною 2 статті 147 Кримінального кодексу. Суд також не визнав, що суд першої інстанції і Верховний Суд мали простір для тлумачення і застосування статті 147 Кримінального кодексу, який був занадто широким, щоб забезпечити ефективні гарантії проти свавільного переслідування, засудження або покарання (див. згадане вище рішення у справі *Žaja*, § 106).

Висновок

Відсутність порушення статті 7 Конвенції (ніякого покарання без закону).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

ȚÎMPĂU v. Romania (№ 70267/17)

Обставини справи

Справа стосувалась відмови національних судів розглянути скаргу заявниці на рішення місцевого архієпископа відкликати наданий їй дозвіл на роботу вчителем релігії, що призвело до припинення її трудових відносин, та, як вона стверджувала, порушило її права на доступ до суду та повагу до її приватного життя. Заявниця прямо посилалася на статті 6 і 9 Конвенції та, по суті, на статтю 8 Конвенції.

Заявниця 1964 року народження протягом двадцяти років була викладачем православної релігії у середній загальноосвітній школі міста Câmpulung Moldovenesc (повіт Сучава, Румунія).

18 лютого 2015 року заявниці було присвоєно найвищий для вчителя середньої школи кваліфікацій рівень, також вона отримала найвищий можливий бал за наслідками оцінки її професійної діяльності комісією. Батьки учнів були задоволені методами викладання заявниці, які підвищували інтерес до предмета та заохочували їх до активної участі під час уроків.

12 та 20 березня 2015 року директор школи, у якій працювала заявниця, повідомив місцевого інспектора шкіл з питань релігійного навчання (надалі – інспектор), що 12 листопада 2014 року Конституційний Суд виніс рішення, яке набрало чинності 9 березня 2015 року та надало батькам право вибору, зараховувати чи не зараховувати своїх дітей на курс з вивчення релігії. Директор також повідомив, що батьки, які відмовилися записати своїх дітей на курс релігієзнавства, заявили, що хотіли б записати своїх дітей на цей курс, але тільки за умови, що його буде викладати не заявниця, зокрема, через її нібито неналежну та образливу поведінку під час навчального процесу.

За наслідками вивчення зазначеної вище ситуації, інспектор надіслав зібрані відомості щодо заявниці за період з 1997 по 2015 рік до Сучавської та Редеуцької архієпархії (*the Archdiocese of Suceava and Rădăuți*) («Архієпархія») із проханням розглянути питання про те, чи може бути збережений дозвіл (*binecuvântarea*), наданий заявниці православним архієпископом Сучавським та Редеуцьким (*the Orthodox Archbishop of Suceava and Rădăuți*) («Архієпископ») для роботи в якості вчителя православної релігії.

19 травня 2015 року, у відповідь на вищезгаданий запит, Архієпископ повідомив Інспекцію, що він вирішив відкликати дозвіл (*binecuvântarea*), який він надав заявниці на роботу в якості вчителя православної релігії в школах повіту Сучава. Він попросив Інспекцію та школу виконати його рішення. Архієпископ

зазначив, що в липні 1997 року заявниця порушила закон про освіту і протокол, підписаний між Православною Церквою і Міністерством національної освіти (*Ministerul Educației Naționale* – «Міністерство»), який був чинним на той час. Зокрема, заявниця взяла участь у конкурсному іспиті на посаду викладача релігії (*concurș de titularizare*), незважаючи на те, що Ясський факультет православної теології (*the Iași Faculty of Orthodox Theology*) повідомив Інспекцію про те, що заявниця не мала права на заміщення такої посади. Крім того, до Архієпископа також надходили численні скарги від дітей батьків і від керівництва школи щодо тих самих питань, пов'язаних із заявницею.

10 червня 2015 року Інспекція повідомила школу заявниці про те, що 19 травня Архієпископ відкликав свій дозвіл, наданий їй та попросила школу розірвати трудовий договір із заявницею протягом п'яти робочих днів. Рішенням від тієї ж дати директор школи, в якій працювала заявниця, розірвав трудовий договір із заявницею з 11 червня 2015 року, зазначивши, що її працевлаштування було припинено автоматично відповідно до рішення Архієпископа від 19 травня 2015 року та положень трудового законодавства.

11 червня 2015 року заявницю було повідомлено про вказане рішення.

17 червня 2015 року заявниця подала позов проти Інспекції та Архієпархії до Сучавського повітового суду (*the Suceava County Court*) (далі – «Повітовий суд») та просила суд визнати недійсними рішення від 19 травня та 10 червня 2015 року.

Проміжним рішенням від 15 вересня 2015 року Повітовий суд визнав, що він має юрисдикцію (повноваження) розглядати цю справу, а рішенням від 23 лютого 2016 року суд відхилив позов заявниці, зазначивши, серед іншого, що заявниця не просила суд розглядати питання про те, чи було відкликання архієпископом свого дозволу законним.

20 вересня 2016 року Апеляційний Суд задовольнив апеляційну скаргу заявниці, скасувавши рішення від 23 лютого 2016 року та направивши справу на новий розгляд до Повітового суду.

У своєму рішенні від 14 грудня 2016 року Повітовий суд зазначив, що дозвіл, наданий викладачу релігії, може бути відкликаний за істотні порушення моралі та доктрини релігійної конфесії. Такі дисциплінарні питання вирішуються у відповідності до правил, які є специфічними для кожної конфесії, і тому виходять за межі юрисдикції світських судів. Суд підкреслив, що національні суди не мають юрисдикції здійснювати правосуддя щодо дій, які порушують внутрішні дисциплінарні правила релігійних конфесій, оскільки відповідальність за такі порушення регулюється не загальними правовими нормами, а нормами, специфічними для кожної релігійної конфесії, а у відповідності до практики Конституційного Суду питання наявності порушення дисциплінарних норм за таких обставин може бути визначено лише

церковними судами, оскільки лише вони можуть оцінити відповідність вчинених діянь духовній ролі релігійної конфесії.

Повітовий суд звернув увагу заявниці на те, що відсутність у рішенні Архієпископа інформації про можливість його оскарження в церковних судах не завадила їй скористатися цим засобом правового захисту. В частині оскарження рішення школи від 10 червня 2015 року суд виснував, що дозвіл Архієпископа є обов'язковою умовою для працевлаштування особи викладачем релігії, а тому відкликання такого дозволу тягне за собою автоматичне розірвання трудового договору у відповідності до положень трудового кодексу.

Остаточним рішенням Апеляційного Суду від 21 червня 2017 року було відхилено апеляційну скаргу заявниці.

Апеляційний Суд погодився з рішенням суду першої інстанції та додав, що національне законодавство фактично визнає, що релігійні конфесії можуть мати свої власні суди, які розглядають проблеми внутрішньої дисципліни. Більше того, у зв'язку з цим відповідні положення Кодексу законів про працю не можуть бути застосовані. Відкликання дозволу Архієпископа у справі заявниці стосувалося питань порушення дисципліни, а тому світські суди не мали юрисдикції розглядати заяви про порушення внутрішніх дисциплінарних правил релігійної конфесії, оскільки юридична відповідальність у таких питаннях регулюється законами, специфічними для цієї релігійної конфесії, а не звичайним законодавством.

Зрештою, Апеляційний Суд постановив, що у світлі вищевикладеного, йому не потрібно було розглядати вимоги заявниці в частині поновлення на посаді та виплати заробітної плати з дати припинення трудових відносин.

Заявниця скаржилася до ЄСПЛ на те, що відмова національних судів розглянути її скаргу на рішення місцевого архієпископа відкликати дозвіл, який він надав заявниці для роботи викладачем релігії, призвела до припинення її трудових відносин, порушила її право на доступ до суду та право на повагу до її приватного життя. Заявниця прямо посилалася на статті 6 і 9 Конвенції та, по суті, на статтю 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Стаття 6 Конвенції

Першочергово ЄСПЛ розглянув питання щодо порушення статті 6 Конвенції, яке, на думку заявниці, полягало в незаконному обмеженні її права на доступ до суду щодо оскарження рішення Архієпископа до незалежного та неупередженого суду, оскільки відмова національних судів розглянути законність такого рішення, навіть якщо воно стосувалося працівниці державної школи, призвело до автоматичного припинення її трудових відносин.

Суд нагадав загальні принципи, викладені у його прецедентній практиці для оцінки можливості застосування статті 6 Конвенції у її цивільному аспекті (див. *Károly Nagy v. Hungary* [GC], № 56665/09, §§ 60-63, 14 вересня 2017 року).

ЄСПЛ зазначив, що питання, на яке необхідно було відповісти у цій справі, полягало в тому, чи мала заявниця «право», яке, принаймні на спірних підставах, можна було визнати присутнім в національному законодавстві, щоб подати вищезгаданий позов до національних світських судів.

Суд повинен виходити з положень національного законодавства та їхнього тлумачення національними судами (див. згадане вище рішення у справі *Károly Nagy*, § 65, з подальшими посиланнями). Розгляд справи Судом передбачає оцінку змісту національного законодавства і, якщо це застосовно, оцінку, яка призводить до висновку, відмінного від того, якого дійшли національні суди. Тим не менш, такий розгляд буде доречним лише у випадку, якщо висновки національних судів будуть визнані свавільними або явно необґрунтованими (там само, § 71).

Проаналізувавши рішення Конституційного Суду Румунії 2008 та 2016 років щодо виключної юрисдикції церковних судів з розгляду порушень дисциплінарного характеру, що стосуються віровчення, моралі та дисципліни релігійної конфесії, а також загальну правову базу та судову практику, що існували в Румунії на момент подання заявницею скарги, ЄСПЛ констатував, що висновки національних судів про відсутність у них юрисдикції та їхнє рішення про відхилення скарги заявниці на рішення Архієпископа як неприйнятної не можуть вважатись свавільними або явно необґрунтованими.

Отже, беручи до уваги характер скарги заявниці, підстави для її працевлаштування в якості викладача православної релігії та національне законодавство і те, як воно тлумачилося національними судами як до виникнення спору заявниці, так і під час провадження, ініційованого нею, Суд дійшов висновку, що заявниця не мала «права», яке можна було б, принаймні на спірних підставах, визнати за нею відповідно до національного законодавства. Інший висновок призвів би до створення Судом, шляхом тлумачення пункту 1 статті 6 Конвенції, матеріального права, яке не мало правової основи в державі-відповідачі (див., *mutatis mutandis*, *Károly Nagy*, згадане вище, § 77).

Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що цивільний аспект статті 6 Конвенції не застосовується до обставин цієї справи. Таким чином, Суд визнав, що ця скарга є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції і була відхилена відповідно до підпунктів 3 (а) і 4 статті 35 Конвенції.

Стаття 8 Конвенції

У світлі своєї практики та з огляду на те, що заявниця зосередила увагу у своїй скарзі та заявах на причинах припинення її трудових відносин та на стверджуваних наслідках її звільнення, Суд вважав, що питання, порушені у цій справі, доцільніше розглядати за статтею 8 Конвенції (див. *mutatis mutandis*, *Fernández Martínez v. Spain* [GC], № 56030/07, § 68 та 108, ECHR 2014 (витяги); *Travaš v. Croatia*, № 75581/13, § 47 та 51, 4 жовтня 2016 року; та *Pişkin v. Turkey*, № 33399/18, §§ 65-67 та 154, 15 грудня 2020 року).

Суд повторив, що зі статті 8 Конвенції не може випливати загальне право на працевлаштування або поновлення строкового трудового договору (див. *Fernández Martínez*, згадане вище, § 109). Тим не менш, Суд вже мав нагоду розглянути питання про застосовність статті 8 Конвенції до сфери зайнятості. У зв'язку з цим він нагадав, що «приватне життя» є широким поняттям та не має вичерпного визначення (див., серед інших джерел, рішення у справі *Schüth v. Germany*, № 1620/03, § 53, ECHR 2010). Було б недоцільно обмежувати поняття «приватне життя» «близьким колом», в якому особа може жити своїм особистим життям на власний розсуд, і повністю виключати з цього поняття зовнішній світ, який не охоплюється цим колом (див. рішення у справі *Niemietz v. Germany*, 16 грудня 1992 року, § 29, Series A № 251-B).

У справах, що стосуються трудових спорів, Суд застосовує поняття «приватне життя» на основі двох різних підходів: (а) визначення питання «приватного життя» як причини спору (підхід, заснований на причинах) та (б) виведення питання «приватного життя» з наслідків оскаржуваного заходу (підхід, заснований на наслідках) (див. рішення у справі *Denisov v. Ukraine* [GC], № 76639/11, § 102, 25 вересня 2018 року).

ЄСПЛ підкреслив, що на статтю 8 Конвенції не можна посилатися, скаржачись на втрату репутації, яка є передбачуваним наслідком власних дій, таких як, наприклад, вчинення кримінального правопорушення. Цей розширений принцип повинен охоплювати не лише кримінальні правопорушення, але й інші проступки, що тягнуть за собою певну міру юридичної відповідальності з передбачуваними негативними наслідками для «приватного життя» (див. *Denisov*, цитоване вище, § 98).

У світлі зазначених вище критеріїв Суд досліджував, як питання приватного життя може виникнути у даному трудовому спорі – у зв'язку з причинами розірвання трудового договору або наслідками такого розірвання для приватного життя заявниці. Так, ЄСПЛ дійшов висновку, що наслідки оскаржуваного звільнення для «найближчого оточення» заявниці слід розглядати як такі, що стосуються погіршення матеріального добробуту заявниці та її сім'ї, у зв'язку з цим достатньо зазначити, що заявниця втратила роботу, тобто засоби до існування. Що стосується здатності заявниці встановлювати та підтримувати стосунки з іншими людьми, Суд зазначив,

що звільнення з роботи та причини, які спричинили таке звільнення, позбавили її права працювати вчителем православної релігії не лише у школі, в якій вона працювала, але й у будь-якій іншій державній чи приватній школі в окрузі.

Врешті, ЄСПЛ виснував, що такий захід мав достатньо серйозні наслідки для приватного життя заявниці та, власне, рівень серйозності для порушення питання за статтею 8 Конвенції. Таким чином, це положення застосовне до цієї справи.

(a) Чи мало місце втручання

Спираючись на свою прецедентну практику, ЄСПЛ визнав, що безпосередня участь державного органу, а саме державної школи у процесі прийняття рішення про звільнення заявниці шляхом виконання рішення церкви про відкликання дозволу на викладання релігійної освіти становить втручання в право заявниці на повагу до приватного життя (див. цитовані у рішенні *Fernández Martínez*, §§ 115-16, та *Travaš*, §§ 75-77).

(b) «У відповідності до закону»

З урахуванням обставин справи та обґрунтування Суду щодо скарги заявниці за статтею 6 Конвенції, ЄСПЛ погодився, що втручання мало правову основу у відповідних положеннях національного законодавства і що вони відповідали вимозі «законності», встановленій у його прецедентній практиці.

(c) Законна мета

ЄСПЛ погодився з доводами сторін і, на його думку, звільнення заявниці може розглядатись як переслідування законної мети захисту прав і свобод інших осіб, а саме Православної Церкви та, зокрема, її автономії у виборі осіб, акредитованих для викладання релігійного вчення. Також Суд вважав, що дане втручання було виправдане правом батьків обирати релігійну освіту для своїх дітей та ставленням окремих батьків до заявниці.

(d) Необхідність у демократичному суспільстві

ЄСПЛ зіслався на загальні принципи та фактори, викладені у справі *Fernández Martínez* (§§ 123-32), що мають братись до уваги при встановленні балансу між правом на повагу до приватного життя та обов'язком держави захищати автономію церкви у випадках, коли трудові відносини з викладачем релігії були припинені, оскільки церква вважала, що така особа не відповідає вимогам для такої посади:

(a) Статус (особа) заявника

Як зазначив Суд, з викладених обставин неможливо встановити, чи отримувала коли-небудь заявниця дозвіл Архієпископа, водночас, відповідно до інформації, наданої Інспекцією, такий дозвіл був отриманий лише за рік до того, як він був відкликаний, з чим не погоджувалася заявниця. Таким чином, ЄСПЛ вважав, що заявниця, вступаючи у відносини між Церквою і державою щодо викладання православної релігії та підписавши трудовий договір, добровільно взяла на себе підвищений обов'язок бути лояльною до Православної Церкви і відповідних професійних та дисциплінарних обмежень, які, у певній мірі, звужили сферу її права на повагу до її приватного життя. З огляду на викладене та відповідну прецедентну практику, ЄСПЛ не бачив підстав вважати, що на час подій, які стали підставою для розгляду даної справи, договірний обов'язок щодо лояльності та пов'язані з нею обмеження припинили своє існування.

(γ) Відповідальність Держави як роботодавця

ЄСПЛ встановив, що заявниця була найманим працівником і отримувала грошові кошти від держави і дана обставина не впливала на обсяг обов'язків, покладених на заявницю щодо Православної Церкви або заходів, які Церква могла вжити у випадку порушення таких обов'язків. ЄСПЛ також взяв до уваги, що роботодавець заявниці не був зобов'язаний розглядати можливість надання заявниці іншої посади у школі та зазначив, що такі дії були частиною обов'язку держави щодо пошуку балансу між захистом приватного та професійного життя заявниці і реалізацією церковної автономії.

(δ) Суворість покарання

Як було зазначено вище, ЄСПЛ визнав, що рішення про припинення трудових відносин являло собою покарання, яке мало серйозні наслідки для її особистого життя. Тим не менш, Суд зазначив, що санкція була застосована з причин, які, у разі їх доведення, як зазначила сама заявниця, могли б призвести до дисциплінарної відповідальності будь-якого викладача, незалежно від предмета, який він викладав. Також ЄСПЛ звернув увагу на те, що на відміну від обставин інших справ, заявниця не була позбавлена можливості знайти будь-яку іншу роботу на підставі своєї кваліфікації магістра філософії, що є абсолютно непов'язаним з особливою домовленістю між державою і Православною Церквою про викладання православної релігії.

Суд також вважав за доречне звернути увагу на те, що заявниця не була залучена до дисциплінарного провадження, відкритого щодо неї, і таке звільнення не базувалося на причинах, які стосувалися особи працівника, як це передбачено відповідними нормами трудового законодавства, що зрештою могло б призвести до втрати допомоги по безробіттю. Зважаючи

на всі досліджені обставини справи, на думку ЄСПЛ, у даному випадку не можна стверджувати, що наслідки рішення про розірвання трудового договору для заявниці були надмірними.

є) Перегляд національними судами

Незважаючи на те, що стаття 8 Конвенції не містить процедурних вимог, ЄСПЛ не міг би достатньою мірою оцінити, чи були причини, наведені національними органами для обґрунтування свого рішення про звільнення, достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції, без встановлення факту того, чи забезпечив загальний процес прийняття рішення необхідний захист інтересам заявниці.

Суд зазначив, що заявниця могла оскаржити розірвання трудового договору в повітовому та апеляційному судах на загальних підставах, що і було зроблено у даній справі. На думку ЄСПЛ національні суди взяли до уваги всі відповідні фактори та врахували інтереси заявниці в рамках обмежень, накладених на них обов'язком поважати автономію Православної Церкви. При цьому, заявниця, беручи на себе завдання викладати православну релігію, знала або повинна були знати про потенційні наслідки підвищеного обов'язку бути прихильною Православній Церкві, яким вона була обмежена, зокрема, для збереження свого авторитету як викладача.

З огляду на обставини справи та межі розсуду держави у даній справі ЄСПЛ вважав, що втручання у право заявниці на повагу до приватного життя було співмірним та констатував відсутність порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 5 грудня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ)

LAURIJSEN AND OTHERS v. The Netherlands (№ 56896/17, 56910/17, 56914/17, 56917/17 та 57307/17)

Обставини справи

У липні 2011 року заявники брали участь у зібранні близько 150 осіб проти заздальгідь оголошеного виселення із захопленої будівлі в центрі міста Амстердама. Їх було затримано за блокування дороги перед сквотом¹ і біля нього, та звинувачено в участі в незаконному зібранні чи іншому порушенні громадського порядку та невиконанні розпорядження поліції розійтися відповідно до загального муніципального підзаконного акту. Регіональний суд виправдав заявників щодо першого правопорушення та звільнив їх від обвинувачення за друге, адже вважав незастосовним вищезазначений нормативно-правовий акт, оскільки зібрання, яке на початку не становило загрози безладів, було демонстрацією та охоплювалося Законом про публічні зібрання. Однак, Апеляційний Суд вирішив інакше, оскільки протест не був мирним, адже організатори та учасники мали намір чинити спротив поліції та фізично перешкодити виселенню. Він засудив кожного заявника до двох штрафів по 50 євро. З цим рішенням погодився й Верховний Суд, який додав, що зібрання не підпадало під захист статті 11 Конвенції, оскільки організатори та учасники мали насильницькі наміри.

Оцінка Суду

(a) Застосовність і наявність втручання

ЄСПЛ був готовий погодитися з Урядом, що перешкодження запланованому виселенню зі сквоту було передбачуваним результатом навмисних дій організаторів та учасників, включаючи заявників. Однак, визнаючи, що протести, які передбачувано або навмисно перешкоджають діяльності інших приватних осіб або державних органів, не є основою права на мирні зібрання за статтею 11 Конвенції, ЄСПЛ вважав, що така обструктивна чи підривна поведінка може захищатися цим положенням (див., наприклад, *Kudrevičius and Others*, §§ 98-99 та 155-57; *Tuskia and Others v. Georgia*, № 14237/07, §§ 74-75, 11 жовтня 2018 року; *Ekrem Can and Others v. Turkey*, № 10613/10, §§ 82-85, 8 березня 2022 року; та *Bumbeș v. Romania*, № 18079/15, §§ 47-48, 3 травня 2022 року).

¹ Сквот – покинуте приміщення або будинок, до якого заселилися особи, зазвичай, без згоди власника.

У цій справі не було підстав відступати від таких прецедентів. Навіть якщо мета зібрання виходила за межі висловлення незгоди з виселенням зі сквоту, а учасники також прагнули запобігти законному виселенню зі сквоту (що потенційно було рівнозначно «формі примусу»), це саме по собі не виключає участь заявників у ньому зі сфери захисту права на свободу мирних зібрань згідно зі статтею 11 Конвенції. Такий стан справ може мати наслідки для будь-якої оцінки «необхідності», яка має бути проведена відповідно до статті 11 § 2 Конвенції. Питання, чи охоплюється зібрання автономним поняттям «мирне зібрання», що міститься в статті 11 § 2 Конвенції і обсягом захисту, наданим цим положенням, не залежить від того, чи було це зібрання проведено відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством, наприклад, в контексті наявності обов'язку попереднього повідомлення.

Крім того, з опублікованих в Інтернеті закликів, чи скандованих гасел не можна було зробити висновок про будь-які насильницькі наміри чи поведінку, які, на перший погляд і з урахуванням контексту, слід було розуміти як прояв невдоволення та протесту, а не як свідомі та однозначні заклики до насильства; та з того, що деякі учасники принесли надувні матраци або були в балаклавах чи інших формах одягу; або з будь-якого іншого наведеного Урядом фактору.

У кількох справах ЄСПЛ визнав, що стаття 11 Конвенції надає захист мирним протестувальникам, які брали участь у зібраннях, запламованих насильством з боку інших протестувальників. Заявники не були серед протестувальників, яких було заарештовано та притягнуто до кримінальної відповідальності за підозрою у публічному вчиненні спільних насильницьких дій щодо осіб або майна. Особи не мають відповідати за акти насильства з боку інших учасників. Оскільки з матеріалів справи не вбачається, що заявники, які, як видається, мали мирні наміри за відсутності переконливих доказів протилежного, особисто запалювали димові шашки й кидали предмети у напрямку поліції або іншим чином вдавалися до насильства чи підбурювали до нього, ЄСПЛ визнав, що поведінка під час зібрання, за яку вони були визнані відповідальними, не була такого характеру та ступеня, аби виключити їхню участь у ньому зі сфери захисту статті 11 Конвенції.

З огляду на вищевикладене, ЄСПЛ дійшов висновку, що заявники мали право посилатися на гарантії статті 11 Конвенції, яка, тому, була застосовна *ratione materiae* у цій справі, і що затримання, обвинувачення та засудження заявників становили втручання в їхнє право на свободу мирних зібрань.

(b) Чи було втручання передбачено законом і чи переслідувало законну мету

ЄСПЛ погодився, що втручання можна вважати таким, що переслідувало «запобігання заворушенням або злочинам» і «захист прав і свобод інших». Однак

ЄСПЛ не прийняв рішення щодо питання законності, з якого сторони мали протилежні думки, оскільки, в будь-якому випадку, втручання не можна вважати «необхідним у демократичному суспільстві».

(с) Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві

Верховний Суд визнав, що апеляційний суд не допустив помилки у застосуванні права, та що його висновок про те, що демонстрація не охоплювалася Законом про публічні зібрання з огляду на мету зібрання, не був незрозумілим, дотримуючись позиції про незастосовність статті 11 Конвенції. Однак він не досліджував, чи була роль заявників у зібранні насправді «мирною» в рамках автономного значення, наданого цьому поняттю в усталеній практиці ЄСПЛ. Дійшовши такого висновку та не провівши урівноваження, яке вимагається згідно зі статтею 11 § 2 Конвенції, цей суд не зміг надати відповідних і достатніх причин для втручання у право заявників на свободу зібрань і, таким чином, переконливо встановити необхідність його обмеження, що слід тлумачити вузько. Відповідно, вимоги статті 11 Конвенції не були дотримані, оскільки аналіз її застосовності, а отже, й оцінка виправданості втручання, на національному рівні не були проведені відповідно до вимог Конвенції та практики ЄСПЛ.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що втручання у права заявників не можна назвати «необхідним у демократичному суспільстві», а отже, є таким, що порушує статтю 11 Конвенції. (Див. також *Kudrevičius and others v. Lithuania* [GC], № [37553/05](#), 15 жовтня 2015 року, [Legal summary](#); *Mushegh Saghatelian v. Armenia*, № [23086/08](#), 20 вересня 2018 року, [Legal summary](#); *Tuskia and Others v. Georgia*, № [14237/07](#), 11 жовтня 2018 року, [Legal summary](#); *Navalnyy v. Russia* [GC], № [29580/12 et al.](#), 15 листопада 2018 року, [Legal summary](#); *Ekrem Can and Others v. Turkey*, № [10613/10](#), 8 березня 2022 року, [Legal summary](#); *Bumbeș v. Romania*, № [18079/15](#), 3 травня 2022 року, [Legal summary](#)).

Висновок

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 листопада 2023 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заява за статтею 11 Конвенції, подана керівною організацією всіх профспілок кантону Женева, статутною метою якої вказано захист інтересів працівників та організацій-членів, зокрема, у сфері профспілкових та демократичних свобод, стосувалася заходів, вжитих урядом Швейцарії з 17 березня по 30 травня 2020 року для боротьби з COVID-19.

13 березня 2020 року Федеральна рада ухвалила постанову № 2 про заходи боротьби з коронавірусом (*Ordinance 2 on measures to tackle the coronavirus*) (далі – постанова COVID-19 № 2), в якій вона оголосила про закриття шкіл, університетів та інших навчальних закладів і заборонила публічні або приватні зібрання за участю понад 100 осіб. Стаття 7 (а) цієї постанови передбачала, що певні винятки, зокрема, для зібрань, які переслідували мету реалізації політичних прав або права на навчання, могли бути надані владою кантону.

14 квітня 2020 року асоціація-заявниця подала запит на отримання дозволу на проведення зібрання 20 осіб на мосту Монблан у місті Женеві, яке мало відбутися 1 травня 2020 року.

У невстановлену дату Департамент безпеки, зайнятості та охорони здоров'я зв'язався з асоціацією по телефону та повідомив, що в дозволі буде відмовлено на підставі постанови COVID-19 № 2. Асоціація вирішила утриматися від організації зібрання, і обмежила свої дії прикріпленням банера до парасюта мосту, закликаючи громадян продемонструвати свою солідарність, «галасуючи» з вікон і балконів.

Посилаючись на статтю 11 Конвенції, асоціація-заявниця поскаржилася до ЄСПЛ на позбавлення права організувати публічні події та бути їх учасником після вжиття урядових заходів згідно з постановою COVID-19 № 2.

15 березня 2022 року Палата визнала заяву прийнятною та постановила рішення чотирма голосами проти трьох, що мало місце порушення статті 11 Конвенції.

10 червня 2022 року Уряд звернувся з клопотанням про передачу справи на розгляд Великої Палати відповідно до статті 43 Конвенції, яке було задоволено.

Оцінка Суду

Вирішуючи питання про те, чи може асоціація-заявниця вважатися «жертвою» в розумінні статті 34 Конвенції Велика Палата зазначила, по-перше, що асоціація не звернулася до Суду в інтересах своїх членів або їхніх

представників, однак стверджувала, що як асоціація вона безпосередньо постраждала від впливу постанови COVID-19 № 2.

Велика Палата нагадала, що згідно з практикою ЄСПЛ заявник може стверджувати, що закон порушує його права за Конвенцією навіть за відсутності індивідуального заходу реалізації (even in the absence of an individual measure of implementation), якщо від відповідних осіб вимагали або змінити свою поведінку, або їх піддали ризику бути переслідуваними чи покараними, або якщо вони належним чином довели, що належать до кола осіб, яких безпосередньо може торкнутися оскаржуване законодавство.

Розглядаючи цю справу, Палата зазначила, що до пандемії асоціація-заявниця організувала численні демонстрації, зокрема, на підтримку профспілкових та демократичних свобод, а після запровадження антиковідних заходів їй було заборонено це робити. Палата дійшла висновку, що, оскільки асоціація-заявниця була позбавлена важливого засобу для досягнення своїх статутних цілей, існував достатній зв'язок між асоціацією та шкодою, яку вона, за її словами, зазнала внаслідок стверджуваного порушення статті 11 Конвенції.

Посилаючись на відповідну судову практику щодо поняття «потенційна жертва», Палата відхилила попереднє заперечення Уряду, встановивши, зокрема, що асоціація-заявниця була змушена змінити свою поведінку, щоб уникнути відповідальності за кримінальні санкції, передбачені статтею 10 постанови COVID-19 № 2.

Однак Велика Палата спростувала цей висновок, зазначивши, що хоча стаття 10 постанови і передбачала кримінальну відповідальність за недотримання заборони на проведення зібрань, лише до окремих членів об'єднання або його представників за такого сценарію підлягали б застосуванню санкції на підставі оскаржуваного законодавства. Згідно зі статтею 102 Кримінального кодексу таке неприбуткове приватне об'єднання, як асоціація-заявниця, не могло бути притягнуто до кримінальної відповідальності.

За таких обставин Велика Палата вважала, що цю справу не можна порівнювати з тими справами, в яких заявники були змушені обирати між дотриманням оскаржуваного законодавства та ризиком бути безпосередньо і особисто підданими санкціям.

З'ясовуючи питання, чи зазнала асоціація-заявниця безпосереднього впливу постанови COVID-19 № 2, Велика Палата вказала, що вона не недооцінює наслідків обмежень, накладених постановою на діяльність асоціації, статутна мета якої – захищати інтереси працюючих осіб та організацій, що входять до її складу. Вона погодилася з висновком Палати, що асоціація-заявниця організувала численні заходи та публічні зібрання протягом місяців,

що передували набранню чинності постановою COVID-19 № 2, і що вона вжила заходів для організації демонстрації працівників 1 травня 2020 року.

Однак для того, щоб мати можливість стверджувати, що закон порушує його права і свободи, гарантовані Конвенцією, заявник повинен бути в змозі довести, що він «безпосередньо підпадає» під оскаржуване законодавство, в іншому випадку заява підпадає під категорію *actio popularis*.

У зв'язку з цим Велика Палата вважала за доцільне розглянути зміст оскаржуваних законодавчих заходів. Вона відзначила, що попередні справи, в яких Суд визнав, що заявники можуть скаржитися на закон за відсутності індивідуальних заходів реалізації, стосувалися законодавчих положень, які застосовувалися до заздалегідь визначених ситуацій незалежно від індивідуальних фактів кожної справи і, як наслідок, могли порушувати права цих осіб за Конвенцією вже самим фактом набрання ними чинності (див. *Marckx v. Belgium* від 13 червня 1979 року щодо законодавства, яке обмежувало право «незаконнонародженої» дитини на спадкування майна; *Burden v. the United Kingdom* [GC], № 13378/05, щодо закону, спрямованого на обмеження спадкових прав; *Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina* [GC], №№ 27996/06 та 34836/06, щодо закону, який обмежував можливість балотуватися на виборах залежно від етнічного походження; і *Tănase v. Moldova* [GC], № 7/08, щодо закону, який обмежував право балотуватися на виборах у разі наявності подвійного громадянства).

Велика Палата зазначила, що стаття 7(a) постанови COVID-19 № 2, яка дозволяла винятки із заборони публічних заходів, дійсно була змінена у редакції від 17 березня 2020 року шляхом вилучення, серед іншого, посилання на «реалізацію політичних прав». Тим не менш, фактом залишається те, що винятки залишалися можливими, «якщо це обґрунтовано переважаючим суспільним інтересом» і якщо організатор подав план захисту, який був визнаний адекватним.

Велика Палата взяла до уваги аргумент Уряду про те, що протягом періоду застосування Постанови COVID-19 № 2 було подано кілька запитів про застосування винятків, і що в деяких випадках такі винятки було дозволено адміністративними органами, в результаті чого кілька зібрань було проведено в громадських місцях.

Хоча вилучення 17 березня 2020 року посилання на «здійснення політичних прав» з переліку прикладів допустимих винятків, безумовно, мало важливе значення, Велика Палата, однак, не погодилася з висновком Палати про те, що оскаржувана заборона становила «загальний захід» (див. пункти 85 та 86 рішення Палати) у сенсі законодавчого заходу, який застосовується до заздалегідь визначених ситуацій незалежно від конкретних фактів кожної

окремої справи (див., *mutatis mutandis*, *Animal Defenders International v. United Kingdom*, № 48876/08, § 106 та *Ždanoka v. Lithuania* [GC], № 58278/00, §§ 112-115).

Щодо можливості того, що асоціація-заявниця могла попросити і отримати у якості винятку дозвіл, який надав би їй змогу організувати конкретне зібрання, Велика Палата вважала, що в її завдання не входить абстрактне міркування про те, чи могли заходи, які асоціація-заявниця хотіла організувати, спричинити «переважаючий суспільний інтерес», виправдовуючи таким чином застосування винятку. У зв'язку з цим Суд зазначив, що асоціація-заявниця не стверджувала про порушення свого права на свободу зібрань у зв'язку з неможливістю організації конкретного публічного заходу, а натомість оскаржувала захід, запроваджений постановою COVID-19 № 2, що забороняв такі зібрання,

Зрештою, Суд не міг оминати увагою той факт, що асоціація-заявниця свідомо вирішила не продовжувати процедуру отримання дозволу, яку вона розпочала з метою проведення заходу 1 травня 2020 року, навіть до отримання офіційного рішення компетентного адміністративного органу, яке могло бути оскаржене в суді. Крім того, слід зазначити, що згодом вона утрималася від подання будь-яких інших заяв на отримання дозволу. На думку Суду, така поведінка, без належного обґрунтування, впливала на статус асоціації-заявниці як «жертви».

Що стосується висунутого асоціацією-заявницею аргументу про наявність в неї страху перед кримінальними санкціями, яким вона виправдовувала своє рішення не продовжувати процедуру отримання дозволу на проведення заходу 1 травня, Велика Палата повторила, що в якості неприбуткової приватної асоціації асоціація-заявниця не підпадала під такі санкції. У будь-якому випадку, ніщо не вказує на те, що сам факт вжиття адміністративних заходів для організації публічних заходів становив би поведінку, яка, ймовірно, підпадала б під санкції, у тому числі, якщо такі дії призвели до відмови компетентних органів і, за необхідності, до судового розгляду. Навпаки, докази, надані сторонами, вказують на те, що відповідно до оскаржуваних положень санкціями карався лише факт організації або участі в несанкціонованих публічних заходах.

Велика Палата вважала, що наслідком поведінки асоціації-заявниці було не лише позбавлення її статусу «прямої» жертви у розумінні статті 34 Конвенції, але й позбавлення її можливості звертатися до судів та скаржитися на національному рівні на порушення Конвенції. Оскільки питання дотримання правила вичерпання національних засобів правового захисту тісно пов'язане з питанням статусу жертви, особливо щодо такого заходу загального застосування, як закон, Велика Палата також вважала за необхідне розглянути друге попереднє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів правового захисту.

Оскільки ситуація, на яку скаржилася асоціація-заявниця, не була результатом конкретного заходу, що обмежує свободу зібрань, вжитого проти неї органом державної влади, а скоріше впливала зі змісту самої постанови COVID-19 № 2, завдання Суду полягало у визначенні того, чи був з огляду на всі обставини справи доступний для асоціації-заявниці на той час національний засіб правового захисту, який дозволив би їй домогтися перегляду цього положення на предмет його відповідності Конвенції.

Уряд стверджував, що асоціація-заявниця повинна була звернутися за дозволом на проведення публічного заходу; у разі відмови вона мала б можливість оскаржити офіційне рішення органів влади в суді кантону, а потім у федеральному суді на підставі того, що національне законодавство не відповідає Конвенції, і стверджуючи, що було порушено статтю 11 Конвенції.

Посилаючись на принципи, встановлені ним щодо заяв про перевірку законів на відповідність Конвенції, Суд зазначив, що при визначенні того, чи вимагається засіб правового захисту для перевірки закону на відповідність положенням вищої юридичної сили відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції, необхідно враховувати особливості правової системи держави-відповідача.

У цій справі не заперечувалося, що швейцарське законодавство не допускає прямого перегляду конституційності федерального розпорядження, такого як постанова COVID-19 № 2. Відповідно до статті 189 § 4 Конституції та статті 82 (b) Закону про Федеральний Верховний Суд, лише нормативно-правові акти кантону, як такі, можуть бути предметом скарги до Федерального Верховного Суду з метою оскарження їхньої конституційності.

Тим не менш, існувала можливість отримати перевірку відповідності нормативних актів Федеральних Зборів та Федеральної Ради положенням вищої юридичної сили шляхом винесення попередньої ухвали в рамках звичайного розгляду конкретної справи судовими органами всіх рівнів. Суд зазначив, що така можливість впливає з послідовної судової практики Федерального Верховного Суду, кілька прикладів якої було надано Урядом, у тому числі у конкретній сфері боротьби з пандемією COVID-19.

Асоціація-заявниця не надала жодного аргументу, який би ставив під сумнів ефективність та теоретичну доступність цього засобу правового захисту, однак вона намагалася заперечити, що такий засіб правового захисту мав би розумні шанси на успіх за конкретних обставин цієї справи.

Так, асоціація-заявниця стверджувала, що з огляду на обставини, які існували на той час, мало ймовірно, що суд загальної юрисдикції, який мав розглядати її справу, виніс би рішення заздалегідь до дати запланованого заходу. Крім того, якби справа була передана до Федерального Верховного Суду, останній, ймовірно, відмовився б ухвалювати рішення на підставі відсутності поточного інтересу.

Велика Палата одразу зазначила, що вимога про те, щоб судовий перегляд відбувся до дати, встановленої для запланованого публічного заходу, є критерієм, який був розроблений у практиці Суду щодо засобів правового захисту для забезпечення судового перегляду індивідуального заходу, що обмежує свободу зібрань, захищену статтею 11 Конвенції. Однак цей критерій не є абсолютним, оскільки наслідки його недотримання залежатимуть від конкретних обставин кожної справи. З практики Суду випливає, що цей критерій вступає в дію, якщо організатори дотримуються строків, встановлених національним законодавством. Крім того, запланована дата проведення заходу повинна мати вирішальне значення для організатора.

Оскільки ситуація, на яку скаржилася асоціація-заявниця, є наслідком не конкретного заходу, що обмежив свободу зібрань, а самого змісту постанови COVID-19 № 2, Велика Палата вважала, що цей критерій сам по собі не є вирішальним для визначення того, чи дозволив би зазначений Урядом засіб правового захисту за обставин цієї справи домогтися перегляду законодавства на предмет відповідності Конвенції.

Щодо аргументу про ймовірність того, що апеляція на рішення суду першої інстанції згодом була б розглянута по суті Федеральним Верховним Судом, ЄСПЛ зазначив, що Уряд навів кілька прикладів, у тому числі у сфері заходів, вжитих проти COVID-19, які свідчили про те, що Федеральний Верховний Суд зазвичай відмовлявся від вимоги щодо наявності поточного інтересу для того, щоб мати процесуальну правоздатність, якщо спір, ймовірно, повториться за ідентичних або подібних обставин, якщо характер питання означав, що воно не може бути вирішене до того, як воно втратить актуальність, або якщо існували достатньо важливі підстави для вирішення спірного питання, що становило суспільний інтерес.

Велика Палата повторила, що існування простих сумнівів щодо перспектив успіху певного засобу правового захисту, який не є очевидно безперспективним, не є поважною причиною для невичерпання цього засобу. Крім того, в правовій системі, що забезпечує конституційний захист основоположних прав, потерпіла особа зобов'язана перевірити обсяг цього захисту і дозволити національним судам розвивати ці права шляхом тлумачення.

В цьому контексті Суд підкреслив свою принципово субсидіарну роль. Виникнення пандемії COVID-19 поставило держави перед викликом захисту громадського здоров'я з необхідністю гарантувати при цьому повагу до основоположних прав кожної людини. Суд зазначив, що всі держави-члени Ради Європи ухвалили рішення про обмеження певних основоположних прав, включаючи свободу зібрань у громадських місцях.

Велика Палата вважала, що в цьому безпрецедентному і дуже чутливому контексті було ще більш важливо, щоб національним органам влади спочатку

була надана можливість встановити баланс між конкуруючими приватними і публічними інтересами або між різними правами, захищеними Конвенцією, беручи до уваги місцеві потреби і умови, а також ситуацію в галузі охорони здоров'я, яка існувала на той час.

З огляду на вищевикладене, Велика Палата дійшла висновку, що асоціація-заявниця не вжила належних заходів для того, щоб національні суди могли виконати свою фундаментальну роль у системі захисту Конвенції, а саме: запобігати можливим порушенням Конвенції або виправити їх за допомогою власної правової системи. Навіть якщо припустити, що асоціація-заявниця могла претендувати на статус жертви, попереднє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту мало бути підтримане Судом.

Ураховуючи наведене, ЄСПЛ визнав заяву непринятною за пунктом 1 статті 35 Конвенції та відхилив відповідно до пункту 4 статті 35.

Висновок

Заява про порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання) була визнана непринятною та відхилена.

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 27 листопада 2023 року та є остаточним.

HUMPERT AND OTHERS v. Germany [GC] (№ 59433/18, 59477/18, 59481/18 та 59494/18)

Обставини справи

На час подій четверо заявників були вчителями державної школи зі статусом державних службовців, які працювали в різних німецьких землях. Усі вони були членами Профспілки працівників освіти і науки. У 2009 та 2010 роках заявники брали участь у страйках, які включали демонстрації, організовані цією профспілкою, в робочий час на знак протесту проти погіршення умов праці вчителів. Зокрема, вони не вийшли на роботу від години до трьох днів. Згодом, в межах дисциплінарного провадження до них були застосовані дисциплінарні стягнення, зокрема, оголошено догану, накладено штрафи за те, що вони порушили свої обов'язки державних службовців, беручи участь у страйках у робочий час.

Першій заявниці оголосили догану за те, що вона не викладала на двох уроках, друга та третя заявниці отримали адміністративний штраф у розмірі 100 євро кожна за пропуски п'яти уроків, а четверта заявниця отримала щодо себе дисциплінарне рішення, яке не було виконано, оскільки вона з того часу залишила державну службу за своїм бажанням, і штраф у розмірі 300 євро (за апеляцією) за пропуск дванадцяти уроків. Вони безуспішно оскаржували ці рішення в різних адміністративних судах і Федеральному Конституційному Суді.

6 вересня 2022 року Палата ЄСПЛ відмовилася від юрисдикції на користь Великої Палати ЄСПЛ.

Оцінка Суду

(1) Прийнятність

Хоча скарга в цій справі була дуже подібна до тієї, що була розглянута та визнана непринятною (явно необґрунтованою) колишньою Європейською комісією з прав людини у справі *S. v. Federal Republic of Germany*, й відповідне національне законодавство не змінилося, ЄСПЛ, беручи до уваги зміни в своїй практиці щодо статті 11 Конвенції з часу прийняття цього рішення, постановив, що скарга заявників була прийнятною.

(2) Суть

(a) Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що свобода профспілок не є відокремленим правом, а конкретним аспектом свободи об'єднання, як це визнається статтею 11 Конвенції. В межах своєї прецедентної практики ЄСПЛ створив невичерпний

перелік основних елементів свободи профспілок, без яких ця свобода втратить свій зміст, включаючи право створювати профспілку та вступати до неї, заборону угод «про закритий цех» (the prohibition of closed-shop agreements)², право профспілки намагатися переконати роботодавця почути її думку від імені своїх членів, і право на ведення колективних переговорів. На сьогоднішній день залишалося відкритим питання про те, чи впливає заборона страйків на істотний елемент свободи профспілок згідно зі статтею 11 Конвенції.

Це питання залежало від конкретного контексту, і тому на нього не можна було відповісти абстрактно або розглядаючи окремо заборону страйків. Натомість, вимагається оцінка всіх обставин справи з урахуванням сукупності заходів, вжитих державою-відповідачем для забезпечення свободи профспілок, будь-яких альтернативних засобів або прав, наданих профспілкам, аби їхній голос був почутий і щоб вони захищали професійні інтереси своїх членів і права, надані членам профспілки на захист своїх інтересів. Інші аспекти, специфічні для структури трудових відносин у відповідній системі, також повинні ураховуватися в цій оцінці, наприклад, чи визначаються умови праці в цій системі шляхом колективних переговорів, оскільки колективні переговори та право на страйк тісно пов'язані. Відповідний сектор та / або функції, які виконують відповідні працівники, також можуть мати значення для цієї оцінки. Навіть якщо заборона страйків може не вплинути на суттєвий елемент свободи профспілок у певному контексті, вона, тим не менш, вплине на основну діяльність профспілок, якщо це стосується «первинних» чи безпосередніх промислових акцій. У кожному випадку межа розсуду, надана державі, була зменшена.

(b) Застосування загальних принципів до цієї справи

(i) Наявність втручання, його законність та легітимна мета

Дисциплінарні заходи були застосовані до заявників через їхню участь у страйках в робочий час. Таким чином, мало місце втручання в їхню свободу об'єднань. Ці заходи ґрунтувалися на статті 33 § 5 Основного закону та відповідних частинах законів про статус державних службовців і законів про державних службовців різних земель. Федеральний Конституційний Суд послідовно тлумачив Основний закон як такий, що закріплює таку заборону на страйки для всіх державних службовців. Отже, оскаржуване втручання було передбачено законом. Заборона державним службовцям страйкувати мала забезпечити підтримку стабільного адміністрування, виконання державних функцій і належне функціонування держави та її інституцій і, на думку ЄСПЛ, була легітимною метою. У зв'язку з цим ЄСПЛ вирішив, що дисциплінарний захід також слугував забезпеченню функціонування шкільної системи, а отже, для

² Угода між підприємством і профспілкою про прийом на роботу лише тих осіб, які є членами такої профспілки на момент подання заяви про прийняття на роботу на це підприємство

захисту права інших осіб на освіту, захищеного статтею 7 § 1 Основного закону та статтею 2 Першого протоколу до Конвенції.

(ii) Необхідність у демократичному суспільстві

Звертаючись до оцінки пропорційності ЄСПЛ вважав, що всі обставини справи мають ураховуватися. Це включало (i) характер і ступінь обмеження права на страйк; (ii) заходи, вжиті для того, щоб профспілки державних службовців і самі державні службовці могли захищати свої професійні інтереси; (iii) ціль (цілі), яку переслідує заборона страйків державними службовцями; (iv) інші права, передбачені статусом державного службовця; (v) можливість працювати вчителем державної школи в статусі державного службовця за контрактом із правом на страйк; та (vi) суворість оскаржуваних дисциплінарних заходів. Тому він розглянув усі ці аспекти справи.

Заборона страйків державними службовцями, у тому числі вчителями із таким статусом, ґрунтувалася на їхньому статусі та була абсолютною. Таким чином, обмеження права на страйк німецьких державних службовців, у тому числі заявників, можна охарактеризувати як суворе. Загальна заборона страйків для всіх державних службовців порушила конкретні питання за Конвенцією. Стосовно посилання заявників на міжнародне трудове право, ЄСПЛ зазначив, що підхід Німеччини до заборони страйків усім державним службовцям, включаючи вчителів із таким статусом, як заявники, не відповідає тенденції, яка випливає зі спеціальних міжнародних документів, як їх тлумачать компетентні контролюючі органи, або з практики Договірних держав. Компетентні органи моніторингу, створені відповідно до спеціалізованих міжнародних договорів (зокрема, Комітет експертів з питань застосування конвенцій і рекомендацій, Європейський комітет із соціальних прав, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав та Комітет ООН з прав людини) неодноразово критикували засновану на статусі заборону страйків для державних службовців у Німеччині, в тому числі вчителям із таким статусом. Не ставлячи під сумнів аналіз, проведений цими органами під час їхньої оцінки дотримання державою-відповідачем міжнародних документів, для контролю за якими вони були створені, ЄСПЛ повторив, що його завдання полягало в тому, щоб визначити, чи було пропорційним відповідне національне законодавство в його застосуванні до заявників, як того вимагає стаття 11 § 2, оскільки юрисдикція ЄСПЛ обмежується Конвенцією.

Більше того, хоча будь-яка тенденція, що випливає з практики Договірних держав, і негативні оцінки, зроблені вищезазначеними контролюючими органами щодо дотримання державою-відповідачем міжнародних документів, є відповідними елементами свободи профспілок, самі по собі вони не є вирішальними для оцінки ЄСПЛ того, чи перебували оскаржувана заборона

страйків і дисциплінарні заходи, застосовані до заявників, в межах свободи розсуду, наданої державі-відповідачу відповідно до Конвенції.

Хоча страйк є важливою частиною діяльності профспілок, він не є єдиним засобом захисту, за допомогою якого профспілки та їхні члени можуть захищати відповідні професійні інтереси. Німецьким профспілкам державних службовців та самим державним службовцям було надано різні права для захисту відповідних професійних інтересів, зокрема державні службовці могли створювати профспілки та приєднуватися до них, і багато державних службовців, включаючи заявників, цим правом скористалися. Профспілки державних службовців мають законне право брати участь у розробці правових положень про державну службу. На підставі наявних у нього матеріалів порівняльних досліджень ЄСПЛ зауважив, що жодна з інших опитаних Договірних сторін не передбачала подібних прав на участь профспілок у процесі встановлення умов праці, як засобу компенсації заборони страйків відповідних працівників.

Крім того, державні службовці мали окреме конституційне право на «належне забезпечення», пропорційне, серед іншого, посаді (рангу) та обов'язкам державного службовця, й відповідно переважаючим економічним та фінансовим умовам та загальному рівню життя («принцип аліментації»), яке вони могли забезпечити через суд. Це право є довічним, у тому числі після виходу на пенсію та у разі хвороби. Національне законодавство також надає їм право на довічну роботу. ЄСПЛ зауважив, що в Німеччині статус державного службовця є більш вигідним, ніж статус державного службовця за контрактом у кількох аспектах, як юридично, так і з точки зору відповідних матеріальних умов, і що умови працевлаштування вчителів державних шкіл, з точки зору заробітної плати та годин викладання, у порівнянні з більшістю інших Договірних сторін вигідно відрізняються.

ЄСПЛ підкреслив, що право на освіту, яке є необхідним для розвитку прав людини, відіграє фундаментальну роль у демократичному суспільстві. Початкова та середня освіта має фундаментальне значення для особистісного розвитку та майбутнього успіху кожної дитини. Хоча Конвенція не диктує, як має надаватися освіта, і тим більше не встановлює будь-який конкретний статус для вчителів, ЄСПЛ підкреслив величезну важливість, з точки зору державної політики, ефективної системи освіти, здатної забезпечити навчання та виховання дітей в обстановці довіри про свободу, демократію, права людини та верховенство права.

ЄСПЛ вважав, що різноманітність різних інституційних гарантій, у своїй сукупності, дозволила профспілкам державних службовців і самим державним службовцям ефективно захищати відповідні професійні інтереси. Високий рівень членства в профспілках серед німецьких державних службовців

продемонстрував ефективність прав профспілок на практиці, оскільки вони забезпечуються державними службовцями. Крім того, оскаржувана заборона страйків державними службовцями є загальним заходом, що відображає балансування та зважування різних, потенційно конкуруючих, конституційних інтересів.

Заборона страйків не позбавила сутності профспілкову свободу державних службовців.

Крім того, дисциплінарні заходи щодо заявників не були суворими; вони переслідували, зокрема, важливу мету забезпечення захисту прав, закріплених у Конвенції, шляхом ефективного державного управління (у конкретному випадку, права інших осіб на освіту), і національні суди навели відповідні та достатні причини для виправдання цих заходів, зваживши конкуруючі інтереси в ході ретельної роботи зі встановлення балансу, спрямованої на застосування практики ЄСПЛ впродовж всього національного провадження. Матеріальні умови працевлаштування вчителів зі статусом державного службовця в Німеччині також свідчать на користь пропорційності оскаржуваних заходів у цій справі, як і можливість працювати вчителями державних шкіл зі статусом державного службовця за контрактом з правом на страйк.

Таким чином, ЄСПЛ дійшов висновку, що заходи, вжиті щодо заявників, не перевищували межі розсуду, наданого державі-відповідачу, і були продемонстровані як пропорційні важливим переслідуваним легітимним цілям. Відповідно, порушення статті 11 Конвенції не було.

(Див. також *S. v. Federal Republic of Germany*, №10365/83, Рішення Комісії від 5 липня 1984 року; *Federation of Offshore Workers' Trade Unions and Others v. Norway* (ухв.), № 38190/97, 27 червня 2002 року, [Legal Summary](#); *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], № 34503/97, 12 січня 2008 року, [Legal Summary](#); *Enerji Yapı-Yol Sen v. Turkey*, № 68959/01, 21 квітня 2009 року, [Legal Summary](#); *Animal Defenders International v. the United Kingdom* [GC], № 48876/08, 22 квітня 2013 року, [Legal Summary](#); *National Union of Rail, Maritime and Transport Workers v. the United Kingdom*, № [31045/10](#), 8 квітня 2014 року, [Legal Summary](#)).

Висновок

Відсутність порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 14 грудня 2023 року і є остаточним.

КОНСУЛЬТАТИВНІ ВИСНОВКИ ЗГІДНО З ПРОТОКОЛОМ № 16 ДО КОНВЕНЦІЇ

Консультативний висновок на запит *Conseil d'État* (Державної Ради) Бельгії щодо можливості відмови особі в допуску до роботи охоронцем або офіцером служби безпеки у зв'язку з її близькістю або приналежністю до [радикальної] релігійної течії (запит № P16-2023-001)

Обставини справи та національного провадження

За законодавством Бельгії щоб працевлаштуватися охоронцем або офіцером служби безпеки, необхідно отримати посвідчення особи, видане Міністром внутрішніх справ або його представником.

Впродовж 2010-2019 років громадянин Бельгії S. B., який сповідував іслам, працював у приватній компанії G4S, що спеціалізується на послугах безпеки. Серед інших обов'язків йому було доручено охороняти будівлі Європейської комісії, для чого він отримав спеціальний дозвіл («допуск НАТО»).

Наприкінці 2018 року він вирішив змінити місце роботи і звернувся до компанії Securail, яка відповідала за безпеку бельгійської залізничної інфраструктури та її користувачів. Він був прийнятий на роботу офіцером служби безпеки на операторський пост в диспетчерській. Оскільки безпосередній керівник S. B. перебував у довгостроковій відпустці, S. B. було запропоновано взяти на себе також виконання його завдань. Для цього Міністр внутрішніх справ видав S. B. на запит його роботодавця посвідчення особи, яке давало S. B. право працювати офіцером служби безпеки до 18 червня 2024 року.

У 2019 році його колишній роботодавець, компанія G4S, запропонувала йому, окрім роботи в Securail, працевлаштуватися в її дочірній компанії G4S Event Security для забезпечення безпеки великих заходів. Оскільки призначення S. B. на цю посаду вимагало від потенційного роботодавця отримати для нього друге посвідчення особи, 2 травня 2019 року G4S подала відповідну заяву до Міністерства внутрішніх справ.

Проведена Міністерством перевірка встановила, що S. B. був відомий спецслужбам через його контакти з кількома особами наукового салафітського спрямування, і що він не відповідає встановленому законом профілю для роботи охоронцем. Матеріали проведеної перевірки мали гриф «дск», і S. B. не зміг в подальшому отримати до них доступ.

Рішенням від 15 жовтня 2021 року Міністерство внутрішніх справ вирішило вилучити посвідчення S. B., видане охоронній компанії Securail, і відмовилося видати посвідчення, яке запитувала компанія G4S Event Security. В рішенні, зокрема, було зазначено, що науковий салафізм становить загрозу для бельгійської моделі суспільства та країни. Було вказано, що оскільки S. B.

є прихильником цієї ідеології і має контакти з низкою осіб салафітської орієнтації, своєю поведінкою і, зокрема, формою прозелітизму, яку він визнав під час проведеного в рамках перевірки інтерв'ю, він підриває базові демократичні цінності держави.

25 жовтня 2021 року S. B. оскаржив це рішення до *Conseil d'État* Бельгії.

29 жовтня 2021 року *Conseil d'État* ухвалила рішення в порядку тимчасового забезпечення позову, яким вона, посилаючись на статтю 19 Конституції Бельгії та статтю 9 Конвенції, негайно призупинила дію оскаржуваного рішення.

В рішенні було вказано, що порівняно з іншими формами фундаменталізму особливістю наукового салафізму є уникнення політичної участі та насильства як засобів дії, тому Служба безпеки вважала, що ця течія може становити загрозу лише в середньостроковій та довгостроковій перспективі, але не в найближчому майбутньому. З цього випливає, що фактична або передбачувана прихильність заявника цій течії, яку він заперечував і яка не була встановлена на цій стадії провадження, сама по собі не може становити достатніх доказів для висновку про те, що негайне вилучення в нього посвідчення охоронця та відмова у видачі нового є необхідною через небезпеку, яку він може становити для внутрішньої чи зовнішньої безпеки держави чи громадського порядку.

12 листопада 2021 року Міністр внутрішніх справ звернувся до *Conseil d'État* із заявою про відновлення провадження за заявою про скасування оскаржуваного рішення.

У рішенні від 4 квітня 2023 року *Conseil d'État* вирішила (1) відновити провадження та (2) звернутися до Суду з проханням надати консультативний висновок з такого питання:

«Чи є сам факт близькості або належності до релігійного руху, який, з огляду на його характеристики, розглядається компетентним адміністративним органом як такий, що становить загрозу для країни в середньостроковій або довгостроковій перспективі, достатньою підставою у світлі пункту 2 статті 9 Конвенції (право на свободу думки, совісті та релігії) для вжиття несприятливого заходу проти особи, такого як заборона на працевлаштування охоронцем?».

Процедура

13 квітня 2023 року ЄСПЛ отримав запит про надання консультативного висновку (№ P16-2023-001), надісланий *Conseil d'État* Бельгії 4 квітня 2023 року. 10 травня 2023 року колегія з п'яти суддів Великої Палати ЄСПЛ вирішила прийняти запит.

Висновок Суду

Суд зазначив, що при оцінці того, чи може таке втручання бути «необхідним в демократичному суспільстві» необхідно враховувати такі критерії.

Спочатку Суд нагадав, що стаття 9 Конвенції не захищає будь-які дії, вмотивовані або натхненні релігією чи переконаннями, такі як сумнівні чи неналежні форми прозелітизму. Однак Конвенція спрямована на гарантування висловлення поглядів – навіть тих, які важко прийняти для влади чи більшої групи громадян і які суперечать встановленому порядку суспільства – усіма мирними та законними засобами. При цьому факт зловживання службовим становищем і регулярне розміщення вмісту в соціальних мережах, який спонукає людей кидати виклик або навіть підриває інститути держави чи повагу до прав і свобод інших, здійснюючи при цьому надмірний тиск на адресатів цього вмісту, є формою прозелітизму, сумісність якого зі статтею 9 Конвенції буде під сумнівом.

Однією з особливостей ситуації, яка розглядалася, було те, що втручання, на яке скаржився S. B., не було санкцією за минулу поведінку, а запобіжним заходом, яким було вирішено запобігти ризику, який, на думку Служби державної безпеки, міг представляти S. B., якби він був уповноважений продовжувати виконувати дуже специфічні обов'язки, а саме, обов'язки охоронця чи офіцера безпеки. Відповідно виникло питання, чи такі профілактичні заходи можуть бути прийнятними.

Суд також зауважив, що порушене *Conseil d'État* питання стосувалося не будь-яких фактичних дій чи поведінки, минулих чи майбутніх, які могли б виправдати відмову у відповідному дозволі, а лише того факту, що відповідна особа належить до руху, який вважається загрозою для держави.

Раніше Суд, розглядаючи різні положення Конвенції, уже наголошував, що повноваження держави щодо превентивного втручання узгоджуються з позитивними зобов'язаннями Договірних сторін щодо забезпечення ефективного здійснення прав і свобод, передбачених Конвенцією, особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією.

Наведені приклади судової практики Суду, що стосуються широкого спектру питань, засвідчують, що національні органи влади можуть законно захищати цінності демократичного суспільства перед обличчям будь-якої загрози цим цінностям, вдаючись до превентивних заходів, які потенційно можуть обмежити права, які здійснюються колективно асоціацією (див. *Association of Citizens "Radko" and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 74651/01, § 71), політичною партією (див. *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey [GC]*, № 41340/98 та 3 інші, § 102, та *Herri Batasuna and Batasuna v. Spain*, №№ 25803/04 та 25817/04, § 81), релігійним рухом чи рухом іншого типу (*Manoussakis and Others v. Greece*, від 26 вересня 1996 року, § 40,

та Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova), або певні індивідуальні права (див. Vogt v. Germany, 26 вересня 1995, § 60; Godenau v. Germany, № 80450/17, § 53, від 29 листопада 2022 року; C.R. v. Switzerland (рішення про неприйнятність), № 40130/98, від 14 жовтня 1999 року).

Суд підкреслив, що провадження, яке стало підставою для запиту про надання цього висновку, стосується не звичайної професії, а особи, яка в контексті своєї роботи наділена певними повноваженнями та пов'язана процедурою надання адміністративного дозволу. Таким чином, аналіз ризиків, який повинен провести національний суд, повинен враховувати характер цієї конкретної ролі, оскільки ризик, що виникає, відрізняється від будь-якого ризику, який може представляти працівник, що працює в секторі або галузі професійної діяльності, які вважаються менш чутливими, як це дійсно відображено в бельгійському законодавстві.

Оцінка того, чи є ризик реальним і чи може він реалізуватися, належить до повноважень компетентних національних органів і має здійснюватися, серед іншого, з огляду на зміст відповідних переконань або ідеології, а також з урахуванням характеру відповідної особи та її дій, ролі і ступеня прихильності до відповідного релігійного руху. З цією метою компетентні національні органи користуються широкою свободою розсуду.

Аналіз особистості, який повинен здійснюватися національними органами влади, має ґрунтуватися на будь-яких доказах, здатних виявити, чи існує ризик вчинення особою дій або поведінки, які можуть завдати шкоди особам або установам і бути зумовленими салафітською ідеологією.

У цьому контексті, хоча відсутність будь-яких професійних правопорушень з боку особи або будь-яких кримінальних скарг на неї є фактором, який слід брати до уваги, він не обов'язково буде вирішальним, оскільки це питання слід розглядати з превентивної, а не каральної перспективи. Необхідно буде розглянути будь-які конкретні дії та поведінку, які можуть пролити світло на ступінь приналежності особи до відповідного релігійного руху, і, залежно від цього, оцінити передбачувані наслідки з метою усунення будь-якого ризику.

Крім того, буде доречно взяти до уваги характер завдань, виконуваних за посадою, яку бажає обіймати відповідна особа, оскільки деякі з цих завдань можуть вимагати, щоб охоронець був озброєний, і він також матиме доступ до майна та осіб, за захист яких він відповідає, а також до конфіденційної інформації. Саме з цієї причини до цієї категорії працівників можуть висуватися підвищені вимоги щодо лояльності до демократичного суспільства та його основоположних цінностей.

Таким чином, існування ризику того, що особи, які працюють охоронцями або офіцерами, можуть використовувати свої посадові обов'язки в незаконних цілях, не може бути виключене в принципі. Тому цей ризик має бути предметом

індивідуальної та детальної оцінки у світлі особистої ситуації відповідної особи та релігійної «ідеології», послідовником якої вона вважається, уникаючи при цьому будь-якої форми дискримінації, забороненої статтею 14 Конвенції щодо доступу до праці, особливо дискримінації за ознакою релігії, під виглядом захисту цінностей демократичного суспільства.

Для цілей цієї перевірки той факт, що відповідний рух не був заборонений, має значення, але не є вирішальним.

Незалежно від характеру права або інтересу, на захист якого спрямований запобіжний захід, повинен існувати реальний ризик, тобто такий, що є достатньо встановленим. Стимування лише спекулятивної небезпеки, представлене як превентивний захід для захисту демократії та її цінностей, не може розглядатися як задоволення нагальної суспільної потреби. Для того, щоб вжиття превентивних заходів було законним, органам влади може бути необхідно зробити конкретні оцінки потенційного масштабу наслідків, які може спричинити ризик, якщо його вчасно не усунути.

Суд зазначив, що якщо дії політичної партії, об'єднання або групи розглядаються як такі, що становлять ризик для всього суспільства або його частини, такий ризик необхідно оцінювати, беручи до уваги той факт, що він у таких випадках, як правило, не проявляється миттєво, а виникає в результаті досить поступового і тривалого процесу. Необхідність превентивного втручання органів влади з метою захисту цінностей демократичного суспільства залежатиме від фактичного впливу відповідного суб'єкта на думки, цінності або інститути цього суспільства, а також на його власних прихильників, що має бути оцінено та обґрунтовано цими органами влади.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що в таких випадках від держави не можна вимагати, щоб вона чекала, перш ніж втрутитися, доки політичний або інший рух не здійснить заходів, спрямованих на підриив демократії, або не вдасться до насильства. Навіть якщо такий рух не робив спроб захопити владу і ризик його політики для демократії не є безпосереднім або неминучим, держава має право діяти превентивно, якщо буде встановлено, що рух почав робити конкретні кроки для здійснення політики, несумісної зі стандартами Конвенції та цінностями демократичного суспільства.

На думку Служби державної безпеки, ідеологія релігійного руху, про який йдеться і прихильником якого є S. B., становить загрозу для держави в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Це оцінка фактів, яка належить до компетенції відповідних національних органів. Тим не менш, саме національний суд повинен з'ясувати, чи почала релігійна течія робити конкретні кроки для реалізації політики, несумісної з цінностями демократичного суспільства. Якщо так, то наступне питання буде полягати в тому, чи може відповідна особа, як послідовник руху та його ідеології, якщо вона працює

охоронцем або офіцером, діяти або поводитися у спосіб, несумісний з цими цінностями або з обов'язками своєї професії.

Для того, щоб бути пропорційним, захід повинен насамперед розглядатися як такий, що не обмежує права особи за статтею 9 Конвенції більше, ніж це необхідно для досягнення законної мети або цілей, що переслідуються, а це означає, що вони не можуть бути досягнуті будь-яким менш інтрузивним або радикальним засобом.

У цьому контексті компетентні національні органи повинні встановити, чи інтерес, який переслідується несприятливим заходом, у цьому випадку відмовою в дозволі на роботу охоронцем або офіцером служби безпеки, повинен переважати наслідки для відповідної особи. З цією метою необхідно взяти до уваги наступні міркування: характер обов'язків охоронця або офіцера з безпеки і вимоги до посади, передбачені чинним національним законодавством; характер і ступінь прихильності особи до відповідного релігійного руху і пов'язані з цим ризики для виконання обов'язків охоронця або офіцера з безпеки, чи може роботодавець внести корективи у передбачувану роботу особи з метою усунення або мінімізації потенційних ризиків; а також той факт, що оскаржуваний захід не зобов'язує особу відмовитися від своїх переконань, змінити або припинити свою активну діяльність у русі.

Крім того, для того, щоб бути пропорційним, оскаржуваний захід повинен супроводжуватися відповідними процесуальними гарантіями, такими як запобігання будь-якому ризику свавілля. Зокрема, необхідно, щоб відповідна особа була залучена до процесу прийняття рішення, взятого в цілому, в обсязі, достатньому для забезпечення необхідного захисту її інтересів.

Суд зазначив, що при наданні цього консультативного висновку він не повинен з'ясовувати, чи були надані відповідній особі адекватні процесуальні гарантії. На цьому етапі Суд лише повторює, що якщо несприятливий для особи захід ґрунтується на засекреченій інформації, допустимими є лише заходи, що обмежують процесуальні права, не впливаючи при цьому на саму суть цих прав. У випадках, коли докази не були розкриті одній зі сторін на підставі належним чином обґрунтованого суспільного інтересу, труднощі, що виникають у зв'язку з цим для цієї сторони, повинні бути достатньою мірою врівноважені процедурою, якої дотримуються судові органи, щоб забезпечити, наскільки це можливо, дотримання вимог щодо забезпечення змагальності та рівності сторін, а також належних гарантій захисту інтересів відповідної особи. Ці врівноважуючі фактори включають розгляд відповідним судом змісту засекреченої інформації та її використання в обґрунтуванні оскаржуваного рішення, при цьому, якщо це доречно, в обсязі, сумісному із збереженням конфіденційності та належним проведенням розслідування щодо особи,

інформування цієї особи, принаймні коротко, про суть висунутих проти неї звинувачень.

Таким чином, саме *Conseil d'État* має забезпечити, щоб були застосовані адекватні компенсаційні заходи, достатні для пом'якшення наслідків будь-яких обмежень процесуальних прав особи, коли національне провадження буде поновлено. У зв'язку з цим Суд зазначив, що будь-яка несправедливість, що виникла внаслідок порушення вимоги рівності сторін на ранній стадії провадження, може бути виправлена, за певних умов, на пізнішій стадії.

За цих підстав Суд одноголосно ухвалив такий висновок:

Встановлений факт належності особи до релігійного руху, який, з огляду на його характеристики, розглядається компетентним адміністративним органом як такий, що становить загрозу для держави, може бути підставою для відмови у наданні дозволу на роботу охоронцем або офіцером з безпеки, за умови, що цей захід:

(1) має доступну та передбачувану правову основу;

(2) вжитий з огляду на поведінку або дії відповідної особи;

(3) вжитий з урахуванням професійної діяльності особи з метою запобігання реальному та серйозному ризику для демократичного суспільства і переслідує одну або декілька законних цілей, передбачених пунктом 2 статті 9 Конвенції;

(4) є пропорційним ризику, якому він намагається запобігти, та законній меті або цілям, які він переслідує; та

(5) може бути переданий до судового органу для перегляду, який є незалежним, ефективним і супроводжується відповідними процесуальними гарантіями, такими як забезпечення дотримання вимог, перелічених вище.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 2 Конвенції (право на життя)

GOLOBORODKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 17860/17 та 3 інших – див. перелік у додатку): непроведення ефективного розслідування смерті родичів заявників чи дорожньо-транспортних пригод, які становили загрозу життю, за обставин, які виключали причетність представників держави – порушення

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

LANG v. Ukraine (№ 49134/20): ризик бути засудженим до покарання у виді довічного позбавлення волі через рішення національних органів влади про екстрадицію заявника до Сполучених Штатів Америки – відсутність порушення

YAKOVIN AND OTHERS v. Ukraine (№ 23361/14 та 6 інших – див. перелік у додатку): неефективне розслідування жорстокого поводження з боку приватних осіб або за обставин, які виключали причетність представників держави – порушення

BULKACH AND OTHERS v. Ukraine (№ 68847/14 та 8 інших – див. перелік у додатку): неналежні умови тримання заявників під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду – порушення

SHCHURKO AND OTRYSHKO v. Ukraine (№ 29857/19 та 3529/21): ненадання належної медичної допомоги під час тримання під вартою; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік в додатку) – порушення

OLIYNYK AND OTHERS v. Ukraine (№ 18431/21 та 6 інших – див. перелік в додатку): неадекватні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 3 та 13 Конвенції

MALAKHOV AND KRAYNYUCHENKO v. Ukraine (№ 23595/21 та 2 інших – див. перелік в додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 3 та 13 Конвенції

TITARCHUK v. Ukraine (№ 61073/21 та 8903/22 – див. перелік в додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 3 та 13 Конвенції

BAVKIN AND OTHERS v. Ukraine (№ 36496/21 та 7 інших – див. перелік в додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 3 та 13 Конвенції

PYLYPCHUK AND OTHERS v. Ukraine (№ 59255/14 та 2 інших – див. перелік у додатку): непроведення ефективного розслідування жорстокого поводження, вчиненого приватними особами або за обставин, які виключали причетність представників держави – порушення

LYCHKATYY AND OTHERS v. Ukraine (№ 46933/19 та 2 інших – див. перелік у додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 3 та 13 Конвенції

Стаття 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність)

PULNYEV AND GVALIYA v. Ukraine (№ 67158/13): жорстоке поводження та незадокументоване тримання заявника під вартою в УМВС України в Херсонській області та перевезення до Волинської області – порушення статей 3 та 5 Конвенції

SHOLOMYTSKYI AND OTHERS v. Ukraine (№ 12260/15 та 2 інших – див. перелік в додатку): незаконне тримання під вартою; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду – порушення

KRAVCHENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 52292/16 та 3 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість тримання заявників під вартою під час досудового розслідування та інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду – порушення

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

PADALKA AND OTHERS v. Ukraine (№ 45465/16 та 4 інших – див. перелік в додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 6 та 13 Конвенції

SKVYRASILRYBGOSP, VAT v. Ukraine (№ 27128/11): невиправдане поновлення строку для подання апеляційної скарги у справі підприємства-заявника – порушення

KAZMINA AND OTHERS v. Ukraine (№ 7822/12 та 7 інших – див. перелік у додатку) надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 6 та 13 Конвенції

KORGUN v. Ukraine (№ 68907/14): незаконне позбавлення заявника заробітної плати і ненаведення національними судами достатнього обґрунтування своїх рішень про відмову у задоволенні його позовних вимог щодо виплати заборгованості – порушення

YAKOVLYEVA v. Ukraine (№ 50704/15): невручення заявниці національними судами апеляційної скарги відповідача та неповідомлення її будь-яким іншим чином про апеляційну скаргу, подану у її справі та інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду – порушення

P.S. AND OTHERS v. Ukraine (№ 16677/16 та 6 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 6 та 13 Конвенції

FINIK AND OTHERS v. Ukraine (№ 24793/17 та 9 інших – див. перелік у додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень у справах заявників та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим – порушення статей 6 та 13 Конвенції.

Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)

CHEREMSKYY v. Ukraine (№ 20981/13) – незаконне втручання у право заявника на свободу зібрань - порушення

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності)

DOVBYSHEV v. Ukraine (№ 68447/12): збільшення розміру плати за торгові патенти на здійснення операцій з надання послуг у сфері грального бізнесу – порушення

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад – грудень 2023 року) / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2024. – 128 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua